อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

THE IDENTITY OF BUDDHIST ARTS IN CHIANG RAI

นายอนุพงษ์ ดาวทอง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

นายอนุพงษ์ ดาวทอง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Identity of Buddhist Arts in Chiang Rai

Anuphong Dowthong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate Shool

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ..... ประธานกรรมการ

(พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน, ดร.)

..... กรรมการ

(รศ.วันชัย พลเมืองดี)

..... กรรมการ

(พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทฺธิญาณเมธี, ดร.)

..... กรรมการ

(ดร.พิสิฏฐ์ โครตสุโพธิ์)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.ประยงค์ จันทร์แดง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.วันชัย พลเมืองดี ประธานกรรมการ

พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทฺธิญาณเมธี, ดร. กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย .....

(นายอนุพงษ์ ดาวทอง)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย
ผู้วิจัย : นายอนุพงษ์ ดาวทอง
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
: รศ.วันชัย พลเมืองดี
พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Buddhist Studies)
: พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทฺธิญาณเมธี,ดร.
ป.ธ.๕, ศน.บ (ปรัชญาเปรียบเทียบ), M.A. (Indian Philosophy and Religion), Ph.D. (Philosophy and Religion)
วันสำเร็จการศึกษา : ๑๘ มกราคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อศึกษาประวัติพัฒนาการและลักษณะพุทธศิลป์ในเชียงราย อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงรายและวิเคราะห์คุณค่าของอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า

งานพุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงรายมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานโดยต่อสืบต่อจากงานพุทธศิลปกรรมล้านนาได้รับการผสมผสานงานศิลปะอย่างหลากหลายและได้รับอิทธิพลงานศิลปะต่างๆแต่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ตามยุคตามสมัยดังที่ได้เห็นกันในอดีตจนถึงปัจจุบัน

งานพุทธศิลป์ที่สำคัญของจังหวัดเชียงรายที่เห็นได้ชัดก็คือ งานพุทธศิลป์เมืองเชียงแสน โดยมีหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลืออยู่หลายอย่าง เช่น งานประติมากรรมได้แก่ พระพุทธรูปเชียงแสน งานสถาปัตยกรรม ล้วนมีเอกลักษณ์เด่น โบสถ์ วิหาร อาคารก่ออิฐถือปูน วิหารสมัยเชียงแสนมีเอกลักษณ์ คือ “เป็นหลังคาที่แสดงโครงสร้าง” คือไม่มีฝ้าเพดาน สามารถมองเห็นเครื่องหลังคาได้ทุกชิ้น งานจิตรกรรม ช่วงยุคหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๕ จะพบงานจิตรกรรมภาพวิถีชีวิต ประเพณี ของทางภาคเหนือที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

คุณค่าอัตลักษณ์งานพุทธศิลปกรรมมีความสัมพันธ์หลากหลายด้านอาทิ เช่น คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านหลักธรรมคำสอน การนำหลักธรรมถ่ายทอดในการสรรค์สร้างผลงานพุทธศิลปกรรม คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งที่บอกเรื่องราวจากอดีตสู่ปัจจุบัน คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสุนทรีย์ งานพุทธศิลปกรรมแห่งความสวยงาม คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสังคม สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านเศรษฐกิจทำหน้าที่ในส่วนสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ

Thesis Title : The Identity of Buddhist Arts in Chiang Rai
Researcher : Mr. Anuphong Dowthong
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee
: Assoc. Prof. Wanchai Ponlamaungdee
B.A. (Religions), M.A. (Buddhist Studies)
: Phramaha Phongpapakorn visuttiyanmatee.Dr.
Pali 5, M.A (Indian Philosophy and Religion),
Ph.D. (Philosophy and Religion)
Academic Year: 18 January 2018

Abstract

The objectives of the research were to study the history and development of Buddhist art in Chiang Rai and then analyze the value of Buddhist art in Chiang Rai. The research found that the Buddhist art in Chiang Rai has been mixed with and influenced by various arts. At the present time, it still represents the current Buddhist identity which embodies the past to present.

The most important aspect of Buddhist art in Chiang Rai is Chiang Saen Buddhist art. There are many examples such as sculptures and architecture. Both are constructed to represent the Chiang Saen Buddha image. These sculptures have a unique character from we have seen at the temple. The buildings are constructed by bricks. The unique temple of Chiang Saen is known as " a roof that shows the structure." There is no ceiling and all roofs can be seen. The paintings created after the 25th century centered around the lifestyle of the North part, which is related to Buddhism.

The identity of Buddhist art depends on a variety of factors. Two vital factors for its identity include the value of teaching the Dhamma and propaganda. A few other examples include displaying Buddhist art, studying history, and sharing its story from the past to the present. The value of Buddhist art as an image can be seen in its appealing aesthetics and surface beauty. The value of Buddhist art within social context is its reflection on the way of life and, lastly, the value of Buddhist art within a monetary context is its acting function as an economic support through its materials and goods.

กิตติกรรมประกาศ

กราบน้อมรำลึกถึงคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ คุณบิดา คุณมารดา คุณอาจารย์ทุกท่าน และผู้ที่มีคุณูปาการต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิยาลัย ผู้ซึ่งวางรากฐานแห่งการศึกษาไว้มากมายให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง

งานวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดีเนื่องจากความอนุเคราะห์จากท่านอาจารย์ รศ.วันชัย พลเมืองดี และอาจารย์พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทฺธิญาณเมธี,ดร. ที่ได้เมตตาเป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ได้เมตตาชี้แนะและได้ให้ความรู้ ให้คำปรึกษา คำแนะนำ ตลอดจนการตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ในครั้งนี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูง

คุณค่าใดๆ ที่เกิดจากการศึกษานี้ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่วงการศึกษา ขอความดีนี้เป็นกตเวทิตาบูชาคุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ ญาติสนิท มิตรสหายที่เป็นกำลังใจสนับสนุนตลอดมา จนทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสทำการศึกษาจนประสบผลสำเร็จได้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษาครั้งนี้จะเกิดเป็นประโยชน์ให้กับทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการใช้เป็นแหล่งอ้างอิงและการนำเสนอข้อมูลต่อไปใช้ในการศึกษาต่อไป

นายอนุพงษ์ ดาวทอง

๑๘ มกราคม ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	**ก**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	**ข**
กิตติกรรมประกาศ	**ค**
สารบัญ	**ง**
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อบอกชื่อคำภีร์	**ฉ**
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๓
๑.๓ ขอบเขตงานวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	๘
บทที่ ๒ ประวัติพัฒนาการและพุทธศิลป์ในล้านนา	
๒.๑ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์ยุคสมัยอินเดีย	๙
๒.๒ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์ยุคสมัยไทย	๑๓
๒.๓ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์ยุคสมัยเชียงแสน	๑๖
๒.๓.๑ แบบเชียงแสน อิทธิพลสกุลศิลปะปาละวะ ในล้านนา	๒๑
๒.๓.๒ แบบเชียงแสน อิทธิพลสกุลปาละ-เสนะ	๒๓
๒.๓.๓ แบบเชียงแสน อิทธิพลศิลปะแบบทวารวาดี	๒๔
๒.๓.๔ แบบเชียงแสนแท้	๒๕
๒.๔ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในล้านนา	๒๘
๒.๔.๑ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านสถาปัตยกรรม	๒๙
๒.๔.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านจิตกรรม	๓๙
๒.๔.๓ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านประติมากรรม	๔๓
๒.๔.๔ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านวรรณกรรม	๔๘
๒.๕ บทสรุปพัฒนาการพุทธศิลป	๔๙

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ ๓ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียราย

๓.๑ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์เชียงราย ๕๐

๓.๑.๑ ศิลปะถวัลย์ดัชนี ๕๐

๓.๑.๒ ศิลปะวัดร่องขุ่น ๕๔

๓.๑.๓ ศิลปะวัดร่องเสือเต้น ๕๗

๓.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย ๕๙

๓.๒.๑ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านสถาปัตยกรรม ๖๐

๓.๒.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านจิตกรรม ๗๔

๓.๒.๓ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านประติมากรรม ๗๕

๓.๒.๔ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านวรรณกรรม ๗๖

๓.๓ พุทธศิลปกรรมยร่วมสมัยในจังหวัดเชียงราย ๗๘

๓.๓.๑ ขัวศิลปะ ๗๘

๓.๓.๒ วัดพระแก้ว ๘๑

๓.๓.๓ อุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง ๘๔

บทที่ ๔ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

๔.๑ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านหลักธรรมคำสอน ๘๙

๔.๒. วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านประวัติศาสตร์ ๙๒

๔.๓ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสุนทรีย์ ๙๓

๔.๔ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสังคม ๙๖

๔.๕ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านเศรษฐกิจ ๙๗

บทที่ ๕ บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๑๐๐

๕.๒ ข้อเสนอแนะ ๑๐๓

บรรณานุกรม ๑๐๕

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ว่าด้วยแบบสัมภาษณ์ ๑๑๐

ภาคผนวก ข สรุปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ๑๑๕

ภาคผนวก ค ภาพประกอบการเก็บข้อมูล ๑๒๒

ประวัติผู้วิจัย ๑๒๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึงที่มา เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.จู.(ไทย) ๗/๘๙/๒๙๔ = วินัยปิฎก จูฬวรรค เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๘๙ หน้าที่ ๒๙๔

พระวินัยปิฎก

วิ.จู. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยตั้งแต่สมัยอดีตนั้น สถาบันทางศาสนามีบทบาทและมีความสำคัญต่อทางวิถีชีวิตและมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาจึงยึดหลักธรรมคำสอนหรือปรัชญาทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต ดังนั้น วัดจึงกลายเป็นสถานที่อันสำคัญอันอย่างยิ่งแก่ประชาชนเหล่านั้น โดยวัดได้ทำหน้าที่เป็น โรงเรียน โรงพยาบาล สถานที่ฝึกอาชีพหรือแม้กระทั่งสถานที่พักทั้งทางกายและจิตใจ นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งที่รวบรวมงานศิลปกรรมที่สำคัญของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานด้านจิตกรรม ประติมากรรม และงานสถาปัตยกรรม ซึ่งงานศิลปะเหล่านั้นได้สร้างขึ้นจากจินตนาการและแรงบันดาลใจจากความเชื่อความศรัทธาพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ศิลปกรรมไทยจึงส่วนใหญ่จึงมีจุดกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ซึ่งบางครั้งเราจะเรียกศิลปกรรมเหล่านี้ที่เกิดจากแนวคิดทางศาสนาว่า พุทธศิลป์

พุทธศิลปกรรมเป็นการสร้างสรรค์ขึ้นตามความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ขณะนั้น ชมพูทวีปยังไม่นิยมการสร้างรูปเคารพจึงปรากฏแต่รูปอื่นเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เช่น ธรรมจักร ดอกบัว รูปฉัตร รูปโคม รูปบัลลังก์ว่าง ครั้งถึงการสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชพระองค์ทรงแสดงตนเป็นพุทธมามกะอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเป็นอย่างมากที่สำคัญได้ร่วมกับพระโมคคัลลีบุตร จัดส่งสมณะทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ จำนวน ๙ สาย สายที่ ๘ มีพระโสณะและพระอุตตระ ได้เดินทางมายังสุวรรณภูมิ[๑] ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นในดินแดนสุวรรณภูมิ แต่ดินแดนแห่งนี้ยังมีปัญหาว่าศูนย์กลางอยู่ที่ไหนกลุ่มคนไทยเชื่อว่า ได้แก่ นครปฐม ปรากฏหลักฐานที่สำคัญคือ พบพระพุทธรูปศิลาขาวทั้งนี้ยังพบวัดโบราณอีก เช่น วัดพระงาม วัดเมรุ วัดธรรมศาลาและเจดีย์ที่สำคัญคือองค์พระปฐมเจดีย์ เชื่อว่าเป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาจากการเผยแผ่ของของสมณะทูตครั้งนั้น

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ – ๖ นั้น งานศิลปกรรมซึ่งทำเป็นภาพสลักเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ จะไม่ทำให้ปรากฏเป็นรูปพระพุทธเจ้าในภาพแต่จะใช้รูปอื่นเป็นสัญลักษณ์แทนเช่น รอยพระบาท กวาง ธรรมจักร แทน เป็นต้น รูปแสดงต่างๆนั้นหมายถึงเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติ ดอกบัว หมายถึง พระพุทธเจ้าประสูติ ต้นศรีมหาโพธิ์ หมายถึง การตรัสรู้ ธรรมจักร หมายถึง การ

---

[๑] สิริวัฒน คำวันสา, **ประวัติศาสตรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔), หนา ๑๕

แสดงพระธรรมเทศนา และพระสถูป หมายถึง การปรินิพพาน ทั้งนี้เพราะในอินเดียสมัยนั้นยังไม่นิยมทำรูปเคาราพบูชา คือไม่ทำรูปพระพุทธเจ้าเป็นรูปมนุษย์ จึงทำแต่รูปอย่างอื่นขึ้นแทน เช่น ปางมหาภิเนษกรมณ์ ก็ทำเป็นรูปม้าผูกเครื่องไม่มีคนขี่ ดังปรากฏอยู่ที่พระมหาสถูปสาญจี เป็นต้น ต่อมาในราว พุทธศักราช ๕๐๐ จึงนิยมทำรูปเคารพพระพุทธเจ้าขึ้น

เมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในดินแดนสุวรรณภูมิ ความเจริญของพระพุทธศาสนาย่อมส่งอิทธิพลต่อกลุ่มชนต่างๆตวามทั้งอาณาจักรที่เกิดขึ้นช่วงนั้นด้วยเช่นอาณาจักรทวารดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัยและล้านนา อาณาจักรล้านนาศูนย์กลางอยู่ที่ “นวปุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่”[๒]

ในสมัยพญากือนามีการนำเอาพระพุทธศาสนาและพุธศิลป์แบบสุโขทัยเข้าสู่ล้านนา มีการสร้างวัดวาอารามช่วงเวลานี้มีการสร้างงานสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยเป็นจำนวนมาก สถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยจึงมีอิทธิพลต่องานรูปแบบงานสถาปัตยกรรมเชียงใหม่ เช่น การวางผังรูปแบบอาคาร วัด อุโบสถและเจดีย์ ได้ส่งผลให้สกุลช่างเชียงใหม่สมัยนั้นสังเคราะห์รูปแบบมาเป็นสกุลช่างเชียงใหม่ขึ้นเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยการสร้างวัดวาอารามหรือทรงออกผนวชได้ส่งผลให้เจ้าขุนมูลนายระดับต่างๆ เจริญรอยตามจึงปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างวัดและมีการบวชนาคหลวงสมัยพญาเมืองแก้วจำนวน ๑๒,๐๐ รูป[๓]

จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งในอดีตตั้งอยู่ในส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา เมืองเชียงรายมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นที่ตั้งของหิรัญนครเงินยางเชียงแสน ซึ่งเป็นนครหลวงก่อนการกำเนิดอาณาจักรล้านนา มี "คำเมือง" เป็นภาษาท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งด้านศิลปะ ประเพณีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในรูปแบบล้านนา ไทใหญ่ ไทเขิน และไทลื้อจากสิบสองปันนาผสมผสานกัน โดยเฉพาะงานพุทธศิลปกรรมอันมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว อาทิเช่น งานสถาปัตยกรรม งานประติมากรรม และงานจิตกรรม ที่มีความงดงามเป็นอย่างมาก

สำหรับงานศิลปกรรมและงานจิตกรรมนั้นในอดีตมิได้เป็นสมบัติของเอกชนที่สามารถนำมาประดับตกแต่งภายในอาคารบ้านเรียนเปรียบเสมือนสมบัติส่วนตัวในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะคตินิยมและเงื่อนไขทางสังคม ในระยะนั้นมีความจำกัดอยู่ที่อำนาจทางศาสนจักรและอำนาจทางศาสนจักรเป็นอำนาจสูงสุด[๔]

---

[๒] สิริวัฒน คำวันสา, **ประวัติศาสตรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔), หนา ๔๕.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

[๔] อำนาจ เย็นสบาย, **ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยรัตนโกสินทร์**, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป), หน้า ๕.

แต่ในปัจจุบันก็ยังพบงานศิลปกรรมเชิงพุทธที่ได้ถูกนำมาประดับตกแต่งตามอาคาร สถานที่สำคัญ สถานที่ราชการต่างๆ ซึ่งเป็นการนำเอางานศิลปะเหล่านั้นมานำเสนอเพื่อสร้างความเป็นอัตลักษณ์อันสวยงามของแต่ละท้องถิ่นเพื่อสะท้อนให้เห็นความงามความเชื่อ ตามปรัชญางานศิลปะให้คนอื่นได้เห็นและชื่นชมศิลปะเหล่านั้นแต่เมื่อต้องการจะศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล สถานที่สำคัญที่ให้ข้อมูลได้ดีกว่าก็คือ วัดวาอารามต่างๆที่มีงานพุทธศิลปกรรมทั้งเก่าทั้งใหม่ไว้ให้ได้ศึกษาอย่างมากมายหลายรูปแบบ เช่น งานสถาปัตยกรรม จิตกรรมและประติมากรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการนำเอาเรื่องราวทางศาสนานั้นมาแสดงออกทางศิลปกรรมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาพร้อมกันไปด้วย เพื่อจะได้นำเอาความรู้เหล่านั้นไปแยกแยะให้ออกว่า ในการสะท้อนเรื่องราวของศาสนาออกมาเป็นผลงานศิลปกรรมต่างๆ อะไรเป็นแก่นแท้ของศาสนา อะไรเป็นกระพี้ของศาสนา[๕] เพื่อที่จะได้รับความรู้จากงานพุทธศิลปกรรมในด้านต่างๆที่เป็นปรัชญาแผงไว้อย่างแท้จริงซึ่งจะสามารถนำไปเผยแพร่หรือศึกษาต่อเป็นไปอย่างถูกต้อง

จากเหตุผลข้างต้นผู้ศึกษาได้เล็งเห็นความสำคัญของงานพุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงรายจึงได้ทำการศึกษาหาข้อมูลด้านประวัติ พัฒนาการและลักษณะของพุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของอัตลักษณ์ของพุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย ซึ่งจะนำมาซึ่งความรู้แก่ผู้ศึกษาเองและต่อผู้สนใจทั่วไปเพื่อการนำไปสู่การปฏิบัติรักษาไว้ซึ่งงานพุทธศิลปกรรม อีกทั้งยังจะเป็นการรักษาซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชนชาติไว้ได้โดยการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติพัฒนาการและลักษณะพุทธศิลปกรรมในเชียงราย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา : ผู้วิจัยมุ่งศึกษาประวัติพัฒนาการและลักษณะพุทธศิลปกรรมในเชียงราย พุทธศิลปกรรมร่วมสมัยในจังหวัดเชียงราย ตลอดจนถึงคุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

---

[๕] ปิ่น มาลากุล ม.ล., **“การเปิดแสดงจิตกรรมฝาผนังในเทศกาลเข้าพรรษา”**,วารสารศิลปกร ,๒๕๐๒ :หน้า ๒๕

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร : โดยรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติ พัฒนาการพุทธศิลป์ในล้านนา จากแห่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ หนังสือ ตำรา วารสารที่เกี่ยวข้องและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวกับงานพุทธศิลปกรรมต่างๆจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ บทความ เอกสารวิชาการและรายงานวิจัย ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการวิจัยและการสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญเพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงสนับสนุนในการเขียนงานวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ประวัติพัฒนาการและลักษณะพุทธศิลปกรรมในเชียงรายในอดีต

๑.๔.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมร่วมสมัยในจังหวัดเชียงราย

๑.๔.๓ คุณค่าของอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้มีคำศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัยและเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑. พุทธศิลปกรรม หมายถึง งานศิลปะที่สร้างขึ้นมาจากความศรัทธาพุทธศาสนา ได้แก่งาน งานประติมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตกรรม

๒. การอนุรักษ์ หมายถึง กระบวนการกระทำไว้ให้ซึ่งคงเดิมการธำรงค์ไว้ซึ่งพุทธศิลปกรรม หรือเปลี่ยนไปในทางที่ดีเพื่อให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่แก่ชนรุ่นหลังต่อไป

๓. อัตลักษณ์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะของงานพุทธศิลปกรรมแสดงถึงความโดดเด่นเป็นของตัวเอง

๔.วรรณกรรม หมายถึง เรื่องเล่า ตำนาน ประวัติ คร่าว ซอ อัตชีวประวัติกวีเอกในล้านนา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นผู้วิจัย ได้ศึกษางานวิจัย ตำรา วิทยานิพนธ์ เอกสาร ทั้งที่เป็นสิ่งตีพิมพ์และเอกสารทางอินเตอร์เน็ต ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสาร

อาณาจักรล้านนา (คำเมือง:) คือ ราชอาณาจักรของชาวไทยวนในอดีตที่ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ตลอดจนสิบสองปันนา เช่น เมืองเชียงรุ่ง (จิ่งหง) มณฑลยูนานภาคตะวันออกของพม่า ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีเมืองเชียงตุงเป็นเมืองเอก ฝั่งตะวันตกแม่น้ำสาละวิน มีเมืองนายเป็นเมืองเอก และ ๘ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยมีเมืองเชียงใหม่ เป็นราชธานี มีภาษา ตัวหนังสือ วัฒนธรรม และประเพณีเป็นของตนเอง ต่อมาถูกปกครองในฐานะรัฐบรรณาการของอาณาจักรตองอู

อาณาจักรอยุธยา และอาณาจักรอังวะ จนสิ้นฐานะอาณาจักร กลายเป็นเมืองส่วนหนึ่งของอาณาจักรอังวะในราชวงศ์นยองยาน ไปในที่สุด

ล้านนา หมายถึง ดินแดนที่มีนานับล้าน หรือมีที่นาเป็นจำนวนมาก คู่กับล้านช้าง คือ ดินแดนที่มีช้างนับล้านตัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ คำว่า "ล้านนา" กับ "ลานนา" เป็นหัวข้อโต้เถียงกัน ซึ่งคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งมี ดร. ประเสริฐ ณ นคร เป็นประธาน ได้ให้ข้อยุติว่า "ล้านนา" เป็นคำที่ถูกต้อง และเป็นคำที่ใช้กันในวงวิชาการ

ปัญหาที่นำไปสู่การโต้เถียงกันนั้น สืบเนื่องมาจากในอดีตการเขียนมักไม่ค่อยเคร่งครัดในเรื่องวรรณยุกต์ แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันว่า แม้จะเขียนโดยไม่มีรูปวรรณยุกต์โทกำกับ แต่ให้อ่านเหมือนมีวรรณยุกต์โท สำหรับคำ "ลานนา" น่าจะมาจากพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า "ลานนาหมายถึงทำเลทำนา" ซึ่งทำให้คำว่าลานนาใช้กันมาเป็นเวลาเกือบหนึ่งศตวรรษ ภายหลัง พ.ศ. ๒๕๑๐ นักวิชาการระดับสูงพบว่าล้านนาเป็นคำที่ถูกต้องแล้ว และชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อ ดร. ฮันส์ เพนธ์ ค้นพบคำว่า "ล้านนา" ในศิลาจารึกที่วัดเชียงสา ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๙๖ อย่างไรก็ดี การตรวจสอบคำว่า ล้านนา ได้อาศัยศัพท์ภาษาบาลี โดยพบว่าท้ายคัมภีร์ใบลานจากเมืองน่านและที่อื่นๆ จำนวนไม่น้อยกว่า ๕๐ แห่ง เขียนว่า ทสลกฺขเขตฺตนคร /ทะสะลักขะเขตตะนะคอน/ แปลว่า เมืองสิบแสนนา เป็นคำคู่กับเมืองหลวงพระบางที่ชื่ออาณาจักร ศรีสตนาคนหุต หรือช้างร้อยหมื่น

คำว่าล้านนาน่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยพญากือนา เนื่องจากพระนาม "กือนา" หมายถึงจำนวนร้อยล้าน และต่อมาคำล้านนาได้ใช้เรียกกษัตริย์และประชาชน แพร่หลายมากในสมัยพระเจ้าติโลกราช

ส่วนการใช้ว่า "ล้านนาไทย" นั้น เป็นเสมือนการเน้นความเป็นไทย ซึ่งใช้กันมาในสมัยหลังด้วยเหตุผลทางการเมือง[๖]

ดังนั้นแต่ละอาณาจักรก็จะมีศิลปะเฉพาะประจำแต่ละอาณาจักรซึ่งแสดงออกถึงความรุ่งเรือง สภาพบ้านเมือง ความเป็นอยู่ ที่มีคติความเชื่อ ความศรัทธา และความงดงามแผงอยู่ในงานศิลปะเหล่านั้น

จากพระราชดำรัสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ ดังนี้ “งานช่างศิลป์ไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ เพราะศิลปะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของคนในชาติที่สืบทอดกันมายาวนานจนเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติในปัจจุบันงานช่างศิลปะไทยกำลังตกอยู่ในภาวะอันตราย เพราะสภาพสังคมไดเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญ ทางด้านอุตสาหกรรมของประเทศ ศิลปะหลายประเภทเริ่มผลิตด้วยเครื่องจักรกลแทนงานฝีมือทำให้ช่าง

---

[๖] สรัสวดี อ๋องสกุล , **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ , ๒๕๔๔)

ศิลปะไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการฝึกฝนและพัฒนาอย่างต่อเนื่องผลงานจึงไม่ เอียดอ่อน งดงามเช่นกาลก่อน”

อุมาพร มาระดา ได้สัมภาษณ์ศิลปินล้านนาคือ ลุงดวงจันทร์ จันทรัตน ไวในจุดประกายล้านนา ได้กล่าวถึงการสืบทอดงานช่างไว้ว่าเริ่มงานด้วยช่างศิลป์มาตั้งแต่เด็กๆ เริ่มต้นด้วยการเข้าไปนั่งดูลองจับทำดูแทนช่างจนสามารถแกะพระไม่ได้และเป็นช่างเงินก่อนเริ่มหันมาสู่การปั้นหล่อกับคุณพ่ออย่างจริงจังเมื่ออายุ ๑๗-๑๘ ป เพราะคิดว่าความรู้ไม่ใช่สิ่งต้องแบกหาให้หนัก รู้ไว้ก็ไม่เสียหายอะไรไม่ได้คิดว่าจะมายึดอาชีพช่างปั้นหล่อจากเป็นช่างแกะสลักและช่างเงินอยู่ก่อนแล้วแต่ต่อมาเมื่อบิดาชราภาพลงและไม่มีผู้ใดสนใจสืบทอดช่างปั้นหล่อจึงเกิดความวิตกว่างาน ช่างชนิดนี้จะสูญหายไปลุงดวงจันทร์เลยตัดสินใจเป็นช่างปั้นหล่อตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา[๗]

๑.๖.๒ งานวิจัย

ภานุวัฒน์ เนียมบาง การวิจัยเรื่องการศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากรณีศึกษา : วัดร่องขุ่น ต.ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ.เชียงรายนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงจุดมุ่งหมายหลักของการสร้างงานพุทธศิลป์ศึกษาความหมายตลอดจนปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในงานพุทธศิลป์ และศึกษาอิทธิพลของงานพุทธศิลป์ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พุทธศาสนิกชนไทย

คำว่า “พุทธศิลป์” โดยสรุปอย่างเข้าใจง่ายที่สุดหมายถึง งานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธาประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีงามตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

โดยสิ่งที่ผู้สร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ในงานศิลปะแต่ละชนิดเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาศิลปะในงานพุทธศิลป์ คืองานศิลปะที่มีธรรมะในศาสนาพุทธอยู่ในงานศิลป์นั้นซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบทั้งในรูปแบบของงานศิลปวัตถุหรือพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งจะมีหลักธรรมะสอนอยู่ โดยแบ่งศึกษาออกเป็นประเภทต่างๆทั้งพระพุทธรูป สถูปเจดีย์ อาคารสถานที่และวัตถุสิ่งของ จึงสามารถกล่าวได้ว่างานศิลปกรรมเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ของชาติอย่างหนึ่ง ดังนั้นการนำงานพุทธศิลป์มาเป็นสื่อในการสอนปรัชญา ธรรมะต่างๆ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง[๘]

---

[๗] ไตรภพ สุทธเขต, **การสืบทอดพุทธศิลป์ล้านนากรณีศึกษา:วัดแสนเมืองมาหลวง(หัวข่วง) จ.เชียงใหม่,**พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๒.

[๘] ภานุวัฒน์ เนียมบาง,**การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรณีศึกษา : วัดร่องขุ่น ต.ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย**,วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑.

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ การศึกษาวิหารล้านนาได้กล่าวถึงวิหารในเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาว่าเป็นอุบายเพื่อให้ผู้พบเห็นได้ตีความหมาย และปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนาเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพาน โดยสัญลักษณ์ที่เป็นองค์ประกอบของวิหารล้านนาสร้างขึ้นมาจากวรรณกรรมทางศาสนา คือ ไตรภูมิจักรวาล จักรวาลทีปนี โดยวิหารมักแสดงเรื่องราวของภูมิจักรวาล มีส่วนของเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ ผ่านโขงพระพุทธรูปในวิหาร ปราสาทเฟื้องบนหลังคาวิหาร การจำลองเขาสัตตบริภัณฑ์ผ่านสัตตภัณฑ์ที่จุดเทียนด้านหน้าพระพุทธรูป เรื่องราวของป่าหิมพานต์ถ่ายทอดผ่านลวดลายประดับตกแต่งวิหาร เช่น หน้าบัน เสา แผงแล เป็นต้น และได้ศึกษาวิหารล้านนา ๑๗ มูลเหตุในการสร้างวิหารในสมัย[๙]

เสนาะ เตียรทอง ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์ ในกรณีศึกษาของพระครูอุภัยภาดาทร พบว่าการสร้างพุทธศิลป์วัตถุเริ่มต้นจากการสร้างศาลาการเปรียญเพื่อประกอบศาสนาพิธีต่างๆ การก่อสร้างพุทธศิลป์วัตถุเพื่อเป็นการสื่อสารให้อนุชนคนรุ่นหลังได้รู้จักพระพุทธศาสนาโดยใช้พุทธรูปเป็นสื่อเผยแผ่พุทธธรรมและเพื่อเป็นพุทธานุสติ[๑๐]

อัญชลี สินธุสอน ศึกษาพระพุทธรูปศิลปะล้านนาในลุ่มแม่น้ำอิง มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๕๒ ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบศิลปกรรมพระพุทธรูปพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำอิง สามารถจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ได้แก่พระพุทธรูปศิลปะล้านนา พระพุทธรูปศิลปะลุ่มแม่น้ำอิง

พระพุทธรูปกลุ่มแม่น้ำอิงสามารถจำแนกออกได้เป็น ๖ สกุลช่าง ได้แก่สกุลช่างพะเยา ๑ และ ๒ สกุลช่างเวียงจุน สกุลช่างเชียงคำ สกุลช่างเทิง สกุลช่างเชียงของ รูปแบบศิลปกรรมแสดงอิทธิพลแบบสุโขทัย และล้านนา มาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับรสนิยม เฉพาะท้องถิ่น มีเอกลักษณ์รวมกัน เช่น พระโขนงเป็นสันมุม มีเส้นเชื่อมส่วนประกอบภายในพระพักตร์สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย อนึ่ง งานประดับตกแต่งฐานพระพุทธรูปพบฐานบัวงอนขารองรับฐาน ฐานประดับลายกรอบช่องกระจก ฐานประดับลายพรรณพฤกษา โดยไม่พบการประดับพระพุทธรูปด้วยประติมากรรม

อนึ่งเมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทร์ และเวียงเชียงตุง ซึ่งเป็นดินแดนใกล้เคียงล้านนา จากการสำรวจในขณะนี้พบว่างานศิลปกรรมในดินแดนดังกล่าว มีรูปแบบของตนเองอย่างเด่นชัด ต่างจากพระพุทธรูปในลุ่มน้ำอิง จนไม่อาจกล่าวได้ว่ามีการรับส่งอิทธิพลด้านรูปแบบให้แก่กัน[๑๑]

---

[๙] วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, **การศึกษาวิหารล้านนา**,๒๕๓๙

[๑๐] ไตรภพ สุทธเขต, **การสืบทอดพุทธศิลป์ล้านนากรณีศึกษา:วัดแสนเมืองมาหลวง(หัวข่วง) จ.เชียงใหม่,**พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๒.

[๑๑] อัญชลี สินธุสอน, **ศึกษาพระพุทธรูปศิลปะล้านนาในลุ่มแม่น้ำอิง**, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ,ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ)มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๕๒.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยเป็นขั้นตอนรายละเอียด ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติ พัฒนาการพุทธศิลป์ในล้านนาและจังหวัดเชียงราย จากแห่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ หนังสือ ตำรา วารสารที่เกี่ยวข้องและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวกับงานพุทธศิลปกรรมต่างๆ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ บทความ เอกสารวิชาการและรายงานวิจัย ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการวิจัย และการสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญ

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมมาแล้ว

๑.๗.๔ สรุปและนำเสนอข้อมูล

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบถึงประวัติพัฒนาการและลักษณะพุทธศิลป์ในเชียงราย

๒. ได้ทราบถึงอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

๓. ได้ทราบถึงคุณค่าของอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

บทที่ ๒

ประวัติและพัฒนาการพุทธศิลป์-เชียงราย

การศึกษาวิจัย เรื่องศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของพุทธศิลปกรรมกับการสร้างอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเชียงราย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาประวัติและพัฒนาการพุทธศิลป์ในยุคสมัยต่างๆ ตั้งแต่ดินแดนพุทธมาตุภูมิ จนกระทั้งถึงศิลปะเชียงแสน หรือเชียงรายปัจจุบัน ดังนี้

๒.๑ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์ยุคสมัยอินเดีย

๒.๒ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์ยุคสมัยไทย

๒.๓ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์ยุคสมัยเชียงแสน

๒.๔ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในล้านนา

๒.๕ บทสรุปพัฒนาการพุทธศิลป

๒.๑ ประวัติ และพัฒนาการ พุทธศิลป์ในอินเดีย

ยุคก่อนประวัติศาสตร์

จุดกำเนิดพุทธศิลป ในอินเดีย ครั้งสมัยพุทธกาล คำวา “พุทธศิลป” ยังไม่เกิดขึ้นเพราะนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาเปนศาสนาที่ถือความเรียบงายอยูกับธรรมชาติ แตการกอสรางสถานที่เคารพนั้นได้มีแล้ว เพราะอินเดียมีธรรมเนียมอยูวา เมื่อมีบุคคลที่เคารพนับถือมรณภาพลงก็จะกอเปนสถูปหรือพูนดิน[๑] สถูปเหล่นั้นจะมีขนาดใหญหรือขนาดเล็กขึ้นอยูกับเกียรติยศของผูนั้นในการสร้างแต่ละครั้ง สวนพระพุทธศาสนา คือสถูปบรรจุอัฐิธาตุของพระขีณาสพปรากฏวามีพระสาวกที่นิพพานกอนพระ พุทธองค เชน พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระพาหิยะ พระพุทธองครับสั่งใหบรรจุพระธาตุไว ในสถูปที่สรางขึ้นเพื่อ เปนที่สักการะของมหาชน จุดกำเนิดของพุทธศิลปนาจะเริ่มตนตั้งแตการสรางเสนาสนะ ๕ ชนิด ของเศรษฐีชาวราชคฤห์[๒] เพื่อถวายภิกษุสงฆ เชน การกอสรางวัดบุพพารามของนางวิสาขาอุบาสิกา โดยมีพระโมคคัลลานะเปนผูอำนวยการกอสราง แตการกำเนิดพุทธศิลปที่เดนชัด เริ่มตนจากการสรางสถูปหรือ ธาตุเจดีย กลาวคือ เมื่อเหลามัลลกษัตริยถวายพระเพลิงพุทธสรีระแล้ว ขาวการเสด็จพระปรินิพพาน ของพระพุทธองคไปถึงเมืองอื่นๆ ที่เจา

---

[๑] สมเด็จพระเจาบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย**, (กรุงเทพมหานคร : องคการคาคุรุสภา, ๒๕๑๘), หนา ๗.

[๒] วิ.จู (ไทย)๗/๘๙/๒๙๔. เสนาสนะ ๕ ชนิดคือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโลน และถ้ำ

เมืองทรงเลื่อมใสในพระพุทธองค ตางก็มาขอพระบรมธาตุ เพื่ออัญเชิญไปประดิษฐานไวใหมหาชนบูชา ณ เมืองของตน เดิมมัลลกษัตริยไมยอมใหจนเกือบ มีการรบกันขึ้นทั้งนี้ไดโทณพราหมณวากลาวเกลี่ยไกลจึงปรองดองกัน จึงไดมีการแจกพระบรม สารีริกธาตุไปในแควนตาง ๆ มีทั้งหมดถึง ๘ หัวเมือง เพื่อเปนที่สักการะของมหาชนผูเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา บรรดาแควนเหลานั้นก็สรางพระสถูปใหเปนที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จึงเกิดมีพระธาตุเจดียขึ้น[๓] เจดียในพระพุทธศาสนาจำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ธาตุเจดีย คือ เจดียที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๘ สวน

๒. บริโภคเจดีย คือ เจดียที่เปนที่ระลึกถึงองคพระสัมมาสัมพุทธเจา รวมทั้ง สังเวชนียสถาน และเจดียอีก ๒ แหงคือ กษัตริยเมืองปบผลิวันสรางสถูปบรรจุพระอังคาร และ โทณพราหมณไดทะนานโลหะตวงพระธาตุ ไปสรางสถูป ณ เมืองกุสินารา[๔]

๓. ธรรมเจดีย คือ เจดียที่บรรจุพระธรรมคำสั่งสอนที่จารึกในใบลานหรือจารึกใน แผนทองแล้วบรรจุไว้ภายใต้ในพระธาตุ เรียกวา ธรรมเจดีย

๔. อุทเทสิกเจดีย คือ เจดียที่สรางขึ้นเพื่อระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจา โดยมิไดกำหนดวาตองทำอยางไร คือถามิไดเปนพระธาตุเจดีย บริโภคเจดีย หรือธรรมเจดียแล้ว ก็เรียกวาอุทเทสิกเจดีย รวมทั้งตนพระศรีมหาโพธิ์ รูปสลักเกี่ยวกับพุทธประวัติ พระพุทธรูป ก็นับเปนอุทเทสิกเจดียดวย[๕]

ในหัวข้อต่อไปนี้สำหรับผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลพุทธศิลปะในอินเดียโดยแบ่งเป็นยุคๆแบบสรุปย่อพอสังเขป และได้นำเสนอข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

พุทธศิลปแบบสัญจี (Sanchi)

เป็นศิลปะของอินเดียในสมัยประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ในวงศ์เมานิยะ (Maurya) และศุงคะ (Sunga) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นปรากฏผลงานทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมมากมาย ในส่วนสถาปัตกรรมแม้จะเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ปรากฏหลักฐานเป็นศาสนสถานที่เป็นถ้ำ ซากพระราชวังพระอโศกมหาราชที่

---

[๓] สมเด็จพระเจาบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย**, (กรุงเทพมหานคร : องคการคาคุรุสภา, ๒๕๑๘), หนา ๖.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หนา ๙.

[๕] สมพร ไชยภูมิธรรม, **ปางพระพุทธรูป**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพตนธรรม ,๒๕๔๓), หนา ๒๒ – ๒๓

เมืองปาฏลีบุตร และที่เมืองตักสิลา สถูปต่างๆ และเสาแปดเหลี่ยมสำหรับสถูปที่สำคัญคือ สถูปสาญจี ซึ่งมีลักษณะเป็นโอคว่ำหรือขันคว่ำ ลักษณะดังกล่าวเป็นแบบอย่างสร้างสถูปอื่นๆ ในสมัยอื่นๆ ในสมัยต่อมาเรียกสถูปว่า “ศิลปะแบบสาญจี” ส่วนทางด้านประติมากรรมของอินเดียในระยะแรกมักจะเป็นลวดลายประกอบสภาปัตยกรรม มีทั้งประเภทประตากรรมลอยตัว ซึ่งมักเป็นรูปเคารพในศาสนาสถานหรือเทพเจ้าสำคัญๆ เช่น รูปแม่พระธรณี และประเภทภาพสลักนูนต่ำสำหรับพรรณาเรื่องราวทางศาสนา แต่ศิลปะในสมัยนี้ยังไม่กล้าประดิษฐ์พระพุทธรูป จะใช้สัญลักษณ์แทน อาทิ ดอกบัวแทนปางประสูติ ต้นโพธิ์แทนปางตรัสรู้ ธรรมจักรแทนปางปฐมเทศนาและสถูปแทนปางปรินิพพาน เป็นต้น

พุทธศิลป์สมัยคันธาระ

เกิดขึ้นสมัยพระเจ้ากนิษกะกษัตริยราชวงคศุงคะหรือกุศาน[๖] ทรงปกครองแคว้น คันธาระตลอดลุมแมน้ำสินธุและคงคาศุงคะวงคเปนชนเผาตาด สาขาตุรกีกับมงโกลผสมกันจึงกลาที่จะสราง พระพุทธรูปเปนรูปมนุษย คือ ดวงพระพักตรกลม พระนาสิกโดงอยางฝรั่ง พระเกศามุนเกลาเปนเมาลี ไดสรางใหเห็นองคาพยพ เสนเอ็นอยางชัดเจนภายใตจีวรบาง ๆ พระพุทธรูปแบบนี้ขุดพบที่อินเดียตอนบนและอาฟกานิสถาน นอกจากนั้นก็มีการสรางรูปพระโพธิสัตวมีลักษณะเหมือนรูปมนุษยการทรงเครื่องโดยเฉพาะการแตงตัวเปนแบบมนุษยในสมัยนั้น พระเจดียมีลักษณะคลายสมัยพระเจาอโศกแตปกฉัตรซอนกัน ๕ ชั้น และมีซุมจร นำอยูดานหนา ซุมจรนำทำแบบซุมประตูทางเขาถ้ำเจดียสถานสถาปตยกรรม ยังเปนสถาปตยกรรมอินเดียโบราณแตไมนิยมขุดถ้ำในภูเขา การสรางอาคารนิยมสรางอาคารแบบกรีกและโรมัน คือมีผังสี่เหลี่ยมทางดานหนามีเสาประดับแตมีภาพพระพุทธรูปประดับอยูบนหัวเสา

พุทธศิลปสมัยมถุรา

รุงเรืองระหวางพุทธศตวรรษที่ ๖- ๙ เปนพุทธศิลปที่เจริญขึ้นทางทิศเหนือที่สืบตอมาจากศิลปะอินเดียโบราณ ศูนยกลางของพุทธศิลปอยูที่เมืองมถุราแถบลุมแมน้ำยมนา การสรางพระพุทธรูป สลักดวยหินสีแดงแบบหินทรายแดง พระพักตรทำเปนรูปกลม พระเกศาเรือบไมทำเปนเสนองคพระพุทธรูปอวนใหญนั่งขัดสมาธิเพชร หมจีวรแบบหมดอง มีผามัดอก จีวรที่หมเฉียงบนบาซายเปดไหลขวา หากเปนพระพุทธรูปแบบยืน จะยืนแหวกผาที่หมคลุมพาดที่พระหัตถ ไมนิยมทำบัวรองรับที่ฐานพระพุทธรูป สวนมากจะทำเปนรูปสิงหหนุนที่ฐานสถาปตยกรรมทั่ว ๆ ไปของศิลปะสมัยมถุรานั้น ไมเหลือพอที่จะยกเปนตัวอยางได นอกจากเจดียแบบตางๆ สวนมากก็เปนเจดีย

---

[๖] เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตรสถาปตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร, ๒๕๓๘),หนา ๑๕

สร้างอยู่บนฐาน ๓ ชั้น ชั้นที่ ๓ ที่เป็นยอดทำเป็น รูปครึ่งวงกลม ที่ยอดรูปวงกลมทำเป็น ๘ เหลี่ยม สอบปลายเข้าหากัน สวนปลายยอดสุดทำแหลม มนขึ้นไป

พุทธศิลปสมัยอมราวดี

รุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗ – ๙ เป็นพุทธศิลป์ที่เจริญขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ คืออาณาจักรอันธระ (ปจจุบันคือ ไฮเดราบัด) ลักษณะของพุทธศิลป์อมราวดี ขั้นต้นมีลักษณะทาทางเคลื่อนไหว แต่ต่อมาก็เป็นแบบสงบนิ่ง พระพุทธรูปเป็นแบบหมเฉียงบ่าข้างซ้าย จีวรเป็น ริ้ว ๆ ยกพระหัตถ์ซ้ายและขวาทาพระทานพรพระเกศาทำแบบขมวดก้นหอย พระพักตร์กลม ลักษณะพระพุทธรูปแบบนี้ได้เผยแผ่มายังภาคตะวันออก โดยเฉพาะลังกา จัมปา และไทย สถาปตยกรรมที่เหลืออยู่ก็คือภาพจำหลักที่เกี่ยวกับเจดีย์ เป็นเจดีย์ลักษณะเดียวกับ อินเดียโบราณ คือตั้งอยู่บนฐานมีรั้วล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน แต่ละด้านมีเสาปักอยู่ด้านละ ๕ เสา ส่วนยอดของเจดีย์มีบัลลังก์และปักฉัตรที่องค์เจดีย์มีลวดลายแบบพวงมาลัยคล้องอยู่โดยรอบ มาลัยนี้จะเป็นห่วงวงกลมและมีกรอบ ๔ เหลี่ยมคั่นอยู่โดยตลอด

พุทธศิลปสมัยคุปตะ

รุ่งเรืองราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ – ๑๕ พระพุทธรูปจะสร้างตามอุดมคติแบบอินเดียอย่างแท้จริง คือ การทำจีวรห่มคลุม และชอบสร้างชนิดมี ประภามณฑล (แผ่นหลังประกอบพระพุทธรูปเป็นแบบวงกลมรัศมี) ต่อมาสร้างแบบจีวรคลุมบางแนบเนื้อ นิยมสร้างรูปยืนเอียง สะโพกแบบตริภังค์ ยกพระหัตถ์ขวาในท่าประทานอภัย ถ้าเป็นรูปนั่งมักยกพระหัตถ์ประสานกัน เป็นท่าประทานปฐมเทศนา ส่วนภาพพระโพธิสัตว์หรือเทวดา จะสร้างชนิดมีเครื่องทรงสูงประดับ ไปด้วยพุตรภรณ์อย่างมากมาย ลักษณะท่าทางเป็นรูปประติมากรรมที่ดูนุ่มนวลคล้ายกับมีเนื้อหนัง ประกอบเห็นจริงจัง พุทธศิลป์เหล่านี้ต่อมาได้เป็นต้นแบบของพุทธศิลป์ทางภาคตะวันออกไกล เช่น ประเทศไทย

พุทธศิลป์สมัยทมิฬ

ศิลปะแบบทมิฬแบบที่เก่าสุดมีประติมากรรมจากศิลา รูปสำริดและรูปสลักจากไม้ ประติมากรรมสำริดที่รู้จักกันดีคือ รูปพระศิวนาฏราชฟ้อนรำอยู่ในวงเปลวไฟ สถาปัตยกรรมส่วนใหญ่หลัง คาสร้างเป็นหินซ้อนกันเป็นชั้นเช่น สถาปัตยกรรมที่เป็นเทวสถานใหญ่ชื่อลิงคราชที่เมืองภูวเนศวร ศิลปะปาละ เสนะ ศิลปะทางพุทธศาสนาของอินเดียภาคเหนือภายใต้การอุปถัมภ์ของราชวงศ์ปาละ-เสนะ ใน แคว้นเบงคอลและพิหารระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ พุทธศาสนาในสมัยปาละ คือ พุทธศาสนาลัทธิตันตระซึ่ง กลายมาจากลัทธิมหายาน โดยผสมความเชื่อในลัทธิฮินดูเข้าไป ปะปนสถาปัตยกรรมที่สำคัญคือ มหาวิทยาลัยนาลันทาซึ่งเป็นศูนย์กลางการสอนพุทธศาสนา

ส่วนประติมากรรมมีทั้งภาพสลักจากศิลาและหล่อจากสำริดทั้งทางพุทธศาสนาและตามคติแบบฮินดู ประติมากรรมสลักจากศิลาในสมัยนี้แบ่งออกเป็น ๒ ยุคคือ

ยุคแรกพุทธศตวรรรษที่ ๑๔-๑๕ มีพระโพธิสัตว์และ พระพุทธรูปทรงเครื่อง

ยุคสองพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ พระพุทธรูปทรงเครื่องมากขึ้น สร้างตามคตินิยมลัทธิตันตระ

พุทธศิลปสมัยปาละ – เสนะ

เปนพุทธศิลปที่มีอิทธิพลอยูทางภาคตะวันออกไกลเปนอยางมาก เพราะเปนต่นแบบให่เกิดเปนสกุลชางศิลปะหลาย ๆ แบบ ทั้งศิลปะแบบชวา ศิลปะจีน ศิลปะเชียงแสนในประเทศไทย พุทธศิลปปาละ – เสนะ เปนศิลปะทางพระพุทธศาสนาอยูภายใต่ความอุปถัมภของราชวงค ปาละ – เสนะ ครอบคลุมอยูแถบแควนเบงกอลและพิหาร ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ตั้งแตพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๘ พุทธศิลปสมัยปาละ – เสนะ เปนศิลปะที่สืบตอจากพุทธศิลป แบบคุปตะและหลังคุปตะทั้งงานสถาปตยกรรมและประตมิากรรม สถาปตยกรรมที่ยิ่งใหญของปาละ – เสนะ คือ มหาวิทยาลัยนาลันทา มีชื่อเสียงใน พุทธศตวรรษที่ ๑[๗]

๒.๒ ประวัติ และพัฒนาการ พุทธศิลป์ยุคสมัยไทย

ศิลปะสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ส่วนใหญ่เกี่ยวกับศิลปะทางศาสนาทั้งสิ้น อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ สมัยอย่างกว้างๆคือ สมัยก่อนที่ชนชาติไทยเข้ามาปกครองและสมัยที่ชนชาติไทยเข้าปกครองประเทศแล้ว โดยผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็นยุคดังนี้คือ ศิลปะทวารวดี ศิลปะศรีวิชัย ศิลปะลพบุรี ศิลปะเชียงแสน ศิลปะสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์[๘]

พุทธศิลป์สมัยทวารวดี

รุงเรืองราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๘ หมายถึงดินแดนภาคกลางของประเทศไทย คำวา “ทวารวดี” คงจะตรงกับคำวา โตโลโปติ (Tolopoti) ของทานสมณะเฮียนจัง หรือเหี้ยนจัง

---

[๗] เสถียร โพธินันทะ, **ประวัติศาสตรพระพุทธศาสนา** (ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑) ,(กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หนา ๑๔๔ – ๑๔๕.

[๘] หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ศาสตราจารย์, **ศิลปะในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๓๕), หน้า ๑.

(พุทธศตวรรษที่ ๑๒) ทานอ่างวาอยูทางตะวันตกของฟูนาน (อยูระหวางขอมและพุกาม)[๙] จึงได้ให้ชื่อว่าศิลปะทวารวดี ในปัจจุบันชื่อกันว่าอยู่ที่จังหวัดนครปฐม คือเมืองโบราณที่มีพระประโทนเป็นจุดศูนย์กลาง เป็นเมืองขนาดใหญ่ มีแผนผังเป็นรูปไข่และมีคูล้อม ส่วนพระปฐมเจดีย์อยู่นอกเมืองด้านทิศตะวันตก พระพุทธรูปแบบทวารวดีได้รับอิทธิพลอย่างเห็นได้ชัดจากพระพุทธรูปแบบคุปตะและหลังคุปตะซึ่งเจริญแพร่หลายอยู่ทางภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศอินเดียระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๓[๑๐]

พุทธศิลป์สมัยศรีวิชัย

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘ อาณาจักรนี้บางครั้งได้ครอบครองแหลมมลายูและดินแดนบางส่วนของภาคใต้ของประเทศไทย นักปราชญ์ทางโบราณคดีเรียกชื่ออาณาจักรนี้ว่าศรีวิชัยตามศิลาจารึกที่ค้นพบ และศิลปกรรมซึ่งเกิดขึ้นทางภาคใต้ของประเทศไทยขณะนั้นก็ได้รับชื่อว่าศิลปะแบบศรีวิชัย

ศิลปะศรีวิชัยได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ และหลังคุปตะ และปาละ-เสนะตามลำดับนอกจากนี้โบราณวัตถุสมัยนี้ที่ค้นพบทางภาคใต้ของประเทศไทยจะสลักด้วยศิลาหรือหล่อด้วยสัมฤทธิ์[๑๑]

พุทธศิลป์สมัยลพบุรี

อาณาจักรลพบุรีเปนการปกครองชวงสั้นๆ ขณะนั้นราชวงคสุริยวรมันแหงกัมพูชากำลังรุงเรือง ทางภาคกลาง ตะวันออก และตะวันออกเฉียงใตของประเทศไทย ศิลปะกรรมประติมากรรม และสถาปตยกรรมคลายกับศิลปะของขอม ศูนยกลางที่สำคัญคือเมืองลพบุรีหรือ เมืองละโว มีหลักฐานจารึกวา ประมาณพุทธศักราช ๑๕๕๐ กษัตริยเชื้อสายศรีวิชัยองคหนึ่งจากนครศรีธรรมราชมาครองเมืองลพบุรีและโอรสของพระองคไดไปครองกัมพูชา ดังนั้น ศิลปะวัฒนธรรมและศาสนาแบบขอมจึงเขามามีอิทธิผลตอศิลปะของไทย ทั้งนี้ขอมนับถือ พระพุทธศาสนามหายาน

---

[๙] เสนอ นิลเดช,**ประวัติศาสตรสถาปตยกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร, ๒๕๓๗),หนา ๔๑.

[๑๐] หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ศาสตราจารย์, **ศิลปะในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๓๕), หน้า ๕

[๑๑] เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕.

เชนเดียวกับศรีวิชัย และนับถือพราหมณดวย ปรากฏในจารึกหลักที่ ๑๙ วา "..เมืองลพบุรีมีพระสองนิกาย คือ สถวีระและมหายาน"[๑๒]

พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ลงมาพุทธศิลปเชียงแสนนั้น เปนศิลปะ แบบตัวเองคือเปนแบบของชาวพื้นเมืองเชียงแสน ถึงแม่บางครั้งเชียงแสนจะเคยตกไปอยูภายใต่ อำนาจของพมาบ่างตาม พงศาวดารเหนือ กลาวถึงพระยาลาวจักราช มีเชื้อสายสืบราชยสมบัติตอ มาถึงพญามังรายกอนย่ายราชธานีจากเวียงหิรัญนครเงินยางมาตั้งที่เมืองเชียงราย พุทธศิลปเชียงแสนมีมากอนพญามังรายสร่างเมืองเชียงแสนการกำหนดศิลปะคงมาจากการตั้งเมืองเชียงแสนเป นตัวกำหนดอาณาจักรเชียงแสนนาเชื่อวาเปนอาณาจักรที่รุงเรืองเปนศูนยกลางแหงความรุงเรือง ดานศิลปะและวัฒนธรรมในเขตภาคเหนือของไทย[๑๓] พุทธศิลปสมัยเชียงแสนนักโบราณคดีตางก็เชื่อวาเปนพุทธศิลปของไทยแท่คือสรางขึ้นจากชางชาวเชียงแสนถึงแมวารูปแบบจะไดรับอิทธิผลจากพุทธศิลปคุปตะจากอินเดีย

พุทธศิลป์สมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัย เริ่มตนสมัยพอขุนศรีอินทราทิตยประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเปนราช ธานีเมื่อพุทธศักราช ๑๘๐๐ พุทธศิลปสมัยสุโขทัยจัดได่วาเปนศิลปะที่งดงามที่สุดและมีความเปนตัวเองมากที่สุดเชนกันเริ่มต่นกรุงสุโขทัยคงมีหลายศาสนาด่วยกันไมวาจะเปนพราหมณ มหายาน เถรวาทจากมอญทวารวดีและลพบุรี[๑๔]ตอมาสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาท นิกายลังกาวงค ด่วยเหตุนี้เองอิทธิพลของพุทธศิลปลังกาจึงมีอยูในงานพุทธศิลปของสุโขทัยไม น่อยโดยเฉพาะงานสถาปตยกรรม สวนประติมากรรมและจิตรกรรม โดยเฉพาะการปน พระพุทธรูป สถาปตยกรรมสุโขทัยมิได่รับอิทธิพลจากลังกาเพียงแหงเดียว แต่ไดรับอิทธิพลจาก พุทธศิลปใกล่เคียงด่วยไมวาจะเปนศรีวิชัย ล่านนาและพุกาม

---

[๑๒] สิริวัฒน คำวันสา, **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หนา ๒๗.

[๑๓] สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร, ๒๕๓๙), หนา ๒๒.

[๑๔] สิริวัฒน คำวันสา, **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หนา ๒๙.

พุทธศิลป์สมัยอยุธยา

สมัยอยุธยาเริ่มตั้งแตพระเจาอูทองสรางกรุงศรีอยุธยาพุทธศักราช ๑๘๙๓ จนถึงเสียกรุงครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๓๑๐ พุทธศิลปกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะพระพุทธรูปแบงออกไดเปน ๒ ระยะ คือ

ยุคแรก ทำตามอยางฝมือชางอูทองแบบที่ ๒ เพราะพุทธศิลปอูทองเจริญขึ้นกอนการ ตั้งกรุงศรีอยุธยา เห็นไดจากพระพุทธรูปองคใหญ ณ วัดพนัญเชิง[๑๕]

ยุคที่สอง ชวงแรกนิยมสุโขทัย ชวงหลังจึงเกิดมีประติมากรรมแบบอยุธยาแทจริง สมัยพระเจาปราสาท นิยมใชศิลาสลักพระพุทธรูป มักมีพระเนตรและพระโอษฐ ๒ ชั้น ในตอน ปลายกรุงศรีอยุธยานิยมพระพุทธรูปทรงเครื่องมี ๒ แบบคือ แบบทรงเครื่องใหญ และแบบทรงนอย

พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสิทร์

สมัยรัตนโกสินทร์ เริ่มตั้งแต่ต้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงเทพมหานครฯซึ่งเป็นราชธานีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ลงมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับพระพุทธรูปในรัชกาลที่ ๑ มิใคร่จะได้ทรงสร้างพระพุทธรูปใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้เชิญพระพุทธรูปสัมฤทธิ์โบราณซึ่งทรุดโทรมอยู่ที่เมืองเหนือลงมาบูรณะปฏิสังขรณ์ถึง ๑๒๐๐ องค์เศษ พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานอยู่ในวัดสำคัญๆ ในกรุงเทพฯ และกรุงธนบุรี จึงมักเป็นพระเก่าสมัยอื่นซึ่งเชิญมาจากที่อื่นเป็นพื้น ส่วนใหญ่แบบสุโขทัย แต่ที่เป็นแบบอู่ทองและอยุธยาก็มีบ้าง ส่วนที่เหลือได้ส่งไปประดิษฐานเป็นพระระเบียงตามอารามต่างๆ เช่นวัดโพธิ์หรือวัดเชตุพนฯ[๑๖]

๒.๓ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์สมัยเชียงแสน

ประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนา กอตั้งขึ้นราวพุทธศักราช ๑๘๓๙ ถือเอาตามการกอตั้งเมือง “นวปุรีศรีนครพิงค เชียงใหม”๑ หรือ “นพบุรีศรีนครพิงคเชียงใหม”[๑๗] โดยมีพระยามังราย หรือ เม็งราย เปนปฐมกษัตริย ที่รวบรวมหัวเมืองที่ตั้งอยูบริเวณแมน้ำกกและแม่น้ำปิง หมายรวมเอา ๘ จังหวัด ภาคเหนือ มีเชียงใหมเปนศูนยกลาง รวมถึงจังหวัดลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา

---

[๑๕] สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย.** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร, ๒๕๓๙), หน้า ๓๒

[๑๖] เรื่องเดียวกัน, หนา ๓๘.

[๑๗] สุรพล ดำริหกุล, **ลานนา สิ่งแวดลอม สังคม และวัฒนธรรม**,(บริษัท รุงอรุณ พับลิชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒), หนา ๒๗.

แพร น่าน และแมฮองสอน ล่านนามีอาณาเขตทิศเหนือจรดพมา ทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออก จรดลาว ทิศใตจรดเขตจังหวัดตาก สุโขทัย และอุตรดิตถ อดีตเคยเปนสวนหนึ่งของแคว่นสุโขทัย[๑๘]

ชุมชนดั้งเดิมของอณาจักรล้านนา

เดิมอาณาบริเวณของอาณาจักรล่านนาได่มีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยูกอนแล่ว ทั้งนี้การตั้ง ถิ่นฐานของมนุษยชาติยอมอยูใกล่แหลงน้ำหรือตามที่ราบลุมแมน้ำสายต่างๆ ภาคเหนือตอนบนมี แมน้ำสายตาง ๆ เชน แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แมน้ำน่าน แม่น้ำลาว และแมน้ำอิง การตั้งถิ่นฐานเปนชุมชนนี้มีหลักฐานสมัยประวัติศาสตรที่ปรากฏตามที่ราบลุมแม่น้ำสายสำคัญ คือ

๑. ชุมชนเขตที่ราบลุมแม่น้ำปงตอนต่น คือที่ราบลุมแมน้ำปงตอนต่นมีรองรอยของ เมืองโบราณปรากฏอยูหลายเมือง เชน เมืองเชียงดาว อำเภอเชียงดาว เวียงเจ็ดริน บริเวณเชิงดอย สุเทพ เวียงเถาะ เวียงทากาน เขตอำเภอสันปาตองและเมืองหริภุญชัย

๒. ชุมชนเขตที่ราบลุมแมน้ำวัง ที่ราบลุมแมน้ำวังพบวามีรอยรอยของคูเมืองกำแพง เมืองที่เปนลักษณะของเมืองโบราณอยูหลายแหง เชน เมืองเขลางคนครและเมืองนครลำปาง และ พบชุมชนโบราณที่มีรองรอยคูน้ำคันดินอีกจำนวน ๒๐ แหงในเขตที่ราบลุมแมน้ำวัง

๓. ชุมชนเขตที่ราบลุมแม่น้ำยมตอนต้น ที่ราบลุมแม่น้ำยมตอนเหนือมีเขตดินแดน ล้านนา คือเมืองแพร เมืองลอง เปนชุมชนโบราณตั้งอยู นอกจากนี้ในเขตหุบเขาของลุมแมน้ำงาว อันเปนสาขาของแมน้ำยมก็มีเมืองโบราณคือ เมืองงาว เมืองสรอง

๔. ชุมชนเขตที่ราบลุมแมน้ำนานตอนต่น คือที่ราบลุมแมน้ำนานตอนต่นได่ปรากฏ วามีชุมชนโบราณอยูหลายแหง คือ เมืองปว หรือ วรนคร (เมืองนานเกา) เวียงแซแหง เวียงสา

๕. ชุมชนเขตที่ราบลุมแมน้ำกก พบรองรอยของคูน้ำคันดินที่เปนชุมชนโบราณเปนจำนวนมาก เชน เมืองเชียงแสน เวียงสีทวงหรือ เวียงแกว เชื่อวาอยูในอำเภอแมสาย นอกจากนี้ยังมีเมืองสำคัญตาง ๆ ในหุบเขาของสายแมน้ำสาขาของแมน้ำกก เชน เมืองฝาง เวียงกาหลง เวียงปาเปา ในที่ราบลุมหุบเขาแมน้ำลาว

๖. ชุมชนเขตที่ราบลุมแมน้ำอิง พบเมืองโบราณโดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุมรอบกวานพะเยา จังหวัดพะเยา พบรองรอยของคูน้ำคันดินที่เปนชุมชนโบราณเปนจำนวนถึง ๑๐ แหง และในตอนเหนือแมน้ำอิงพบเมอืงโบราณ เชน เวียงลอ เวียงเทิง เวียงเชียงของ จังหวัดเชียงราย

---

[๑๘] เรื่องเดียวกัน,หน้า ๑๐

ชุมชนก่อนอาณาจักรล้านนา ได้เกิดชุมชนต่างๆ ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำเขตภาคเหนือตอนบน เมื่อชุมชนเหล่านี้เจริญเติบโตก็ได้พัฒนามาเป็นบ้านเมือง เรียกว่า “แคว้น หรือ รัฐ” ขนาดเล็ก ที่มีเมืองใหญ่เป็นศูนย์กลาง แคว้นสำคัญที่ปรากฏอยู่ก่อนการตั้งของอาณาจักรล้านนา ได้แก แคว้นหริกุญชัย ประกอบไปด้วยกลุ่มบ้านเมืองแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง โดยมีเมืองหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางของแคว้น

แคว้นน่านที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านตอนบนมีเมืองปัว หรือ พลั่ว หรือ เมือง วรนคร เป็นศูนย์กลางของแคว้น

แคว้นพะเยา ตั้งอยู่บริเวณโดยรอบกว๊านพะเยาและที่ราบลุ่มอิงแม่น้ำอิง มีเมืองพะเยาเป็นศูนย์กลางของแคว้น

แคว้นโยนก หรือโยน ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึง ๑๗ [๑๙]มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ราบลุ่มของแม่น้ำหลายสายในเขต จังหวัดเชียงราย เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำสาย แม่น้ำอิง แม่น้ำจัน มีเมืองหลาย ๆ เมืองผลัดเปลี่ยนกันเป็นศูนย์กลาง ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนามีเมืองเชียงรายเป็นศูนย์กลาง การก่อตั้งอาณาจักรล้านนา แคว้นที่ต้องกล่าวถึงและมีความสำคัญก็คือ แคว้นโยนก หรือโยน และแคว้นหริภุญชัยเพราะแคว้นทั้งสองเป็นรากฐานให้เกิดอาณาจักรล้านนา โดยเฉพาะ พระพุทธศาสนาและงานพุทธศิลป์

พัฒนาการพุทธศิลป์

ปรากฏหลักฐานขึ้นที่ราบลุ่มแม่น้ำกก หรือแคว้นโยนก เรียกว่า พุทธศิลป์แบบเชียงแสน[๒๐] โดยเอาชื่อเมืองเชียงแสนมากำหนดรูปแบบของศิลปะ พุทธศิลป์เชียงแสนเป็นศิลป์ในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ที่รู้จักกันเป็นอย่างดีคือ พระพุทธรูปเชียงแสน หรือเรียกสามัญว่า “พระสิงห” เปนพระพุทธรูปสกุล พระพุทธสิหิงค มีลักษณะพระอุระงามดั่งราชสิงห พระวรกายอวบอ้วน พระนาภีเป็นลอน พระเศียรกลม พระเนตรมองต่ำไม่เบิกโพลง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเป็นรอยแบบหยิก เม็ดพระศกทำเป็นก้นหอยใหญ่ ยอดรัศมีทำเป็นดอกบัวตูม ชายผ้าสังฆาฏิที่พาด

---

[๑๙] พระยาอนุมานราชธน, งานนิพนธชุดสมบูรณ เรื่อง **เรื่องของคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร : องคการคาของคุรุสภาและมูลนิธิเสฐียร โกเศศ –นาคะประทีป พิมพเผยแผในวาระครบ ๑๐๐ ป พระยาอนุมาน ราชธน), หนา. ๘๒.

[๒๐] เสนอ นิลเดช, **ประวัติศาสตรสถาปตยกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรมศาสตร, ๒๕๓๗), หนา ๕๗.

บนพระพาหาด้านซ้ายทำเป็นแบบเขี้ยวตะขาบ น่าเชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลป์แบบคุปตะของอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ ๑๑) โดยผ่านทางพุกาม

ยุคทองของล้านนา

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถือเป็นยุคแห้งความรุ่งเรืองสูงสุดของอาณาจักรล้านนา ในวานสถาปัตยกรรมนั้นได้เกิดความหลากหลายทางด้านรูปแบบ ส่วนหนึ่งเป็นงานสืบต่อมาจากงานในยุคก่อนหน้านั้น ได้แก่ กลุ่มเจดีย์แบบล้านนาซึ่งถือเป็นรูปแบบที่นิยมอย่างมากในยุคนี้ด้วย นอกจากนี้ ยังมีรูปแบบเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนาที่จัดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นใหม่ในระยะนี้โดยดัดแปลงมาจากเจดีย์ทรงปราสาทในยุคต้น เจดีย์ทรงปราสาทในผังกลม และอีกรูปแบบหนึ่งหันกลับไปทำเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัยแต่ก็ไม่พบมากนั้น

นอกจากความหลากหลายทางด้านรูปแบบแล้ว จากประวัติการก่อสร้างที่ปรากฏตามตำนานและจารึก ปรากฏการสร้างวัดและพระพุทธรูปจำนวนมากกว่ายุคใด มรการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญ รวมทั้งมีการสร้างวัดขนาดใหญ่ เช่น วัดเจดีย์หลวง และวัดที่มีรูปแบบพิเศษ เช่น วิหารมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ที่สร้างขึ้นโดยพระเจ้าติโลกราช นอกจากนี้ ยังพบว่าในรัชกาลพระเมืองแก้วถือเป็นรัชสมัยที่พบหลักฐานการสถาปนาวัด พระพุทธรูปมากที่สุด อันแสดงให้เห็นถึงยุครุ่งเรืองทางศาสนาอย่างแท้จริง[๒๑]

ในช่วงต้นของยุคปลายศิลปะล้านนาราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถือเป็นยุคเสื่อมของอาณาจักรล้านนา งานสถาปัตยกรรมยังสืบทอดมาจากยุคทองของล้านนาและดูเหมือนว่าด้านการพระศาสนานั้นยังไม่ได้เสื่อมไปตามสภาวะทางการเมือง เพราะยังได้พบหลักฐานการก่อสร้างวัดและพระพุทธรูปจำนวนมาก รวมทั้งยังมีงานสร้างสรรค์หรือดัดแปลงรูปแบบเจดีย์ที่มีมาก่อนจนเป็นลักษณะเฉพาะอย่างใหม่เกิดขึ้นด้วย เช่น กลุ่มเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาที่มีการดัดแปลงส่วนองค์ระฆังและชุดฐานบัวเป็นแปดเหลี่ยม หรือในเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนามีความนิยมรูปทรงที่สูงขึ้น หรือรวมทั้งการผสมผสานทางด้านรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังและเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนาเป็นต้น

ลักษณะของวิวัฒนาการที่สำคัญที่ใช้เป็นข้อสังเกตได้ คือ ความนิยมในเจดีย์ ๒ รูปแบบ ได้แก่ เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา และเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนา มีส่วนของวิวัฒนาการจนเป็น

---

[๒๑] ศักดิ์ชัย สายสิงห์,ศาสตราจารย์ ดร, **ศิลปะล้านนา**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๓.

รูปแบบเฉพาะก็คือ ความนิยมในส่วนขององค์ระฆังและชุดฐานบัวที่ทำเป็นเหลี่ยมแปดเหลี่ยม หรือสิบเหลี่ยม และบางองค์นิยมทำเป็นบัลลังก์แปดเหลี่ยมด้วยเช่นกัน[๒๒]

สถาปัตยกรรมในศิลปะพื้นบ้าน (วิหาร พระอุโบสถ และหอไตร)

อาคารหลังคาคลุมหรืองานเครื่องไม้มุงกระเบื้องในศิลปะล้านนา ได้แก่ พระวิหาร พระอุโบสถ และหอไตร พระวิหารหลังคาหลวงมักสร้างเป็นอาคารในแกนหลัก คือ ตั้งอยู่หน้าเจดีย์ประธานซึ่งต้องมีทุกแห่ง เพราะเป็นอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน และใช้สำหรับทำพิธีกรรมระหว่างพระภิกษุกับชาวบ้าน ได้แก่ ทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรม เป็นต้น ส่วนพระอุโบสถนั้นเป็นที่ทำสังกรรมของพระภิกษุ ในศิลปะล้านนาตั้งแต่สมัยโบราณพบว่าไม่มีพระอุโบสถทุกวัดและตำแหน่งไม่ตั้งอยู่ในแถวแกนหลัก เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย แสดงให้เห็นว่าการทำพิธีกรรมของสงฆ์นั้นสามารถทำสังฆกรรมร่วมกันในวัดอื่นได้ อาคารเครื่องไม้อีกประเภทหนึ่ง คือ หอไตร ซึ่งแต่เดิมน่าจะมีอยู่ทุกวัด แต่ปัจจุบันนี้เหลือเพียงบางวัดเท่านั้น ส่วนอาคารเป็นขนาดเล็กสำหรับเก็บรักษาพระไตรปิฎก

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมโดยทั่วไป อาคารหลังคาคลุมเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้องในศิลปะล้านนายุคโบราณนั้นย่อมพุพังไปตามกาลเวลา ส่วนที่เหลือให้การศึกษาได้คือแผนผังเท่านั้น ส่วนพระวิหารที่ถือว่าเป็นอาคารรุ่นเก่าในศิลปะล้านนาที่หลงเหลืออยู่น่าจะได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์แล้วทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าอาคารบางหลังมีการบูรณะซ่อมแซมตามแบบแผนเดิม ซึ่งจะสามารถศึกษารูปแบบได้

หลักฐานที่หลงเหลืออยู่เท่าที่สามารถศึกษารูปแบบได้ตามวัดร้างต่างๆ หรือวัดที่มาแต่โบราณและมีการใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน เช่น วักร้างจากการขุดแต่งเมืองเชียงแสน และวัดรุ่นเก่าของเมืองลำปาง จะพบว่าอาคารที่เป็นพระวิหารและพระอุโบสถน่าจะมีลักษณะเดียวกัน คือ ส่วนใหญ่ส่วนใหญ่จะมีแผนผังเหมือนกัน โดยมีส่วนของอาคารที่นิยมออกมุขด้านหน้า ๓ มุข (ซึ่งทางเหนือเรียกว่า “ซด”) และด้านหลัง ๒ มุข ซึ่งจะเป็นที่มาของหลังคาลดชั้นที่นิยมเรียกว่า “หน้า ๓ หลัง ๒” อันเป็นรูปแบบเฉพาะของศิลปะล้านนา และส่วนใหญ่เป็นอาคารที่เรียกว่า “โถง” คือ อาคารที่ไม่มีผนังที่ก่ออิฐถือปูน อาจมีฝาไม้ที่ห้อยลงมาครึ่งหนึ่ง ที่เรียกว่า “ฝาย้อย” หรือ “ฝาหยาบ”

สำหรับพระอุโบสถนั้นเป็นอาคารที่มีแบบแผนเดียวกัน แต่อาจจะมีลักษณะเล็กกว่าตามหน้าที่ในการใช้งาน ละไม่จำเป็นต้องอยู่ในแผนผังแกนหลัก มีข้อสังเกตประการสำคัญคือ พระอุโบสถจะมีสีมาล้อมรอบ ๘ ทิศตามคติโบราณ โดยมีหลักสีมาจะมีรูปแบบพิเศษเฉพาะของศิลปะล้านนา คือ

---

[๒๒] ศักดิ์ชัย สายสิงห์,ศาสตราจารย์ ดร, **ศิลปะล้านนา**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

ทำเป็นสีมาขนาดเล็ก ส่วนใหญ่เป็นหินที่ทำเป็นเสาทรงกระบอก แต่บางแห่ง เช่น ที่เมืองเชียงแสนใช้หินกรวดแม่น้ำมาเป็นหลักสีมา

ในการศึกษารูปแบบอาคาร โดยเฉพาะพระวิหารสามารถแบ่งได้คร่าวๆ ออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามระยะเวลาและรูปแบบศิลปกรรม คือ พระวิหารรุ่นเก่าที่สันนิษฐานว่าเป็นแบบล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๔ กับพระวิหารรุ่นหลังตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ลงมาถึงปัจจุบัน

วิหารรุ่นเก่าจะมีแบบแผนโดยเฉพาะแผนผังที่กล่าวแล้วข้างต้น คือ อาคารที่มีหลังคาลดชั้นแบบหน้า ๓ หลัง ๒ และเป็นอาคารโถง ส่วนสำคัญทางรูปแบบสถาปัตยกรรม คือ ลักษณะของหลังคาและการประดับตกแต่งอาคารในกลุ่มนี้จะมีการลดชั้น ๒-๓ ชั้น (ตับ) โครงสร้างหลังคามีระบบการสร้างการเข้าเครื่องไม้รับน้ำหนักที่เรียกว่า “ม้าต่างไหม” โครงสร้างหลังคาประกอบด้วย หน้าจั่ว มีป่นลมเป็นแนวตั้ง (ตัวรวย) คือ ไม่ทำเป็นหยักโค้งแบบนาคสะดุ้งที่นิยมในภาคกลาง ตัวรวยประดับด้วย ช่อฟ้า ใบระหา และหางหงส์ ช่อฟ้ามักทำด้วยปูนปั้นหรือเครื่องเคลือบเป็นหัวนาคในแนวตั้งตรง (คล้าย “โง่” ของศิลปะลาว) ต่างจากภาคกลางที่จะเป็นหัวนาคที่มีหงอนสะบัดปลายอ่อนโค้ง และส่วนของหางหงส์จะทำเป็นตัวเหงา (กระหนกแบบเลข ๑ ไทย) มีการประดับตกแต่งด้วยเครื่องไม้สลักหรืองานเครื่องเขินที่มีการปั้นปูนหรือปั้นรักและลงรักปิดทอง ดังมีองค์ประกอบหลักสำคัญคือ หน้าบันหรือในภาคเหนือเรียกว่า “หน้าแหนบ” รวงผึ้ง หรือ “โก่งคิ้ว” ที่เป็นแผงประดับด้านหน้าระหว่างเสาและคันทวย หรือ “นาคคะตัน” (นาคทัณฑ์)[๒๓]

อย่างไรก็ตาม พุทธศิลป์แห่งเชียงแสน เมื่อได้ศึกษาแล้วพบว่ามีการแบ่งลักษณะของพุทธศิลป์ของเชียงแสน ตามลักษณะ กาลเวลา ของอิทธิพลของสกุลช่างจากต่างประเทศ และของไทยเอง ดังนี้

๑. แบบโยนก เชียงแสน อิทธิพลสกุลศิลปะปาละวะ ในล้านนา

๒. แบบโยนก เชียงแสน อิทธิพลสกุลศิลปะปานะ-เสนะ

๓. แบบโยนก เชียงแสน อิทธิพลสกุลศิลปะทวารวดี

๔. พุทธศิลป์เชียงแสนแท้

ซึ่งจะทำการศึกษาดังรายละเอียดดังนี้.

๒.๓.๑ แบบโยนก เชียงแสน อิทธิพลสกุลศิลปะปาละวะ ในล้านนา

เรียกตามชื่อเมืองโยนกเชียงแสนซึ่งปรากฏตามเมืองตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงท้องที่อำเภอเชียงแสนจังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน เมืองดังกล่าวนี้ เคยเป็นราชธานีและเมืองสำคัญของไทยในสมัยแรก

---

[๒๓] ศักดิ์ชัย สายสิงห์,ศาสตราจารย์ ดร, **ศิลปะล้านนา**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๐-๑๗๒.

ที่ตั้งมั่นขึ้นในสุวรรณภูมิตามความเป็นจริงแล้วคนไทยที่มาตั้งมั่นอยู่ในแถบนี้ได้โยกย้ายบ้านเมืองและสร้างราชธานีหลายหนเพราะเหตุที่มีอุทกภัยน้ำในแม่น้ำโขงไหลบ่าขึ้นมาท่วมบ้านเมืองเสียหายบ่อยๆ คำว่าโยนกเชียงแสนที่กล่าวในที่นี้จึงกล่าวเพื่อความสะดวกในการกำหนดเรียกชื่อศิลปกรรมแบบที่สร้างในระยะที่โยนก(เมืองสมัยก่อนเชียงรายราวพ.ศ.๑๓๐๐ -๑๖๐๐)และเชียงแสนเป็นราชธานี(พ.ศ.๑๖๐๐-๑๘๐๐)ตลอดจนมาถึงเชียงใหม่เป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาในชั้นหลังด้วย

ศิลปะล้านนา หรือ ศิลปะเชียงแสน มีลักษณะเก่าแก่มาก คาดว่ามีการสืบทอดต่อเนื่องของศิลปะทวาราวดี และลพบุรี ในดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่สมัยหริภุญชัย ศูนย์กลางของศิลปะ ล้านนาเดิมอยู่ที่เชียงแสน เรียกว่าอาณาจักรโยนก ต่อมาเมื่อ พญามังราย ได้ย้ายมาสร้างเมืองเชียงใหม่ ศูนย์กลางของของอาณาจักรล้านนาก็อยู่ที่ เมืองเชียงใหม่สืบต่อมาอีกเป็นเวลานาน

เป็นศิลปะที่เกิดขึ้นทางภาคเหนือของประเทศไทย ศิลปะลานนา ศิลปะบางส่วนได้รับอิทธิพลจากอินเดียและลังกา แต่เริ่มมีลักษณะของความเป็นไทย มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง พบซากเมืองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป ศิลปะล้านนา ซึ่งมักเรียกว่า แบบเชียงแสน คือ พระวรกายอวบอูม พระพักตร์อิ่ม ยิ้มสำรวม กระเกตุมาลาเป็นรูปต่อมกลม และดอกบัวตูม ไม่มีไรพระศก พระศกเป็นแบบก้นหอย พระขนงโก่งรับพระนาสิกงุ้มเล็กน้อยชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน พระอุระนูนดังราชสีห์ ท่านั่งขัดสมาธิเพชร

การสร้างพระพุทธรูป มีพระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลม พระหนุเป็นปม พระอุระนูน พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม งานทางด้านสถาปัตยกรรม มีการสร้างสถูปมากมาย เช่น สถูปจามเทวี ลำพูน สถูปวัดสวนดอก เชียงใหม่ สถาปัตยกรรม โบสถ์ และวิหาร ภาพรูปปั้นหอไตร วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ฯลฯ พระพุทธรูปเชียงแสนถือกำเนิดขึ้นที่เมืองเชียงแสนทางภาคเหนือของไทย ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงราย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๒๑ ลักษณะงดงามน่าเกรงขามมากดุจพญาสิงหราช จึงได้นามว่าสิงห์หนึ่ง สิงห์สอง สิงห์สาม ได้มีนักวิชาการสันนิษฐาน ๒ กรณี ว่าได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด กรณีแรกถือว่าได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปแบบปาละของอินเดีย พบมากในทางภาคเหนือของไทย เช่น พระพุทธรูปหินปางทรมานช้างนาฬาคีรี ที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ กรณีที่สองว่าได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปสมัยคุปตะของอินเดียยุคเดียวกับพระพุทธรูปศรีวิชัย เนื่องจากพบพระพุทธรูปเชียงแสนที่มีลักษณะคล้ายกับศิลปะศรีวิชัยศิลปะปาละอาจมีส่วนเกี่ยวข้องบ้างโดยเฉพาะฐานที่ทำด้วยบัวแบบต่างๆ นอกจากนี้ศิลปะเชียงแสนได้ขยายออกไป ๒ ทาง ทางตะวันตก(ล้านนา) ทางใต้(สุโขทัย) เมื่อสุโขทัยเจริญขึ้นก็กลับมีอิทธิพลกลับมาทางเชียงใหม่ และเชียงรายทำให้พระพุทธรูปได้ถูกแบ่งเป็นรุ่น โดยรุ่นแรกเป็นศิลปะของเชียงแสนโดยแท้ลักษณะที่สำคัญคือพระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์สั้นกลม พระโอษฐ์เล็ก พระหนุเป็นปม พระอุระนูน พระรัศมีรูปบัวตูมหรือเป็น

ต่อมกลม ชายจีวรสั้น และบางแนบเนื้อ พระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรกมักเรียกว่า สิงห์หนึ่ง รุ่นกลางเรียกสิงห์สอง รุ่นหลังเรียก สิงห์สาม สำหรับพระพุทธรูปในรุ่นถัดมาจะมีลักษณะแข็งกระด้าง ขาดความอ่อนหวานนุ่มนวล พระวรกายผอมชะลูดไม่สมส่วน พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่ ชายสังฆาฏิยาว พระพุทธรูปที่กำเนิดขึ้นรุ่นหลังนี้ เช่น พระหริภุญชัยโพธิสัตว์และพระพุทธรูปเชียงแสนพระรุ่นหลังนี้ยังได้เป็นต้นแบบต่อไป จนถึงราชอาณาจักรลาวในปัจจุบัน ซึ่งศิลปกรรมลักษณะนี้ปรากฏแพร่หลายอยู่ในจังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทยตำราทางศิลป์ส่วนใหญ่จะเรียกศิลปกรรมแบบนี้ว่า "เชียงแสน"เท่านั้นแต่เนื่องด้วยศิลปกรรมที่สร้างในสมัยโยนกมีการบูรณะซ่อมกันมาตลอดในสมัยเชียงแสน ลัทธิศาสนาสมัยต้นที่ไทยเข้ามาครอบครองแคว้นนี้ ได้แก่พระพุทธศาสนามหายานนิกายต่าง ๆ ระยะ พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๖๐๐ งานประติมากรรมโดยเฉพาะพระพุทธรูปนิยมหล่อด้วยสำริดซึ่งเป็นโลหะผสม สัดส่วนหลักได้แก่ ทอง ทองแดง และทองเหลือง กรรมวิธีการหล่อไม่ปรากฏหลักฐานในเอกสารของล้านนา[๒๔]

๒.๓.๒ แบบโยนก เชียงแสน อิทธิพลสกุลศิลปะปานะ-เสนะ

ราว พ.ศ.๑๒๐๐ พุทธศิลป์สมัยปาละก็ได้เกิดขึ้น นับเป็นยุคสุดท้ายของพุทธศิลป์ในอินเดียก่อนที่กองทัพมุสลิมเข้ายึดครองทั้งประเทศมีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนของไทย มีพระนาสิกงุ้มลง พระกรรณ (หู)ยาวลงกว่าสมัยคุปตะ พระวรกายอวบอ้วน พระขโนงเป็นขอบคม ห่มจีวรเฉวียงบ่า มีริ้วแข็ง ฐานพระพุทธรูปยุคนี้มีบัวคว่ำ และบัวหงาย ในปัจจุบันจะเห็นได้ชัดในงานประติมากรรมเชียงแสน หรือพระพุทธรูปเชียงแสน ประติมากรรมแบบล้านนาระยะแรกมีหลักฐานสำคัญทางด้านพระพุทธรูปอันเป็นที่มาของชื่อ ศิลปะเชียงแสน ส่วนใหญ่หล่อด้วยสำริด พระวรกายอวบอ้วน ประทับขัดสมาธิ พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย เอกลักษณ์ประการสำคัญองพระพุทธรูปอีกแบบหนึ่งในศิลปะล้านนารุ่นต่อมาคือ ความหลากหลายทางด้านรูปแบบลักษณะ พระอริยบท และปางเพราะสร้างขึ้นภายหลังพระพุทธรูประยะแรก นอกจากนี้ก็มีงานปูนปั้น งานสลักหิน มีทั้งรูปเทวดา รูปสัตว์หิมพานต์[๒๕]

ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป ศิลปะล้านนา ซึ่งมักเรียกว่า แบบเชียงแสน คือ พระ/วรกายอวบอูม พระพักตร์อิ่ม ยิ้มสำรวม กระเกตุมาลาเป็นรูปต่อมกลม และดอกบัวตูม ไม่มีไรพระศก

---

[๒๔] สันติ เล็กชุม ศ., **ศิลปะภาคเหนือ หริภุญชัย ล้านนา** (กรุงเทพมหานครม, ๒๕๓๘), หนา ๗๑.

[๒๕] เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐๒

พระศกเป็นแบบก้นหอย พระขนงโก่งรับพระนาสิกงุ้มเล็กน้อย ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน พระอุระนูนดังราชสีห์ ท่านั่งขัดสมาธิเพชร ศิลปะเกิดจากวัฒนธรรม การรับเอาอิทธิพลศิลปะมานั้นเกิดจากการนำเอาคุณค่าทางศิลปะมาสร้างหรือดัดแปลงให้มีความคล้ายคลึงกับต้นแบบแล้วทำให้เกิดสิ่งใหม่หรือการถ่ายทอดที่มีความเกี่ยวเนื่องกับอิทธิพลศิลปะต่างๆ เพื่อให้เกิดผลงานทรงคุณค่า

๒.๓.๓ แบบโยนก เชียงแสน อิทธิพลสกุลศิลปะทวารวดี

อาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖) เป็นของชนชาติมอญ ละโว้ มีศูนย์กลางอยู่บริเวณจังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี อำเภออู่ทอง และกินพื้นที่ไปจนถึงภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แถบ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดปราจีนบุรี และขึ้นไปถึงทางเหนือ จังหวัดลำพูน มีศิลปะเป็นของตนเอง พัฒนาการพุทธศิลป์ทวาราวดี ได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรงพร้อมพระพุทธศาสนา ในจังหวัดนครปฐมได้พบพระพุทธรูปศิลาขาว เชื่อว่าเป็นพุทธศิลป์ทวารวดี มีอยู่ ๔ องค์ คือที่ นครปฐม ๓ องค์และที่อยู่อยุธยา ๑ องค์ มีลักษณะคือนั่งห้อยพระบาททั้งสองลงที่ฐานรองฐานนี้ ทำเป็นกลีบบัวบานรองรับ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายเหนือพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระ อุระ หันฝ่าพระหัตถ์ออกด้านหน้า พระอังคุฐกับพระดรรชนี ทำเปนวงกลม เปนปาง ปฐมเทศนา นอกจากนี้ยังพบวัดโบราณหลายวัด เช่น วัดพระงาม วัดพระเมรุ วัดพระประโทน วัดธรรมศาลาและที่สำคัญคือองคพระปฐมเจดีย พุทธศิลปทวารวดีไดรับอิทธิพลจากพุทธศิลปสมัยคุปตะและ หลังคุปตะ[๒๖] แบงไดเปน ๓ รุน คือ

๑. รุนแรกระหวางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๓ สวนมากสร้างด้วยหินมีลักษณะเปนพุทธศิลปสมัยคุปตะ รวมทั้งพุทธศิลปอมราวดี นิยมใชหินปูนในการสลักพระพุทธรูป

๒. รุนกลางระหวางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๖ ประติมากรรมสร้างด้วยหิน ดินเผาปูนปนสำริด ลักษณะคลี่คลายจากสมัยคุปตะ คอย ๆ เปลี่ยนลักษณะเปนพื้นบาน

๓. รุนปลายระหวางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๘ ลักษณะพุทธศิลปเปนแบบผสม คือ ผสมพุทธศิลปศรีวิชัยและพุทธศิลปอูทอง เชน ประติมากรรมแบบทวารวดีทางภาคเหนือ คือพุทธ ศิลปที่เมืองลำพูน

---

[๒๖] สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย.** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร, ๒๕๓๙), หนา ๕.

๒.๓.๔ พุทธศิลป์เชียงแสนแท้

พุทธศิลปะเชียงแสน นับว่าเป็นศิลปะไทยทางภาคเหนืออย่างแท้จริง ศิลปะสมัยเชียงแสน หมายถึง ศิลปะที่กำเนิดขึ้นในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย คำว่าเชียงแสนเป็นชื่อเมืองเก่าแก่ที่สำคัญเมืองหนึ่ง ในจังหวัดเชียงราย และการที่ได้ค้นพบประติมากรรมบางชิ้นที่งดงาม เมืองเชียงแสนจึงได้เรียกศิลปะที่ค้นพบว่า ศิลปะแบบเชียงแสน เจริญรุ่งเรืองแพร่กระจายไปทั่วภาคเหนือ ตลอดถึงเมืองเชียงใหม่ เมื่อเมืองเชียงใหม่มีอำนาจขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยมีพ่อขุนเม็งรายเป็นผู้นำ หลังจากนี้ทรงมีอำนาจครอบคลุมทั่วภาคเหนือเรียกว่า “อาณาจักรล้านนา” มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงใหม่

สถาปัตยกรรมสมัยเชียงแสน

งานสถาปัตยากรรมได้มีนักวิชาการได้กล่าวไว้หลายประเด็นและมีความแตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปทางด้านงานพุทธศิลปและกล่าวถึงเจดีย์ที่สำคัญๆเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นพระเจดีย์ที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดได้แก่ พระเจดีย์วัดป่าสัก ในชั้นต้นมีผู้สันนิษฐานว่าเจดีย์องค์นี้ น่าจะเป็นเจดีย์รุ่นเดียวกันกับกู่กุดและพระธาตุจอมกิตติ แต่ลวดลายปูนปั้นซ่อมครั้งหลังเป็นแบบลังกาวงศ์

แต่บางท่านได้ศึกษาเปรียบเทียบแล้วแย้งว่า น่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย ความคิดเห็นที่เชื่อกันแพร่หลายในหลายในเวลาต่อมาคือ เข้าใจว่าเป็นอิทธิพลทางศิลปะที่มาจากศิลปะศรีวิชัย โดยสังเกตจากลักษณะของส่วนกลางและส่วนยอดที่เป็นเจดีย์ ๕ ยอด ลักษณะของนาคปูนปั้นและลายหน้ากาล แต่ก็ยอมรับว่าฐานที่เจาะเป็นซุ้มพระพุทธรูปด้านล่าง น่าจะเป็นอิทธิพลจากเจดีย์วัดกู่กุด จังหวัดลำพูน รวมทั้งอาจจะมีอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัยเข้ามาปะปนด้วย เพราะพบพระพุทธรูปปางลีลาบนผนังเรือนธาตุด้านเหนือ ดังนั้นอิทธิพลจากศิลปะศรีวิชัยคงจะผ่านทางศิลปะสุโขทัยขึ้นไปมากกว่าจะเป็นลักษณะของศิลปะศรีวิชัยคงจะผ่านทางศิลปะสุโขทัยขึ้นไป มากกว่าจะเป็นลักษณะของศิลปะศรีวิชัยคงจะผ่านทางศิลปะทางศิลปะที่ได้รับ ยังมีผู้เสนออีกว่าเป็นเจดีย์ที่ผสมผสานของอิทธิพลหลายรูปแบบได้แก่ ทวาราวดีผสมศรีวิชัยและคงได้รับอิทธิพลจากเจดีย์เชียงยัน ซึ่งเป็นลักษณะของละโว้หริภุญชัยผสมกับศรีวิชัยด้วย

การยืนยันว่าพระเจดีย์วัดป่าสักน่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกาม ที่ถ่ายทอดผ่านพระเจดีย์เชียงยัน จ.ลำพูน เป็นกระแสความเชื่อที่มีมากขึ้นในช่วงระยะเวลาต่อมา โดยอธิบายจากลักษณะของการจัดวางแผนผังลักษณะของซุ้มและบางท่านยังอธิบายถึงลักษณะของการสร้างจระนำ แบบแผนของเรือนธาตุและยอด แต่สำหรับลวดลายปลายกรอบซุ้มรูปพญานาคนั้นกลับเข้าใจว่า ได้รับอิทธิพล

โบสถ์ วิหาร เจดีย์ หอไตร กะทั่งบ้านเรือน ล้วนมีเอกลักษณ์เด่น โบสถ์ วิหาร อาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาโบสถ์ วิหารสมัยเชียงแสนมีเอกลักษณ์ คือ “เป็นหลังคาที่แสดงโครงสร้าง” คือไม่มีฝ้าเพดาน สามารถมองเห็นเครื่องหลังคาได้ทุกชิ้น การตกแต่งอาคารนิยมตกแต่งด้วยเครื่องไม้สลักและลายรูปปั้น องค์ ระฆังถูกบีบให้เล็กลง มีบัลลังก์ปล้อง และที่ยอดมีฉัตรกั้น เจดีย์บางองค์เป็น ๘ เหลี่ยม บางองค์เป็นเจดีย์ทรงกลม เจดีย์เชียงแสนส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัย

ประติมากรรม

ประติมากรรมแบบล้านนาระยะแรกมีหลักฐานสำคัญทางด้านพระพุทธรูปอันเป็นที่มาของชื่อ ศิลปะเชียงแสน ส่วนใหญ่หล่อด้วยสำริด พระวรกายอวบอ้วน ประทับขัดสมาธิ พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย เอกลักษณ์ประการสำคัญองพระพุทธรูปอีกแบบหนึ่งในศิลปะล้านนารุ่นต่อมาคือ ความหลากหลายทางด้านรูปแบบลักษณะ พระอริยบท และปาง เพราะสร้างขึ้นภายหลังพระพุทธรูประยะแรก นอกจากนี้ก็มีงานปูนปั้น งานสลักหิน มีทั้งรูปเทวดา รูปสัตว์หิมพานต์

ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป ศิลปะล้านนา ซึ่งมักเรียกว่า แบบเชียงแสน คือ พระวรกายอวบอูม พระพักตร์อิ่ม ยิ้มสำรวม กระเกตุมาลาเป็นรูปต่อมกลม และดอกบัวตูม ไม่มีไรพระศก พระศกเป็นแบบก้นหอย พระขนงโก่งรับพระนาสิกงุ้มเล็กน้อย ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน พระอุระนูนดังราชสีห์ ท่านั่งขัดสมาธิเพชร

ประติมากรรมไทยสมัยเชียงแสน เป็นประติมากรรมในดินแดนสุวรรณภูมิที่นับว่าสร้างขึ้นโดยฝีมือช่างไทยเป็นครั้งแรก เกิดขึ้นราว พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๒๑ มีปรากฏแพร่หลายอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ทางภาคเหนือของไทย แหล่งสำคัญอยู่ที่เมืองเชียงแสน วัสดุที่นำมาสร้างงานประติมากรรมมีทั้งปูนปั้น และโลหะต่างๆ ที่มีค่า จนถึงทองคำบริสุทธิ์ ประติมากรรมเชียงแสน แบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ

เชียงแสนยุคแรก

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะแรกของล้านนาเรียกว่า พระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรกนั้น เชื่อกันว่าอาจมีอายุตั้งแต่ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย มีความงดงามสมบูรณ์ทั้งทางด้านรูปแบบและกรรมวิธีด้านการหล่อสำริด ต่อเมื่ออิทธิพลศิลปะสุโขทัยแพร่หลายในคราวศตวรรษที่ ๑๙ รูปแบบของพระพุทธรูปสุโขทัยจึงขึ้นมาปะปนเป็นแบบผสม(ล้านนาสุโขทัย) ควบคู่กับพระพุทธรูปแบบที่สร้างขึ้นในระยะแรก โดยทราบจากจารึกปีที่สร้างไว้ที่ฐานของพระพุทธรูป ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก ล้วนสร้างขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ลงมา และตั้งแต่พุทธศตวรรษนี้เองที่

รูปแบบของพระพุทธรูปล้านนาเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะจากภายนอกมากยิ่งขึ้น เช่น ศิลปะอยุธยา ศิลปะลาว และศิลปะพม่ารุ่นหลัง[๒๗]

มีทั้งการสร้างพระพุทธรูป และภาพพระโพธิสัตว์ หรือเทวดาประดับศิลปสถาน พระพุทธรูปโดยส่วนรวม มีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรูปอินเดีย สมัยราชวงปาละ มีพระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระโอษฐ์แคบเล็ก พระหนุเป็นปม พระรัศมีเหนือเกตุมาลาเป็นต่อมกลม ไม่นิยมทำไรพระสก เส้นพระสกขมวดเกษาใหญ่ พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น ตรงปลายมีลักษณะเป็นชายธงม้วนเข้าหากัน เรียกว่า เขี้ยวตะขาบ ส่วนใหญ่นั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย ฐานที่รององค์พระทำเป็นกลีบบัวประดับ มีทั้งบัวคว่ำ บัวหงาย และทำเป็นฐานเป็นเขียง ไม่มีบัวรองรับ ส่วนงานปั้นพระโพธิสัตว์ประดับเจดีย์วัดกู่เต้า และภาพเทวดาประดับหอไตรวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ มีสัดส่วนของร่างกายสะโอดสะอง ใบหน้ายาวรูปไข่ ทรงเครื่องอาภรณ์เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ในศิลปะแบบปาละเสนะของอินเดีย หรือแบบศรีวิชัย

พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อแรกค้นพบพระพุทธรูปงามๆ หล่อด้วยสำริดหลายองค์ที่เมืองเชียงราย นักโบราณคดีตั้งชื่อเรียกพระพุทธรูปที่พบว่า พระพุทธรูปเชียงแสน และเชื่อว่าพระพุทธรูปแบบนี้สร้างขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๐๐๖ ลงมา จึงนิยมเรียกว่าพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรก แต่ข้อสันนิษฐานกำหนดอายุดังกล่าวสูงเกินกว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในบริเวณอำเภอเชียงแสน และไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางด้านเอกสารที่กล่าวถึงการสร้างเมืองนี้ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙

เชียงแสนยุคหลัง

มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีแบบของลัทธิลังกาวงศ์ จากสุโขทัย เข้ามาปะปนรูปลักษณะโดยส่วนรวมสะโอดสะองขึ้น ไม่อวบอ้วนบึกบึน พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่มากขึ้น พระรัศมีทำเป็นรูปเปลว พระศกทำเป็นเส้นละเอียด และมีไรพระศกเป็นเส้นบางๆ ชายสังฆาฏิยาวลงมาจรดพระนาภี พระพุทธรูปโดยส่วนรวมนั่งขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่นับว่าสวยที่สุด และถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปยุคนี้คือ พระพุทธสิหิงค์ ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ พระพุทธรูปเชียงแสนนี้มักหล่อด้วยโลหะทองคำ และสำริด[๒๘]

---

[๒๗] ศ.ดร.สันติ บุญชุ่ม;**ศิลปะภาคเหนือ หริภุญชัย-ล้านนา**,(พิมพ์ครั้งที๓ กรุงเทพฯ;เมืองโบราณ), ๒๕๕๕,หน้า๑๓๖

[๒๘] สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ / เล่มที่ ๑๔ / เรื่องที่ ๓ **ประติมากรรมไทย**

พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ความหลากหลายในยุคทอง เริ่มศตวรรษนี้ยังอยู่ในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช อันเป็นช่วงเวลารุ่งเรืองของล้านนาในทุกด้าน ความเจริญรุ่งเรืองสืบทอดมาในรัชกาลต่อมา ช่วงเวลาของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จึงเป็นช่วงที่มีการสร้างปฏิสังขรณ์วัด รวมทั้งการสร้างพระพุทธรูปมากมาย ความนิยมจารึกข้อความไว้ที่ฐานพระพุทธรูปคงในระยะนั้นดังได้กล่าวไว้แล้ว[๒๙]

ประติมากรรมรูปเทวดา

รูปเทวดาหรือรูปบุคคลชั้นสูงในศิลปะล้านนาที่หล่อด้วยสำริดมีเหลืออยู่น้อย หลักฐานที่มีอยู่ส่วนใหญ่สร้างตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หรือพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ลงมา งานปั้นรูปเทวดาคงเป็นงานบูรณะในภายหลัง อยู่ที่จระนำตอนล่างของเจดีย์ วัดป่าสัก เมืองเชียงแสน ส่วนใหญ่เศียรของรูปเทวดาเหล่านี้หักหายไปแล้ว เหลือแต่พระวรกาย ผ้าทรงยังไม่ซับซ้อนเมื่อเทียบกับผ้าทรงรูปเทวดาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ประดับที่ผนังเจดีย-วิหารเจ็ดยอด วัดมหาโพธาราม เมืองเชียงใหม่

พระพักตร์ของรูปเทวดาที่ผนังเจดีย-วิหาร วัดมหาโพธารามแสดงถึงเค้าความนิยมในศิลปะสุโขทัยที่ยังเหลืออยู่ เครื่องทรงมงกุฎ ภูษาผ้านุ่งมีหลากหลายแบบ มีความวิจิตรพิสดาร อันสะท้อนการสืบทอดจากศิลปะที่มีอยู่ก่อน เช่นจากเมืองเชียงแสน ศิลปะจีน รวมทั้งศิลปะพม่าด้วย นอกเหนือจากแบบอย่างที่มีอยู่[๓๐]

๒.๔ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในล้านนา

ศิลปะล้านนา หรือ **ศิลปะเชียงแสน** มีลักษณะเก่าแก่มาก คาดว่ามีการสืบทอดต่อเนื่องของศิลปะทวาราวดี และลพบุรี ในดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่สมัยหริภุญชัย ศูนย์กลางของศิลปะ ล้านนาเดิมอยู่ที่เชียงแสน เรียกว่าอาณาจักรโยนก ต่อมาเมื่อพญามังรายได้ย้ายมาสร้างเมืองเชียงใหม่ ศูนย์กลางของของอาณาจักรล้านนาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่

ภูมิประเทศที่แวดล้อมด้วยภูเขา ต้นน้ำลำธาร อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ภูมิอากาศหนาวเย็น คือแหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันงดงาม มีนิทานตำนานพื้นถิ่นที่สะท้อนความเชื่อความผูกพันกับธรรมชาติแวดล้อม และมีแนวคำสั่งสอนในพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักสำคัญ

---

[๒๙] พิเศษ เจียนจันทร์พงษ์, “วัดสะดือเมือง” :การบูรณะและความรู้จากข้อมูลใหม่, “ใน ล้านนาไทย, หน้า ๖๑-๖๒ การจารึกที่ฐานพระพุทธรูปอาจเป็นความนิยมที่เข้ามาพร้อมกับกลุ่มพระภิกษุที่กลับจากการบวชในลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ ซึ่งพระเจ้าติโลกราชทรงสนับสนุนพระภิกษุกลุ่มนี้ (ความเห็นของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๕๓

[๓๐] อ้างแล้ว ,เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๗

ศิลปวัฒนธรรมของแคว้นล้านนามีความสัมพันธ์กับแว่นแคว้นใกล้เคียง ทั้งที่เจริญขึ้นก่อนและที่เติบโตร่วมสมัยกันมาทางตะวันตกคือหริภุญชัย มอญ-พม่า ทางเหนือคือจีนตอนใต้ใต้แคว้นล้านนาคือสุโขทัย ส่วนล้านช้างอยู่ทางตะวันออก การรับอิทธิพลด้านศิลปกรรมของล้านนาในระยะแรกเกี่ยวข้องกับเมืองที่เจริญขึ้นก่อนทางทิศตะวันตกเป็นสำคัญ โดยมีการแลกเปลี่ยนสังสรรค์ในระยะต่อมากับต่อมากับศิลปะสุโขทัย ซึ่งมีความต่อเนื่องมาจนถึงยุคทองของศิลปกรรมล้านนาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑

ขอบข่ายของศิลปกรรมล้านนาได้แพร่หลายไปทางตะวันออกถึงแคว้นล้านช้าง ลงไปทางใต้สู่อาณาจักรอยุธยา ครั้นเมื่อเมืองเชียงใหม่ตกอยู่ใต้อำนาจปกครองของพม่าในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์บทบาทการทำนุบำรุงพระศาสนาและศิลปกรรมจึงเปลี่ยนจากกษัตริย์หรือราชสำนักมาอยู่ที่เจ้านายผู้ปกครอง และพ่อค้าไม้ผู้มั่งคั่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวพม่า งานสร้างปฏิสังขรณ์วัดวาอารามจึงมีลักษณะของศิลปกรรมพม่ารุ่นหลัง รวมทั้งอิทธิพลของศิลปกรรมจากกรุงเทพฯที่เริ่มขึ้นมาปะปนอยู่ด้วย

อิทธิพลศิลปวัฒนธรรมจากกรุงเทพฯเข้ามามีบทบาทมากขึ้นเป็นลำดับ จนถึงยุคสนับสนุนการท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมของแคว้นล้านนา โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่มีการปรับตัวอย่างรวดเร็ว ศิลปวัฒนธรรมได้รับการประยุกต์ปรุงแต่งนัยว่าเพื่อเป็นการอนุรักษ์ จนแม้ชาวเขาเผ่าต่างๆที่เคยโดดเดี่ยวมั่นคงอยู่ในประเพณีวัฒนธรรมก็สมัครใจประยุกต์ตามไปด้วย

สำหรับชื่อเรียก ศิลปะเชียงแสน ซึ่งปัจจุบันนิยมเรียกว่าศิลปะล้านนา เกิดขึ้นเมื่อมีการค้นพบพระพุทธรูปเชียงแสนเป็นครั้งแรกที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เมื่อกว่า ๖๐ ปี มาแล้ว นักโบราณคดีจึงเรียกพระพุทธรูปแบบนี้ตามชื่อตามชื่อตามอำเภอต่างๆ ของภาคเหนือว่าศิลปะเชียงแสนเรื่อยมา

ปัจจุบันที่เปลี่ยนมาเรียกศิลปะล้านนาก็ด้วยเหตุผลว่าศิลปกรรมเหล่านั้นหาได้สร้างขึ้นเฉพาะที่เมืองเชียงแสนเพียงแห่งเดียวไม่ หากแต่สร้างขึ้นตามเมืองต่างๆ ในสมัยแห่งแคว้นล้านนาด้วย เฉพาะพระพุทธรูปเท่านั้นที่ยังนิยมเรียกกันว่าแบบเชียงแสน[๓๑]

๒.๔.๑ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านงานสถาปัตยกรรม

ศาสนสถานที่เป็นวัดวาอารามของชาวล้านนานั้นกลมกลืนอยู่ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อมไม่โดดเด่นดังสถานที่สร้างให้เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าอันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระราชา ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจตามประเพณีขอม[๓๒]

---

[๓๑] ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์,๒๕๒๘), หน้า ๒๒-๒๕.

สถาปัตยกรรมของล้านนาที่มีให้เห็นและเหลืออยู่ในปัจจุบันซึ่งได้รับการบูรณะมาแล้วทั้งสิ้น ตามตำนานของทางภาคเหนือได้กล่าวไว้ถึงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆไว้ ผู้ใดหรือได้ร่วมสร้างจะได้มีผลอานิสงส์ทำให้อายุยืนยาว มีความเจริญรุ่งเรือง

งานประดับสถาปัตยกรรมคือปูนปั้นก็มักได้รับการบูรณะหรือทำใหม่ ซึ่งมีอยู่เสมอเมื่อมีการบูรณะตัวอาคารหรือองค์เจดีย์ ยิ่งโบราณสถานที่สำคัญที่ใช้งานต่อเนื่องมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน ยิ่งไม่ต้องกล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ต้องมีอยู่เป็นประจำ เพราะเมืองต่างๆ ในแคว้นล้านนาโดยเฉพาะเชียงใหม่ไม่เคยร้างหายอย่างสิ้นเชิง

เงื่อนไขที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์อยู่เสมอ รวมทั้งการสร้างขึ้นใหม่ ประกอบกับความคลาดเคลื่อนของเนื้อความจากตำนานต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาในการศึกษาทางด้านรูปแบบศิลปะและกำหนดอายุอยู่เสมอ

การสร้างวัดและแผนผัง

วิหารโดยทั่วไปแล้วชาวล้านนานิยมสร้างไว้บนพื้นที่ราบ ห่างจากแม่น้ำ เพื่อป้องกันน้ำท่วม และขึ้นอยู่กับสถานที่การตั้งวัดแต่พื้นที่ บางแห่งเป็นเขตภูเขา ชุมชน ในเมืองและนอกเมือง โดยปกติวิหารจะถูกสร้างไว้ตรงหน้าพระธาตุเจดีย์ด้านทิศตะวันออก โดยรับอิทธิพลมาจากลังกา วิหารของภาคเหนือที่ยังเหลืออยู่ตามวัดต่างๆ แม้สร้างขึ้นใหม่ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ก็ล้วนได้รับการบูรณะมาแล้วทั้งสิ้น

วิหารมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแต่บางหลังอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า รูปแบบผังเช่นนี้เกิดจากผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อน เมื่อยกเก็จเป็นช่วงๆ ออกมาทางด้านหน้าจึงมีผังคล้ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสคือที่ประดิษฐานพระประธาน ถัดออกมาเป็นพื้นที่ขยายสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา[๓๓]

---

[๓๒] มาดเลน จีโต้,**ประวัติเมืองพระนคร (Angkor)** ของขอม,ม.จ.สุภัคคิศ ดิศกุล,ทรงแปล,พิพม์เนื่องในงานฉลองครบ ๕ รอบของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๖, หน้า ๕.

[๓๓] สันติ เล็กสุขุม ศ.ดร. :**หริภุญชัย ล้านนา**,พิมพ์ครั้งที่๑,กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๘, หน้า ๘๑

รูปที่ ๑ “ลายคำ” วัดพระสิงห์ เชียงใหม่[๓๔]

งานบูรณปฏิสังขรณ์ที่มีอยู่เสมอในอดีตของล้านนามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งที่ตั้งของอาคารศาสนสถานด้วย บางแห่งอาจมีการรื้อถอนหรือสร้างขึ้นใหม่ตามความเหมาะสมของยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ระเบียบของตำแหน่งอาคารที่น่าจะเคยมีอยู่ในระยะเวลาต่างๆ ในอดีตจึงไม่ชัดเจน การศึกษาแนวความคิดในการวางผังวางตำแหน่งต่างๆของอาคาร บางครั้งจึงทำได้เพียงการตั้งข้อสังเกต อย่างไรก็ดีเป็นที่แน่นอนว่าพระธาตุเจดีย์ย่อมเป็นหลักประธานของวัด อยู่ในตำแหน่งที่สำคัญเช่นกึ่งกลางบริเวณของวัด โดยสัมพันธ์กับตำแหน่งที่สร้างวิหาร

วิหารนิยมสร้างไว้ด้านหน้าทางทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน เช่น วัดป่าสัก เมืองเชียงแสน ที่สร้างขึ้นในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ วัดที่สร้างขึ้นในระยะต่อมาเช่น วัดบุปผาราม (วัดสวนดอก) เมืองเชียงใหม่ มีแผนผังที่ผู้สร้างอาจหมายให้เป็นศูนย์กลางของเมือง เพราะว่าการวางตำแหน่งของเจดีย์ประธานและเจดีย์บริวารรายรอบที่แปดทิศ คล้ายคลึงกับแผนผังของพระศรีมหาธาตุเมืองสุโขทัย ซึ่งมีเจดีย์บริวารทั้งแปดทิศเช่นเดียวกัน วัดพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง มีระเบียงคดล้อมรอบพุทธสถาน อันอาจเป็นความนิยมที่แพร่หลายขึ้นมาของศิลปะอยุธยา

อุโบสถมีอยู่ในเขตพุทธาวาส แต่ไม่นิยมสร้างกันเมื่อเทียบกับวิหาร สำหรับชาวล้านนาในอดีต การสร้างอุโบสถคงมีความสำคัญน้อยกว่าวิหาร อุโบสถที่สร้างขึ้นจึงมีขนาดเล็ก ตำแหน่งของอุโบสถมักไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน จนเมื่อรับวัฒนธรรมอยุธยาและรัตนโกสินทร์มาตามลำดับจึงเปลี่ยนไป

---

[๓๔] เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๒

อาคารอื่นๆ เช่น หอไตร มีการกล่าวถึงในตำนานบ่อยครั้งยิ่งกว่าอุโบสถ กำแพงวัดที่แม้ก่อด้วยอิฐก็มักไม่ค่อยเหลือหลักฐานเพราะรกร้างไปบ้าง ถูกรื้อทำลายไปก็มี

ประตูซุ้มทางเข้าวัดที่ก่อเป็นทรงปราสาทเรียกว่า โขง เป็นแบบแผนที่นิยมกัน เหลือหลักฐานอยู่หลายแห่ง เช่นที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) และวัดชมพู เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงวิหาร อุโบสถ และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เพิ่มเติมอีกเล็กน้อย ก่อนจะกล่าวถึงพระธาตุเจดีย์อันเป็นหลักฐานที่สามารถศึกษารูปแบบและลักษณะทางด้านวิวัฒนาการได้ดีกว่างานก่อสร้างชนิดอื่น[๓๕]

การสร้างวิหาร

วิหารแบบพิเศษที่ก่อด้วยศิลาแดง ได้แก่ เจดีย์ วิหารเจ็ดยอด (บางทีเรียกว่า เจดีย์เจ็ดยอด) ในวัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) เมืองเชียงใหม่ ฝังรูปวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนบนมีเจ็ดยอด ยอดประธารและยอดบริวารประจำทิศก่อเป็นทรงศิขรอีกสองยอดอยู่ถัดมาทางด้านหน้าเป็นยอดทรงระฆัง โดยส่วนรวมรูปแบบวิหารคงได้แรงบันดาลใจจากวิหารมหาโพธิ์ที่เมืองพุกามซึ่งมีการนำแบบจากวิหารที่พุทธคยาในรัฐพิหารประเทศอินเดียมาทำการจำลองการสร้าง หลักฐานด้านเอกสารระบุว่าวัดมหาโพธารามสร้างขึ้นในรัชราลพระเจ้าติโลกราชเมื่อ พ.ศ.๒๐๒๐[๓๖]

วิหารโดยทั่วไปคืออาคารหลังคาคลุม ใช้ไม้สำหรับเป็นโครงสร้างหลังคาจึงมีอายุการใช้งานจำกัด ต้องมีการบูรณปฏิสังขรณ์หรือสร้างขึ้นมาใหม่แทนที่วิหารเดิมซึ่งหมดสภาพ พงศาวดารโยนกกล่าวถึง กาดโถม ผู้เป็นนายช่างเอกของพระเจ้ามังรายได้ปรับปรุงเครื่องไม้ของวิหาร ลองประกอบจนเสร็จสมบูรณ์ แล้วจึงรื้อออกเป็นชิ้นส่วนส่งลงมาประกอบใหม่ที่เวียงกุมกาม[๓๗]ดังนี้ย่อมสะท้อนถึงความรู้ความเชี่ยวชาญในการเข้าไม้ด้วยสลักร่องเดือยโดยไม่ต้องใช้ตระปูตรึงของช่างชาวล้านนาในอดีตได้เป็นอย่างดี

วิหารของภาคเหนือที่ยังเหลืออยู่ตามวัดต่างๆ แม้สร้างขึ้นใหม่ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาก็ล้วนได้รับการบูรณะมาแล้วทั้งสิ้น

วิหารมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่บางหลังอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า รูปแบบผังเช่นนี้เกิดจากผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อนเมื่อยกเก็จเป็นช่วงๆออกมาทางด้านหน้า จึงมีผังขยายคล้ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสคือที่ประดิษฐานพระประธาน ถัดออกมาเป็นพื้นที่ขยายสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา

---

[๓๕] สันติ เล็กสุขุม ศ.ดร. :**หริภุชชัย ล้านนา**,พิมพ์ครั้งที่ ๓,กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕, หน้า ๕๔

[๓๖] แสง มนวิทูร,ผู้แปล,**ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๑๑๓-๑๑๔

[๓๗] พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุญนาค),ผู้เรียบเรียง,**พงศาวดารโยนก**,หน้า ๒๖๓.

ผนังวิหารมีทั้งก่อด้วยอิฐดังวิหารที่บูรณะขึ้นในช่วงเวลาของพุทธศตวรรษที่เคยกล่าวถึงมาแล้ว คือวิหารลายคำ ในวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ หรือก่อด้วยอิฐครึ่งไม้ดังวิหารในวัดบุปผาราม เมืองเชียงใหม่ ผนังด้านข้างของวิหารมีช่องหน้าต่างน้อยและมีขนาดเล็ก สอดคล้องกับภูมิอากาศที่หนาวเย็นของภาคเหนือ คงมีแนวความคิดในด้านการใช้งานหรือให้มีบรรยากาศทางศาสนา สำหรับผนังด้านหน้ามักมีเพียงประตูเดียว และทำเป็นประตูซุ้มค้ำยันหูช้างรูปสามเหลี่ยมสลักเป็นลวดลายต่างๆ มีอยู่มากมายหลายแบบ เช่น รูปพญานาค มังกร ประกอบด้วยลายดอกใบไม้ฉลุโปร่ง ลวดลายประกอบเหล่านี้มีส่วนสืบทอดมานานจากอิทธิพลศิลปะจีน สำหรับรูปพญานาคเรียกว่า นาคคะตัน คงมาจากคำว่า นาคทัณฑ์ และสำหรับโก่งคิ้วคือแผงประดับพื้นที่ว่างตอนบนระหว่างเสาด้านหน้าของอาคาร[๓๘]

อนึ่งหลังคาของวิหารมีที่เป็นชั้นซ้อน ๒ หรือ ๓ ชั้น โดยสอดคล้องกับฐานของวิหารที่ยกเก็จออกไปทางด้านหน้า การลด หลังคาออกมาทางด้านหน้านิยมมากกว่าลดชั้นหลังคาทางด้านหลัง ทั้งนี้แตกต่างจากวิหารทางภาคกลางที่นิยมทำหลังคาลดชั้นหน้าหลังจำนวนเท่ากัน[๓๙]

จั่วซึ่งเป็นโครงหลังคาปิดด้วยแผงลูกฟักด้านสกัดหลัง นับเป็นงานประดับที่แสดงโครงสร้างของหลังคาด้วย สำหรับจั่วด้านสกัดหน้ามักปิดด้วยแผงหน้าบัน ประดับปูนปั้นน้ำมันหรือสลักไม้ ป้านลมไม่นิยมทำเป็นนาคสะดุ้งอย่างภาคกลางป้านลมแบบล้านนาโค้งอ่อนเน้นระนาบเอนของตับหลังคา ปลายป้านลมงอนเป็นรูปหัวพญานาคก็มี เป็นรูปตัวเหงา (หางวัน) ก็มากมักทำเฉพาะอาคารขนาดเล็ก งานประดับตกแต่งป้านลมนิยมใช้ชิ้นกระจกสีเคลือบตะกั่วอ่อนไว้ด้านหลัง[๔๐]

หากเป็นวิหารโถงคือไม่มีผนัง ซึ่งคงนิยมกันไม่น้อยในสมัยล้านนา หลังคาของวิหารโถงมักทำชายคายื่นเทให้ลาดต่ำกว่าปกติ เพื่อกันฝนสาดและอากาศที่หนาวเย็น

พื้นที่ซึ่งล้ำเข้าไปทางส่วนในของวิหารโถงมีทรงปราสาท (กู่) สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ดังเช่นที่วิหารโถงของวัดพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง ซึ่งมีขนาดใหญ่และได้รับการบูรณะครั้งหลังสุดในปี พ.ศ. ๒๔๖๖[๔๑]

วิหารขนาดเล็กหลังหนึ่งเป็นวิหารโถงของวัดเดียวกันนี้คือวิหารน้ำแต้ม (น้ำแต้ม ชาวเหนือหมายถึงภาพเขียนระบายสีหรือจิตรกรรม) มีภาพจิตรกรรมบนแผงไม้ใต้คอสอง คงเขียนขึ้นในระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ คราวเดียวกับการสร้างวิหารหลัง

---

[๓๘] เสนอ นิลเดช,**ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา**,(กรุงเทพฯ: สำนักพิพม์เมืองโบราณ, ๒๕๒๖),หน้า ๑๐

[๓๙] สามารถ ศิริเวชพันธุ์, **สถาปัตยกรรมล้านนา**, (เอกสารสัมมนาเลขที่ ๐๑๐๓, ๑-๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ณ สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่) หน้า ๙

[๔๐] คณะผู้ค้นคว้าสถาปัตยกรรมล้านนา,**ลักษณะสถาปัตยกรรมล้านนาบางประการ**, หน้า ๓-๔

[๔๑] เฟื้อ หริพิทักษ์, “ จดหมายจากลำปาง จิตรกรรมในวิหารแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง,” ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓๑ (ธันวาคม ๒๕๐๘-กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙), หน้า ๔๗.

นี้[๔๒] อย่างไรก็ตามแผงไม้ดังกล่าวอาจนำมาจากที่อื่น หรือผ่านการรื้อแล้วประกอบขึ้นใหม่เพราะภาพเขียนบางแห่งที่ไม่ต่อเนื่องกัน เช่น ภาพเขาพระสุเมรุที่แผงข้างซ้ายอาคาร ซึ่งส่วนยอดขาดหายโดยมีแผ่นอื่นมาต่อแทน ผนังสกัดหลังของวิหารต่อมาเนื่องมาปิดที่ผนังข้างทั้งสองเพื่อล้อมพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

ประโยชน์ วิหารใช้เป็นที่ประกอบประเพณีกรรมทางศาสนา เกี่ยวข้องกับฝ่ายสงฆ์และฆารวาส เช่นพิธีกรรมทางศาสนาในวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนาในวัฒนธรรมล้านนา มักสร้างวิหารหลายหลังภายในเขตพุทธาวาส วิหารที่ใช้เป็นประธานของวัดมักสร้างให้มีขนาดใหญ่ กว่าวิหารหลังอื่นๆ เรียกว่าวิหารหลวง และมักวางอาคารไว้ด้านหน้า พระเจดีย์ในแนวแกนเดียวกัน วิหารหลวงส่วนใหญ่จะเป็นที่ประดิษฐานพระประธานสำคัญของวัด ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ ดังได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ส่วนวิหารหลังอื่นๆ มักสร้างให้มีขนาดเล็กกว่าใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ โดยจะเรียกชื่อตามสิ่งที่อยู่ภายใน เช่น วิหารพระพุทธ วิหารพระนอน วิหารน้ำแต้ม (วิหารที่มีลายทองประดับภายใน) เป็นต้น[๔๓]

การสร้างอุโบสถ

อุโบสถคงมีลักษณะทั่วไปเช่นเดียวกับวิหาร อุโบสถที่สร้างขึ้นในสมัยล้านนาไม่เหลือหลักฐานที่แน่ชัด คงมีเพียงที่สร้างขึ้นใหม่ รูปแบบโดยทั่วไปไม่แตกต่างจากวิหาร แต่มักมีขนาดเล็กกว่า หลักเสมาปักที่ตำแหน่งทิศหลักทั้งแปดรอบอุโบสถ คือเครื่องแสดงความแตกต่างจากวิหาร

การสร้างอุโบสถของล้านนาอาจนิยมแพร่หลายยิ่งขึ้นในช่วงเวลาที่สุโขทัยตกอยู่ใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะสุโขทัยเองก็เช่นเดียวกับล้านนา คือไม่นิยมสร้างอุโบสถ จึงเหลือหลักฐานอยู่น้อยกว่าวิหารด้วย อนึ่งรูปแบบอุโบสถของภาคเหนือเมื่อรับอิทธิพลศิลปะจากกรุงเทพฯ จะสังเกตได้จากที่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการสร้างอุโบสถในอดีตของล้านนาซึ่งมิใช่ไม่มีเสียเลย เพราะใน ชินกาลมาลีปกรณ์ ระบุว่า พระเจ้าติโลกราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง โรงอุโบสถ ในวัดป่าแดงหลวง (พ.ศ. ๑๙๙๕) เพื่อเป็นเขตวิสุงคาม คือเขตแยกจากหมู่บ้าน มีแผ่นหิน (ใบสีมา) คือสมมติพัทธสีมา ก่อนหน้านั้นการอุปสมบทจะกระทำกันบนเกาะกลางน้ำที่เรียกว่า อุปสมบทกรรมอุทกุกเขปสีมา คือ ใช้เขตน้ำแทนสีมา[๔๔]

---

[๔๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๑

[๔๓] **วิหาร - ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา**,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.lanna-arch.net/art/sculpture.com,(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐).

[๔๔] แสง มนวิทูร, ผู้แปล, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๑๑๒

ประโยชน์การสร้างอุโบสถโบสถ์ เป็นคำเรียกสถานที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประชุมกันทำสังฆกรรมตามพระวินัย เช่นสวดพระปาติโมกข์ ให้อุปสมบท มีสีมาเป็นเครื่องบอกเขต คำว่า โบสถ์ เป็นคำที่ใช้เฉพาะในพระพุทธศาสนา[๔๕]

การสร้างประตู หรือประตูโขง

ประตูวัดซึ่งก่อด้วยอิฐเป็นประตูยอดหรือที่เรียกว่า ประตูซุ้ม (ประตูที่มียอดทรงปราสาท) ทางเหนือเรียกว่า โขง ยอดของประตูก่อเป็นชั้นลดหลั่นตรงตามความหมายของคำว่าปราสาท มีงานประดับปูนปั้นตั้งแต่เสากรอบประตูขึ้นไปจนถึงแต่ละชั้นที่ลดหลั่นของส่วนยอด ลวดลายอันงดงามที่ประดับอยู่นั้นอาจช่วยสำหรับการพิจารณากำหนดอายุได้โดยประมาณ เช่นเดียวกับการกำหนดอายุรูปแบบของโขง

โขงของวัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ คงสร้างขึ้นเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อยู่ในสภาพชำรุด ส่วนยอดทลายลงแล้ว ที่เหลือคือเสากรอบประตูยังมีลวดลายปูนปั้นประดับ

สำหรับโขงที่มีรูปสมบูรณ์อยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง ยอดโขงเป็นปราสาทคือหลังคาลาดสลับชั้นซ้อนลดหลั่นขึ้นไปเป็นตามลำดับ งานปูนปั้นประดับตามชั้นต่างๆยังเหลืออยู่มาก รวมทั้งงานประดับศิลปะล้านนายังไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจนัก แต่เข้าใจว่าโขงของวัดพระธาตุลำปางหลวงคงสร้างขึ้นหลังจากซุ้มประตูของวัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด)

รูปแบบของโขงรวมทั้งการประดับยังมีการสืบทอดมาในระยะหลัง โดยปรับปรุงมาใช้เป็นซุ้มประตูของวิหาร อุโบสถ ดังเช่น ที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีการประดับด้วยงานปั้นดินทองอย่างมากมาย นับเป็นลักษณะเฉพาะของประตูซุ้มของอาคารรุ่นหลัง เมื่อล้านนาขึ้นอยู่กับการปกครองของกรุงเทพฯ แล้ว

ประโยชน์ประตูโขงของซุ้มประตูโขงแบบล้านนา ได้แก่ การสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความงามควบคู่ไปกับการแฝงเร้นความหมายในเชิงสัญลักษณ์โดยใช้เป็นส่วนแบ่งกั้นระหว่างประตูทางเข้า และเป็นส่วนทำหน้าที่ประดับส่วนด้านหน้าของวิหาร อุโบสถ และสถานที่ที่สำคัญของงานพุทธศิลปกรรม โดยปัจจุบันตรงบริเวณหน้าจั่วของโขงนิยมติดป้ายแสดงชื่ออาคารสถานที่ร่วมด้วย

การสร้างปราสาท

ปราสาทราชมนเทียรสร้างด้วยไม้ หลังคาลาดเป็นซ้อนลดหลั่น ในรัชกาลพระเมืองแก้วโปรดให้นำปราสาทที่ประทับซึ่งปรุงด้วยเครื่องไม้มาดัดแปลงเป็นหอไตรแทนหอไตรเดิม ซึ่งพระเจ้าติ

---

[๔๕] **อุโบสถ - วิกิพีเดีย**,(ออนไลน์),แหล่งที่มา:**www.**.wikipedia.org ออนไลน์,(๒๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๐).

โลกราชโปรดให้สร้างเพื่อคราวชำระพระตรีปิฎกในโอกาสครบ ๒,๐๐๐ ปีของพระพุทธศาสนา โดยสร้างไว้ในวัดหมาโพธาราม เมืองเชียงใหม่[๔๖] แต่ปัจจุบันไม่เหลือร่องรอยใดๆแล้ว

ประโยชน์การสร้างปราสาทใช้เป็นเครื่องประดับชั้นสูง เหมาะสำหรับประดิษฐ์ฐานพระพุทธรูป และสิ่งของศักดิ์สิทธิ์สำคัญ เป็นต้น

การสร้าง หอไตร

หอไตรส่วนมากในสมัยโบราณมักสร้างด้วยไม้ทั้งหลังแล้ว ยังมีการสร้างแบบผสมผสานระหว่างการก่ออิฐครึ่งไม้ด้วย ตัวอย่างที่เป็นงานรุ่นหลัง ได้แก่ หอไตรในวัดพระสิงห์เมืองเชียงใหม่

ประโยชน์ของหอไตรถูกสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐาน หรือแหล่งรวมรวมพระไตรปิฎก และธรรมโบราณล้านนาและวรรณกรรมโบราณต่างๆและทำหน้าที่เหมือนห้องสมุดคล้ายสมัยปัจจุบัน สมัยก่อนนิยมสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง และผสมอิฐครึ่งได้ด้วย[๔๗]

เจดีย์

เจดีย์หรือสถูปของภาคเหนือซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า ธาตุ เช่นเดียวกับชาวล้านช้าง นิยมสร้างขึ้นสำหรับบรรจุอัฐิธาตุ มีทั้งพระบรมสารีริกธาตุ อรหันตธาตุ แม้แต่พญามหากษัตริย์ที่สิ้นพระชมน์ไปแล้วก็นำพระอัฐิธาตุมาบรรจุไว้[๔๘]

เจดีย์ของศิลปะล้านนามีแบบสำคัญอยู่ ๒ แบบ คือ เจดีย์ ทรงระฆัง และเจดีย์ทรงปราสาท ความนิยมสร้างเจดีย์ทั้งสองแบบทำให้เกิดมีลักษณะปลีกย่อยต่างๆ กันไป ซึ่งเกิดจากมีการทำกันมาก จึงมีการนำศิลปะมาผสมผสานระหว่างกันทำให้เกิดรูปแบบสวยงามอย่างหลากหลาย

การรับอิทธิพลศิลปะจากภายนอกก็มีอยู่ด้วย แหล่งบันดาลใจสำคัญของเจดีย์แบบล้านนาคือศิลปะพม่าสมัยเมืองพุกามที่สืบทอดกันมา ทั้งที่ผ่านมาทางศิลปะหริภุญชัยและแพร่หลายเข้ามาโดยตรง รวมถึงได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย

กล่าวโดยสรุปว่า เจดีย์แบบล้านนาเริ่มจากลักษณะที่ปรับปรุงมาจากศิลปะพุกาม โดยวิวัฒนาการมามีลักษณะเฉพาะตัวเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙

สำหรับเจดีย์ทรงระฆังมีฐานสี่เหลี่ยมยกเก็จ ชุดฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังกลม ทรงระฆังเล็ก บัลลังก์เหลี่ยม ยอดทรงกรวยซึ่งประกอบด้วยปล้องไฉนและปลี ชุดฐานบัวลูกแก้วอกไก่รองรับทรงระฆังที่สูงยิ่งในระยะต่อมา ทำให้รูปทรงของเจดีย์ทรงสูงเพรียวจะได้รับความนิยมแพร่หลายในพุทธศตวรรษที่ ๒๑

---

[๔๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒-๑๓๓

[๔๗] สันติ เล็กสุขุม ศ.ดร. :**หริภุญชัย ล้านนา**,พิมพ์ครั้งที่๑,กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๘, หน้า ๙๕

[๔๘] คงเดช ปรพัฒน์ทอง, **โบราณคดีประวัติศาสตร์**,(กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร,๒๕๒๙),หน้า ๑๕๕.

รูปแบบของเจดีย์มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วในพุทธศตวรรษถัดมา เช่น ชุดฐานบัวในผังกลมรองรับทรงระฆัง ได้พัฒนาเป็นชุดบัวถลาแทนเพื่อรองรับระฆังป้อม ดังเช่นพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง การปรับเปลี่ยนดังกล่าวคงเกี่ยวข้องกับอิทธิพลจากเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะสุโขทัย

ต่อมาก็มีเจดีย์ทรงระฆังที่ได้รับการปรับปรุงให้อยู่ในทรงหลายเหลี่ยม ทำให้ชุดฐานบัวหรือชุดบัวถลามีความสำคัญเพราะมีขนาดที่ใหญ่และสูงขึ้น ขณะที่ทรงระฆังก็ถูกลดความสำคัญลงจึงมีขนาดเล็กลง เช่น เจดีย์พระธาตุดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑

เจดีย์ทรงปราสาทระยะแรกของแคว้นล้านนามีลักษณะสำคัญอยู่ที่เรือนธาตุชั้นลด ทรงสี่เหลี่ยมของเรือนธาตุมีจระนำสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปที่ด้านทั้งสี่ เหนือเรือนธาตุคือทรงระฆังหลายลูกซ้อนต่อเนื่องเป็นชุด

ระยะต่อมามีการปรับเปลี่ยนลักษณะของการยกเก็จที่เรือนธาตุ และเปลี่ยนจากเรือนธาตุชั้นลดกลายเป็นหลังคาลาด มีทรงระฆังตั้งเช่นเดียวกับระเบียงของเจดีย์ทรงระฆัง ตั้งไว้ต่อขึ้นไปจากชั้นหลังคาลาด ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะของเจดีย์ทรงปราสาทของศิลปะล้านนาอีกแบบหนึ่ง

การผสมผสานระหว่างเจดีย์ทรงปราสาทกับเจดีย์ทรงระฆังอีกแนวหนึ่ง น่าจะมีส่วนเป็นที่มาของเจดีย์แบบพิเศษกลุ่มหนึ่ง เช่น เจดีย์ที่วัดตะโปธาราม และรวมทั้งที่พัฒนามาเป็นเจดีย์ของวัดกู่เต้าด้วย[๔๙]

ประโยชน์ ธาตุ เจดีย์ หมายถึงสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งของที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่เคารพบูชาระลึกถึง สถูป หมายถึงสิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้ลูกหลานและผู้เคารพนับถือได้สักการบูชา ถือกันว่ามีบุคคลที่ควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสถูปเพื่อเป็นที่สักการะของมหาชนอยู่เพียง ๔ พวก เรียกว่า ถูปารหบุคคล ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ์

สำหรับประเทศไทย คำว่า สถูป และ เจดีย์ เรามักรวมเรียกว่า “สถูปเจดีย์” หรือ “เจดีย์” มีความหมายเฉพาะ ถึงสิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิ หรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป หรือเพื่อเป็นที่ระลึก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ในสมัยหลังลงมาคงมีการสร้างสถานที่เพื่อบรรจุอัฐิธาตุ และเพื่อเคารพบูชาระลึกถึงพร้อมกันไปด้วย[๕๐]

การสร้างงานประดับสถาปัตยกรรม

การปรับเปลี่ยนรูปแบบเจดีย์ของช่างล้านนามีผลให้เกิดลักษณะใหม่ๆ โดยที่ยังรักษาเอกลักษณ์ของศิลปะล้านไว้ได้

เจดีย์แบบล้านนาอาจเรียกได้ว่าเรียบง่าย การประดับประดาลวดลายปูนนั้นที่มีรายละเอียดเป็นส่วนสำคัญช่วยลดพื้นผิวเรียบด้วย ความต่างระหว่างพื้นผิวเรียบกับพื้นผิวนูนของ

---

[๔๙] สันติ เล็กสุขุม ศ.ดร. :**หริภุญชัย ล้านนา**,พิมพ์ครั้งที่ ๓,กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๒๐

[๕๐] เจดีย์ – วิกิพีเดีย,(ออนไลน์),แหล่งที่มา:www.wikipedia.org ออนไลน์,(๒ ธันวาคม ๒๕๖๐).

ลวดลายปูนปั้นช่วยให้ความเรียบง่ายของสถาปัตยกรรมมีความงามตามแบบฉบับของศิลปะล้านนา ดังงานปูนปั้นประดับที่เจดีย์ วิหารของวัดมหาโพธาราม เมืองเชียงใหม่ สร้างเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช โดยได้แรงบันดาลใจจากต้นแบบคือ วิหารมหาโพธิ์ที่ตำบลพุทธคยาในประเทศอินเดียอันเป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้

งานประดับผนังด้านนอกของวิหารนี้แบ่งไว้สองแถวแต่ละแถวแบ่งช่องสำหรับรูปเทวดานั่งที่ยืนพนมมือประดับในส่วนของพื้นที่อันเหมาะสมตรงหลืบที่เป็นมุมจากการยกเก็จ พื้นหลังของรูปเทวดาเหล่านี้ประดับลายโปร่งประเภทพันธุ์พฤกษา

รูปเทวดาทุกองค์มีพระพักตร์และพระวรกายที่ได้สัดส่วนสมบูรณ์ วงพระพักตร์ยาวรีคล้ายรูปไข่ จึงยังอาจเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยที่แพร่หลายขึ้นมาตั้งแต่เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่แล้ว

เครื่องประดับมากมายหลายรูปแบบ เช่น มงกุฎ กรองสอ สังวาล ภูษา เป็นต้น คงจำลองหรือดัดแปลงมาจากเครื่องทรงในราชสำนักสมัยนั้น รูปแบบของเครื่องทรง เครื่องประดับเหล่านี้ชวนให้คิดว่าอาจเกี่ยวข้องกับที่มีอยู่ในศิลปะสุโขทัย พม่า และจีนด้วย

ผนังหรือพื้นหลังของรูปเทวดามีลายรูปดอกไม้ใบไม้เป็นกลุ่ม พร้อมทั้งลายประดิษฐ์เป็นแถบพลิ้วประกอบอยู่ด้วย แสดงถึงอิทธิพลของลวดลายประดับแบบจีน ซึ่งไม่เพียงแพร่หลายอยู่ในศิลปะล้านนาเท่านั้น แต่ยังปะปนอยู่ในงานประดับของศิลปะสุโขทัยและศิลปะพม่าด้วยเช่นกัน

งานปูนปั้นดังกล่าวนอกจากประดับผนังให้งดงามแล้วยังมีความหมายคือเล่าเรื่องราวในเรื่องพุทธประวัติที่กล่าวถึงเหล่าเทวดาพากันมาชุมนุมท่ามกลางดอกไม้สวรรค์ที่โปรยปรายลงมา เพื่อแสดงถึงความชื่นชมยินดีคราวที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ ตรงกับความประสงค์ในการสร้างเพื่อระลึกถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

การประดับรูปเทวดายังมีสืบต่อมาโดยประดับที่ผนังเรือนธาตุเจดีย์ทรงปราสาท แต่ด้วยความหมายที่แตกต่างจากรูปเหล่าเทวดาที่วัดมหาโพธาราม เพราะคงหมายถึงเทวดาผู้รักษาเท่านั้น มิใช่หมายถึงเทพชุมนุมในพุทธประวัติ เช่นเจดีย์วัดโลกโมลี กู่แก่นพระจันทร์ รวมทั้งงานประดับรุ่นหลังซึ่งประดับรูปเทวดายืนไว้ที่เสากรอบประตูทางเข้าอุโบสถ เช่นที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่[๕๑]

วัสดุที่ใช้ในการสร้าง

ไม้เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย ชาวล้านนาในอดีตมีความคุ้นเคยใช้ไม้ในงานสร้างบ้านเรือน ใช้สลักเสลาประดับประดาศาสนสถานหรือทำเป็นเครื่องเรือน เครื่องใช้ แต่ไม้มีอายุการใช้งานจำกัดว่าวัสดุก่อสร้างอื่น งานก่อสร้างและประดับประดาที่ใช้ไม้เป็นวัสดุอย่างน้อย ๕๐ ปี ก็ชำชุด ต้องซ่อมแซมหรือเปลี่ยนใหม่

---

[๕๑] สันติ เล็กสุขุม ศ.ดร. :**หริภุญชัย ล้านนา**,พิมพ์ครั้งที่ ๓,กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๒๓

วัสดุก่อสร้างที่ถาวรกว่า ได้แก่ อิฐ สำหรับก่อเจดีย์ ก่อฐานหรือเสาของอาคาร ศิลาแลงมีที่ใช้น้อย สำหรับหินมีความทนทานกว่าวัสดุอื่นแต่ก็พบน้อยเช่นกัน คงใช้เฉพาะเป็นส่วนสำคัญเช่นเป็นแท่นฐานรองรับพระธาตุของพระพุทธเจ้าโดยบรรจุไว้ภายในเจดีย์

อิฐของล้านนามักเผาไม่แกร่งนัก เมื่อเทียบกับคุณภาพอันยอดเยี่ยมของอิฐสมัยเมืองพุกาม ซึ่งมีขนาดของก้อนใหญ่กว่าอีกด้วย งานก่ออิฐเป็นลวดบัวตามส่วนต่างๆ ของเจดีย์ทำได้ด้วยการบากอิฐและฉาบผิวด้วยปูน มีการหุ้มองค์เจดีย์ด้วยแผ่นโลหะผสมแผ่ให้บางเรียกว่า จังโก บางแห่งมีการดุนนูนเป็นลวดลายก่อนลงรักปิดทอง

อาหารหลังคาคลุม เช่น วิหาร โบสถ์ ที่ยังมีร่องรอยเหลืออยู่ก็เพียงส่วนฐาน และร่องรอยของเสาหากก่อด้วยอิฐ ส่วนที่สร้างด้วยไม้เสื่อมสภาพจนไม่เหลือร่องรอยอีกต่อไป เช่นที่ใช้ทำเสาอาคาร โครงหลังคา และส่วนประดับต่างๆ อาคารหลังคาคลุมที่ยังเหลืออยู่ในสภาพใช้งานตามวัดที่มีพระภิกษุจำพรรษาย่อมเป็นงานที่สร้างใหม่ หรือผ่านการบูรณปฏิขรณ์มาหลายครั้งแล้วในรอบสามศตวรรษที่ผ่านมา

๒.๔.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านงานจิตกรรม

จิตกรรมที่เขียนขึ้นเก่าสุดของแคว้นล้านนาที่รู้จักกันในปัจจุบัน ได้แก่ จิตกรรมฝาผนังห้องใต้เจดีย์ที่วัดอุโมงค์ เชิงดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ เขียนภาพเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า พิจารณาจากภาพถ่ายขาวดำเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ ถ่ายโดย ดร.ฮันส์ เพนธ์[๕๒] แสดงว่าองค์ประกอบหลักของภาพควรเป็นภาพพระอดีตพระพุทธเจ้าประทับเรียงกันเป็นแถว แถวดังกล่าวเรียงกันเป็นชั้น

ภาพพระอดีตพระพุทธเจ้าประทับขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองแสดงปางมารวิชัย ทรงครองจีวรเฉียง ชายจีวรหรือสังฆาฏิที่พาดบนพระอังสาซ้ายยาวลงมาถึงระดับพระนาภี แสดงถึงการรับอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยแล้ว พระพักตร์ค่อนข้างใหญ่ เม็ดพระศกใหญ่ พระรัศมียังเป็นดอกบัวตูมตามที่นิยมทำสำหรับพระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรก มีประภามณฑลรอบพระวรกายส่วนบนของประภามณฑลมีซุ้มไม้โพธิ์ รัตนบัลลังก์มีลายดอกกลมสลับลายสีเหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือที่เรียกว่าลายประจำยามก้ามปู ระหว่างภาพพระอดีตพุทธเจ้าที่ประทับเรียงกันมีลายดอกซีกอยู่ด้านบน ถัดลงมาเป็นภาพพวงดอกไม้ ทั้งหมดที่กล่าวมาสังเกตเห็นได้จากการตัดเส้น เพราะสีที่ระบายคงหลุดจางไปมากแล้ว

การวางองค์ประกอบทำเป็นแถวมีอยู่ในจิตกรรมฝาผนังของศิลปะสุโขทัย ดังที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย เขียนขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ด้วย เพราะความนิยมเนื้อหาและองค์ประกอบภาพเป็นเช่นเดียวกัน ทั้งมีลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกัน รูปแบบของประภามณฑล

---

[๕๒] ฮันส์ เพนธ์, “**ความเป็นมาของล้านนาไทย**” ใน **ล้านนาไทย**, หน้า ๘๓

ซุ้มไม้โพธิ์ โดยเฉพาะลายประดับประจำยามก้ามปู ซึ่งมีปรากฏอยู่ในจิตกรรมฝาผนังคูหาปรางค์ประจำมุมพระมหาธาตุของวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา[๕๓]

ในครั้งสมัยก่อนนั้นนิยมนำเรื่องอดีตพระพุทธเจ้ามาเขียนเป็นภาพจิตกรรมมีอยู่ก่อนในศิลปะพุกาม และแพร่หลายเข้ามาสู่ล้านนา สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และการเขียนภาพได้แพร่หลายขึ้น

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ลงมา มีจิตกรรมอีกประเภทหนึ่งนิยมเขียนบนผ้า (พระบฏ) ซึ่งใช้สำหรับเพื่อแขวนไว้กราบไหว้บูชา พระบฏดังกล่าวพับทบอยู่ในกรุเจดีย์วัดดอกเงิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พระบฏจิตรกรรมผืนนี้มีขนาดกว้าง ๑.๘๐ เซนติเมตร ยาว ๓.๔๐ เซนติเมตร ปัจจุบันเก็บไว้ในหอศิลปะ ถนนเจ้าฟ้า กรมศิลปากร แม้นภาพอยู่ในสภาพชำรุดเพราะพับทบมานานในกรุเจดีย์ แต่ก็ได้รับการอนุรักษ์ไว้ในสภาพที่ดี

สีที่ใช้สำหรับจิตรกรรมผืนนี้จัดอยู่ในประเภทพหุรงค์คือใช้สีหลายสี เช่น สีเขียว สีน้ำเงิน สีดินเหลือง สีขาว สีแดง สีดำ รวมทั้งปิดทองโดยเฉพาะที่ภาพพระพุทธองค์ ตัดเส้นเป็นรูปร่างด้วยสีแดงหรือสีดำ[๕๔]

เรื่องราวที่นำมาเขียนภาพได้แก่ พุทธประวัติตอนพระพุทธองค์เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภาพพระพุทธองค์ขนาดใหญ่ในพระอิริยาบถลีลาลงจากขั้นบันได อยู่ภายในพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้งซึ่งเป็นประธานของภาพทั้งหมด มีภาพดอกไม้สวรรค์หลากหลายชนิดที่โปรยปรายอยู่ทั่วไปเป็นฉากหลังของภาพพระพุทธองค์ ภาพดอกไม้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับรูปดอกไม้ในศิลปะจีน

ภาพพระพุทธองค์ขนาบข้างด้วยขั้นบันไดซึ่งมีพื้นที่เล็กกว่าเป็นทางลงของพระพรหม พระอินทร์ และเหล่าวิทยาธรซึ่งมีขนาดเล็กด้วย

พื้นที่ถัดออกไปทางด้านข้างที่เหลือขนาบอยู่เป็นภาพเทวดาชั้นรองที่เหาะตามในขบวนเสด็จ ส่วนบนของภาพเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน แสดงภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่พระพุทธองค์เสด็จจากมาหลังจากเทศนาพระอภิธรรมถวายพระพุทธมารดา มีพระเจดีย์จุฬามณี เทวดาที่มานมัสการ รวมทั้งภาพปราสาทไพชยนต์ของพระอินทร์ก็มีอยู่ด้วย

พื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนด้านล่างของภาพคือเหล่าบุคคลชั้นสูง เช่น พระราชาและพระราชวงศ์ รวมทั้งเหล่าพระสงฆ์สาวกที่หน้าประตูเมืองสังกัสสะต่างรอคอยการเสด็จลงมาของพระพุทธองค์ องค์ประกอบที่แปลกเป็นพิเศษของพระบฏผืนนี้ไม่เคยพบมาก่อนในจิตกรรมสมัยอื่น

---

[๕๓] สันติ เล็กสุขุม, ลายประจำยามก้ามปู;ทวารดีถึงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์,'' ใน วารสารศิลปวัฒนธรรม,ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ มกราคม ๒๕๓๓ หน้า ๒๘

[๕๔] ศิลปะ พีระศรี, พระบฏในกรุเจดีย์วัดดอกเงิน" ใน สมบัติศิลปะจากเชื่อนภูมิพล, (กรุงเทพฯ:กรมศิลปากรม, ๒๕๕๓) หน้า ๑๘-๓๑

พระบฏอีกผืนหนึ่งขนาดไล่เลี่ยกัน พบที่วัดเจดีย์สูง อำเภอฮอด (ปัจจุบันในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่) องค์ประกอบภาพแบบทั้งสองข้างสมดุล พระพุทธองค์ประทับยืนพระหัตถ์ทั้งสองทอดลงข้างพระวรกายในปางเปิดโลก พระอัครสาวกเขียนด้วยขนาดเล็กว่า ยืนอัญชลีขนาบทางซ้ายและขวา มีภาพดอกไม้สวรรค์มากมายหลายแบบเป็นพื้นหลังเช่นเดียวกับผืนที่กล่าวมาแล้ว ส่วนบนทางขวาและทางซ้ายของภาพที่ซึ่งชำรุด คือภาพดวงอาทิตย์เป็นหนึ่งในเขาสัตบริภัณฑ์ซึ่งอยู่ต่ำกว่าเขาพระสุเมรุ ยอดเขาพระสุเมรุคือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่สถิตของพระอินทร์

พระบฏผืนนี้จึงหมายถึงพุทธประวัติหลังจากทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และเสด็จลงมาถึงเมืองสังกัสสะแล้ว

จิตรกรรมเขียนบนแผ่นไม้ที่คงมีอายุไล่เลี่ยกันกับพระบฏจากวัดดอกเงินหรืออาจหลังกว่าเล็กน้อย มีอยู่ที่คอสองของวิหารน้ำแต้มในวัดพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง สีของภาพจากมากแต่ยังสังเกตได้ว่าเป็นจิตกรรมหลายสี คืออยู่ในประเภทพหุรงค์มีสีแดง สีเขียว สีเหลืองดิน สีดำ เป็นต้น แต่ไม่พบว่ามีการปิดทอง แสดงภาพเรื่องนิทานชาดก เช่น เรื่องมฆะมานพ และโฆสะกะเศรษฐี ดำเนินเรื่องต่างๆ ต่อเนื่องกันโดยมีตัวอักษรกำกับเรื่องไว้ที่ใต้ภาพ[๕๕]

กลุ่มภาพบุคคล เช่น พระราชา เจ้าชาย และบุคคลชั้นรองอื่นๆ แต่งกายตามประเพณี ตลอดจนชาวบ้านล้วนมีลักษณะตามธรรมชาติ ภาพสัตว์ในทิวทัศน์ ภาพปราสาทราชวังที่คล้ายคลึงกับลักษณะของปราสาทในภาพเขียนรุ่นหลังของพม่า แนวเคลื่อนไหวคดโค้งของภาพบ้านเรือน ภาพต้นไม้และทิวทัศน์ที่สะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่แวดล้อมด้วยภูมิประเทศล้อมรอบด้วยภูเขา ป่าไม้ คือการจำลองแบบจากธรรมชาติมากยิ่งกว่าลักษณะประดิษฐ์ จนแม้การตัดเส้นก็ทำอย่างอิสระสอดคล้องกับลักษณะโดยภาพรวมของภาพ

โดยทั่วไปหลักฐานทางด้านจิตกรรมฝาผนังของล้านนาคงชำรุดสูญหายไปตามสภาพของอาคารศาสนาถาน การบูรณปฏิสังขรณ์อาคารหลายแห่งมีส่วนทำให้จิตรกรรมที่ยังอาจรักษาไว้ได้ต้องหมดไปอย่างรวดเร็ว

เมื่อถึงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๔ อันเป็นสัมยกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งกรุงเทพฯเป็นศูนย์กลางการปกครอง หลักฐานทางด้านจิตรกรรมแบบล้านนาในเมืองเชียงใหม่ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังของวิหารวัดบวกครกหลวง ที่วิหารวัดป่าแดด วิหารลายคำในวัดพระสิงห์ และวิหารวัดเสาหิน

---

[๕๕] เฟื้อ หริพิทักษ์, “จดหมายจากลำปาง จิตรกรรมในวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง”, ใน **วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์**,หน้า ๕๑.

ที่เมืองน่านมีจิตรกรรมฝาผนังที่วิหารจัตุรมุขของวัดภูมินทร์และวิหารวัดหนองบัว จิตรกรรมเหล่านี้ล้วนเขียนด้วยเรื่องราวอันเนื่องในพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ นิทานชาดก ทั้งในชุดทศชาติและปัญญาสชาดก[๕๖]

อนึ่งแม้ว่าหลักฐานทางด้านจิตรกรรมฝาผนังที่ขาดหายไปราวกว่า ๒๐๐ ปี นับจากจิตรกรรมที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จนถึงราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ก็ตามแต่แนวการแสดงออกที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ขนบประเพณีท้องถิ่นของจิตรกรรมแบบล้านนาก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยยังสืบทอดอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังรุ่นหลังนี้ด้วย

อิทธิพลศิลปกรรมจากกรุงเทพฯที่แพร่หลายขึ้นมา แม้จะมีอยู่แต่ก็ดูเหมือนว่าถูกกลืนอยู่กับลักษณะอันเด่นชัดของจิตรกรรมแบบล้านนา จิตรกรรมฝาผนังของวิหารลายคำในวัดพระสิงห์เป็นตัวอย่างที่มีอิทธิพลศิลปะจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาปะปนแต่แบบประเพณีของท้องถิ่นก็ยังชัดเจนทั้งที่มีอิทธิพลศิลปะตะวันตกขึ้นมาเข้าร่วมผสมผสานอยู่ด้วย องค์ประกอบภาพที่เคยใกล้แบบธรรมชาติได้รับการจัดวางจนสังเกตได้ว่าเป็นลักษณะที่ผิดไปจากท้องถิ่นอยู่บ้าง อย่างไรก็ดีเครื่องแต่งกายของภาพบุคคลชั้นสูงและภาพชาวบ้าน ตลอดจนอากัปกิริยาที่แสดงออกโดยส่วนรวมแล้วยังเป็นอย่างภาคเหนือ

เรื่องราวที่เขียนเป็นภาพที่ผนังของวิหารลายคำ ได้แก่เรื่องสังข์ทอง อันเป็นนิทานพื้นบ้านของทางภาคกลาง และเรื่องสุวรรณหงส์ หรือชาวเมืองเหนือเรียกว่าหงส์หิน จิตรกรรมแห่งนี้คงเขียนขึ้นใหม่คราวซ่อมปฏิสังขรณ์วิหารครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖[๕๗]

จิตรกรรมฝาผนังแบบล้านนาในวิหารจัตุรมุขของวัดภูมินทร์ จังหวัดน่านได้ถูกเขียนขึ้นในระยะไล่เลี่ยกับภาพจิตรกรรมที่วิหารลายคำของวัดพระสิงห์เมื่อคราวบรูรณะซ่อมวิหารเช่นกัน คือในราว พ.ศ.๒๔๑๐ สมัยพระเจ้าอนันตวรฤทธิ์เดชได้เป็นผู้ปกครองเมืองน่านในสมัยนั้น

จิตกรรมแห่งนี้เขียนเรื่องนิทานพื้นบ้านเช่น เรื่องคันทกุมาร ที่รู้จักกันใหม่หมู่ชาวตะวันออกเฉียงเหนือแสดงภาพการแต่งกาย ระเบียบประเพณีและสังคมของชาวพื้นถิ่น สิ่งที่ขาดไม่ได้คือภาพพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกในเรื่องพุทธประวัติ โดยทั่วไปจิตกรรมมีลักษณะท้องถิ่นมากยิ่งกว่าจิตรกกรรมของวิหารลายคำของวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ อิทธิพลศิลปะร่วมยุคจากกรุงเทพฯซึ่งแทรกอยู่ในภาพเขียนของวัดภูมินทร์คือ ภาพตึกรามบ้านช่องซึ่งเขียนด้วยมุมมองแบบทัศนวิสัยที่แสดงทั้งความกว้างความลึกความสูง(ภาพสามมิติ)เลียนแบบวิธีการของศิลปะกรุงเทพฯ ที่รับมาจากศิลปะตะวันตก

---

[๕๖] สน ศรีมาตรัง,**โครงสร้างจิตรกรรมฝาผนังล้านนา**,(กรุงเทพฯ;มหาวิทยาลัยศิลปากร มูลนิธิโตโยต้า,๒๕๐๒)

[๕๗] ธนิต อยู่โพธิ์, “ สถานจิตรกรรมฝาผนัง,” **ใน วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของของไทย สถานจิตรกรรมฝาผนัง และสารบาญภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอศิลป**,(กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,๒๕๐๒), หน้า ๖๒.

สรุปได้ว่าจิตกรรมของแคว้นล้านนาที่มีอายุเก่าสุดเท่าที่พบคือ จิตกรรมฝาผนังกรุเจดีย์ที่วัดอุโมงค์ เมืองเชียงใหม่ เขียนภาพเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าอาจมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะสุโขทัยและศิลปอยุธยาตอนต้น

ลักษณะเด่นชัดของจิตรกรรมล้านนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๒ ได้แก่ พระบฏ เขียนเรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เนื้อหาของพุทธประวัติตอนนี้จึงสะท้อนโลกทัศนของชาวเมืองเชียงใหม่ในช่วงเวลานั้น ซึ่งต่างไปจากเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่เขียนกันมาก่อน

จิตกรรที่วิหารน้ำแต้มในวัดพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง เขียนเรื่องนิทานชาดกด้วยลักษณะพื้นบ้านแสดงออกถึงความผูกพันกับธรรมชาติและขนบประเพณีที่สืบทอดกันมาของชาวล้านนา ครั้นถึงยุครัตนโกสินทร์ซึ่งมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางแห่งราชอาณาจักรไทย จิตกรรมล้านนาก็ยังรักษาเอกลักษณ์โดยส่วนรวมของตนไว้ได้ ในขณะที่จิตกรรมกรุงเทพฯ ระยะนั้นผ่านเลยไปจากแบบแผนประเพณี โดยรับอิทธิพลจากศิลปะจากประเทศตะวันตกมากแล้ว

งานจิตกรรมเนื่องในพุทธศาสนาเขียนลงบนผ้า (พระบฏ) แขวนไว้ภายในอาคารเพื่อกราบไหว้บูชา ดังที่ ตำนานมูลศาสนากล่าวว่า “....ให้ช่างมาเขียนรูปพระพุทธเจ้าไว้ในผ้าสำหรับเอาไว้ไหว้” นอกจากนี้จิตรกรรมบนผนังกรุของเจดีย์เขียนไว้พร้อมบรรจุพระธาตุหรือบรรจุพระพุทธรูป พระพิมพ์ตลอดจนสิ่งของมีค่าซึ่งเกี่ยวข้องกับการสืบทอดพุทธศาสนา ทั้งประเพณีนำสิ่งของเครื่องใช้ของผู้ตายบรรจุรวมไว้

สีที่ใช้ในงานจิตกรรมเตรียมจากวัตถุธรรมชาติ ได้แก่ สีฝุ่นผสมกับกาวยางไม้หรือกาวหนังสัตว์ ดังนั้นจึงไม่คงทนเมื่อถูกความชื้น เพราะสีจะหลุดล่อนเสียหาย ยิ่งอาคารที่หลังคารั่ว น้ำฝนไหลสาดถูกจิตกรรมที่เขียนบนฝาผนังย่อมชำรุดเสียหายได้ง่ายและรวดเร็วยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้จิตรกรรมสีฝุ่นที่ใช้กันทั่วไปถึงสูญหายไปมาก ส่วนใหญ่ที่เหลืออยู่ถึงปัจจุบันเขียนขึ้นประมาณร้อยปีที่ผ่านมานี้เอง

๒.๔.๓ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านงานประติมากรรม

งานประติมากรรมโดยเฉพาะพระพุทธรูป นิยมหล่อด้วยสำริดซึ่งเป็นโลหะผสม สัดส่วนหลัก ได้แก่ ทอง ทองแดง และทองเหลือง กรรมวิธีหล่อไม่ปรากฏหลักฐานในเอกสารของล้านนา สันนิษฐานจากงานหล่อสำริดในปัจจุบันคงมีขั้นตอนสำคัญดังนี้คือเริ่มจากการขึ้นหุ่นด้วยดินผสมทราย (แกนทราย) หรือดินในเมื่อปั้นโกลนจนได้ลักษณะที่ใกล้เคียงกับที่ต้องการแล้วจึงหุ้มด้วยแผ่นขี้ผึ้ง ปั้นแต่งรายละเอียดรูปขี้ผึ้งจนพอใจ แล้วจึงทาขี้วัวผสมน้ำ กรองไม่ให้มีกาก ทาทับด้วยน้ำผสมดินนวล ต่อจากนั้นจึงตอกหมุดโลหะตามจุดต่างๆ ให้ทะลุดินท่อพอกผ่านรูปขี้ผึ้งไปฝังแน่นอยู่ในแกนใน เพื่อยึดไม่ให้พิมพ์คลาดเคลื่อนกัน ขั้นตอนต่อมาคือใช้ดินผสมทรายพอกหุ้มไว้อีกชั้นหนึ่งเพื่อให้พิมพ์แข็งแรง สุมไฟเผาพิมพ์ให้ขี้ผึ้งละลายไหลออกตามช่องระบายจนหมด อันเป็นที่มาของคำว่า สูญขี้ผึ้ง เมื่ออุดรูขี้ผึ้งไหลแล้วจึงเทน้ำทอง (น้ำสำริดหลอมละลาย) ลงแทนที่ขี้ผึ้ง ก็จะได้รูปสำริด

คุณสมบัติของขี้ผึ้งมีความนิ่ม ความหยุ่นตัว คล้ายคุณสมบัติของดินปูนปั้น ทำให้การปั้นแต่งรูปขึ้นผึ้งสามารถลดหรือเพิ่มได้เช่นกัน การตกแต่งทำได้จนกว่าจะถึงขั้นตอนการทาดินนวล เมื่อหล่อเป็นรูปสำริดแล้วยังสามารถตกแต่งลบรอยตำหนิที่เกิดจากการหล่อ มีการขัดแต่งผิวให้เรียบ และมักลงท้ายด้วยการทารักเพื่อปิดทอง

มีการหล่อพระพุทธขนาดใหญ่ด้วยการแบ่งชิ้นส่วนแล้วจึงนำเข้าประกอบกัน โดยทำร่องหรือเดือยเป็นสลักเรียกว่า แส้ มีตัวอย่างชัดเจนเช่นที่โคนพระศอของเศียรพระพุทธรูปแบบเชียงแสน (ทะเบียนวัตถุ ๖๗/๒๔๙๕ ส.๔๔) ซึ่งหล่อขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือหลังลงมาเล็กน้อย

เกี่ยวกับการหล่อเป็นชิ้นส่วนเพื่อประกอบเป็นพระพุทธรูปมีหลักฐานทางด้านเอกสารแต่งขึ้นระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๐-๒๐๗๑ ระบุว่ามีการหล่อพระพุทธรูปใน พ.ศ.๒๐๔๗ ปัจจุบันอยู่ในวัดบุปผาราม (วัดสวนดอก) เมืองเชียงใหม่ พระพุทธองค์นี้มีที่ต่อเป็นสลักเดือยอยู่ ๘ แห่ง รวมชิ้นส่วนที่ต่อกันเป็นองค์พระได้ ๙ ชิ้น คำว่า ตื้อ หมายถึงน้ำหนักโกฏิตำลึง จึงเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า พระเจ้าเก้าตื้อ[๕๘]

การปิดทองพระพุทธรูปสำริดต้องลงยางรักผสมสีฝุ่นดำ (รักดำ) หรือผสมสีฝุ่นแดง (รักหางหรือรักแพง) ยางรักทำหน้าที่อุดรูพรุนหรือตำหนิที่เนื้อโลหะหลังการหล่อ และทำหน้าที่เป็นพื้นสำหรับปิดทอง แม้งานปูนปั้นเมื่อจะปิดทองก็ต้องลงรักเป็นพื้นก่อนเช่นกัน

งานปูนปั้นคงมีส่วนผสมหลักไม่ต่างไปจากที่รู้จักกันทั่วไปคือ ปูนขาวร่อนละเอียดแล้วนำไปหมักกับน้ำ เมื่อจะใช้จึงแบ่งมาผสมกับทรายโดยโขลกให้เข้ากัน โดยผสมกาวเตรียมจากหนังสัตว์เพื่อเป็นตัวประสาน งานปูนปั้นมีระบุอยู่ในตำนานทางเหนือเสมอ โดยใช้คำว่า สะตาย หรือ สะไต[๕๙] เมื่อได้ปูนที่ผสมจนได้ที่แล้ว จึงนำมาพอกปั้นบนโครงที่ก่ออิฐศิลาแลงที่ถานโกลนไว้

ตัวอย่างที่ก่อแกนอิฐก่อนปั้นมีมาแล้วในสมัยหริภุญชัยคือพระพุทธรูปปูนปั้น (เฉพาะส่วนพระองค์) ในจระนำของเจดีย์แปดเหลี่ยมวัดกู่กุด เมืองลำพูน ส่วนงานปูนปั้นสมัยล้านนามีตัวอย่างเช่นรูปเทวดานั่งหรือยืนประคองอัญชลีประดับที่ผนังวิหารวัดโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ โดยก่ออิฐเป็นแกนฝังในผนังซึ่งก่อด้วยศิลาแดง และสกัดผนังให้เว้าเป็นเค้าโครงเพื่อรับโครงเสียก่อน อิฐที่ฝังในส่วนสกัดเว้าคือโครงสำหรับพอกปูนปั้นเป็นรูปต่างๆ

การปิดทองพระพุทธรูปปูนปั้นก็นิยมกัน โดยต้องทารักก่อนใช้แผ่นทองคำเปลวปิดดังที่กล่าวมาแล้ว กรณีที่ปิดทองเฉพาะส่วนที่เป็นผิวพระวรกาย เช่น พระพักตร์ พระกร ส่วนพื้นที่ของจีวรทาด้วยสีแดงซึ่งมีร่องรอยอยู่ก่อนแล้ว เช่น พระพุทธรูปในจระนำที่รัตนเจดีย์ เมืองลำพูน

---

[๕๘] แสง นนวิทูร,ผู้แปล,**ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๑๒๑. ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในสงวน โชติสุขรัตน์, **ประชุมตำนานล้านนาไทย**, เล่ม ๒,(พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๙๖

[๕๙] พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค), ผู้เรียบเรียง, **พงศาวดารโยนก**, หน้า ๒๘๔

ปูนน้ำมันมีกรรมวิธีปั้นเหมือนกับปูนปั้นที่กล่าวมาแล้วปูนน้ำมันมีส่วนผสมที่สำคัญของปูนขาวหมักผสมน้ำมันตั้งอิ้ว นิยมใช้กันในศิลปะล้านนา แต่ไม่อาจประมาณช่วงเวลาที่เริ่มมีขึ้นได้อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่า งานปูนปั้นน้ำมันมีความคงทนน้อยกว่างานปูนปั้น เมื่อปูนปั้นน้ำมันหรือกดปูนน้ำมันลงในพิมพ์ลายแล้ว ก่อนจะนำไปประดับมักทาผิวพื้นที่จะประดับด้วยรัก เพื่อเป็นกาวยึดปูนน้ำมันที่ปั้นให้ติดกับพื้นที่นั้น ดังนั้นปูนน้ำมันสามารถประดับบนพื้นผิวไม้ได้ด้วย งานประดับด้วยวิธีการนี้ย่อมต้องปิดทองได้ด้วยเช่นกัน

งานสลักหินจำกัดความนิยมอยู่เฉพาะศิลปะสกุลช่างพะเยา กรรมวิธีสลักหินต่างจากกการปั้นปูนซึ่งสามารถพอกเพิ่มหรือลดได้ขณะทำการปั้นนั้น การสลักหินนั้นสลักเอาเนื้อหินออกเพื่อให้ได้รูปทรงที่ต้องการ โดยทั่วไปงานสลักหินของสกุลช่างพะเยามีลักษณะค่อนข้างแข็งกระด้าง ไม่มีรายละเอียด แม้เศียรพระพุทธรูปขนาดเท่าคนจริงก็ตาม หลังจากนั้นจะลงรักสมุกที่มีความขั้นทำให้สามารถตกแต่งเพิ่มเติมให้มีรายละเอียดที่นุ่มนวลยิ่งขึ้น

พระพุทธรูปสลักจากหินสีหรือแก้วส่วนใหญ่มีขนาดเล็กกรรมวิธีคล้ายคลึงกับสลักหินคือสลักเอาออกเพื่อให้เป็นรูป แต่แก้วเปราะบางกว่าและส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ไม่มีการปิดทองเพราะหินสีที่นำมาใช้สลักมีคุณค่าในตัวเองอยู่แล้ว ดังเช่น พระแก้วมรกต (พระพุทธมหามณีรัตนปฏิกร) เคยประดิษฐานอยู่ระยะหนึ่งในจระนำด้านทิศตะวันออกของวัดเจดีย์หลวง เมืองเชียงใหม่ สมัยพระเจ้าติโลกราช[๖๐]

อนึ่งพระพุทธรูปสลักจากไม้ก็เป็นที่นิยมไม่น้อย ไม้แก่นจันทร์แดงซึ่งเป็นไม้มีค่าคงได้รับความนิยมนำมาสลักเป็นพระพุทธรูป ดังมีตำนานเรื่องพระพุทธรูปแก่นจันทร์

อัตลักษณ์งานสร้างประติมากรรมทางพุทธศาสนา ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะศึกษางานประติมากรรม ดังนี้ พระพุทธรูป เทวดา พญานาค สัตว์หินมพานต์ ดังนี้

พระพุทธรูป

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะแรกของล้านนาเรียกว่าพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรกนั้น เชื่อกันว่าอาจมีอายุตั้งแต่ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย มีความงดงามสมบูรณ์ทางด้านรูปแบบและกรรมวิธีการหล่อสำริด ต่อเมื่ออิทธิพลศิลปะสุโขทัยแพร่หลายในคราวที่พระสุมนเถระขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ รูปแบบของพระพุทธศาสนาสุโขทัยจึงขึ้นมาปะปนเป็นแบบผสม (ล้านนา-สุโขทัย) ควบคู่กับพระพุทธศาสนาแบบที่สร้างขึ้นในระยะแรก โดยทราบจากจารึกปีที่สร้างไว้ที่ฐานของพระพุทธรูปซึ่งมีอยู่จำนวนมาก ล้วนสร้างขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ลงมา และตั้งแต่พุทธศตวรรษนี้เองที่รูปแบบของพระพุทธรูปล้านนาเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะจากภายนอกมากยิ่งขึ้น เช่น ศิลปะอยุธยา ศิลปะลาว และศิลปะ

---

[๖๐] แสง มนวิทูร,ผู้แปล,**ชินกาลมาลีปกีรณ์**, หน้า ๑๑๔

พม่ารุ่นหลัง ซึ่งปฏิมากรรมเมื่อสมัยครั้งโบราณได้ค้นพบพระพุทธรูปสวยงาม ที่ถูกหล่อด้วยสำริดหลายองค์ที่เมืองเชียงแสน นักโบราณคดีได้ตั้งชื่อเรียกพระพุทธรูปหลายองค์ที่พบว่า พระพุทธรูปเชียงแสน และยังได้เชื่อว่าพระพุทธรูปแบบนี้ได้ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ ลงมา จึงนิยมเรียกกันว่า พระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรก แต่ข้อสันนิษฐานกำหนดอายุดังกล่าวสูงเกินกว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในบริเวณอำเภอเชียงแสน และไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางด้านเอกสารที่กล่าวถึงการสร้างเมืองนี้ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙[๖๑]

จนเมื่อกว่าสามทศวรรษที่ผ่านมานี้ ได้มีการค้นพบพระพุทธรูปแบบเชียงแสนหลายองค์ที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีจารึกที่ฐานระบุปีที่สร้างตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ทำให้นักวิชาการชาวอเมริกัน นาย เอ บี กริสโวลด์ ใช้เป็นข้อมูลศึกษาและกำหนดอายุพระพุทธรูปแบบเชียงแสนที่ไม่มีจารึกที่ฐานด้วย โดยกำหนดว่าสร้างขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ลงมา กล่าวคือไม่เก่าถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ดังที่เคยเชื่อกัน

ผลการศึกษาของนายกริสโวลด์ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากและกว้างขวาง มีทั้งฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายคัดค้าน ฝ่ายที่คัดค้านได้มีข้อโต้แย้งว่าพระพุทธรูปแบบเดิมที่มีลักษณะศิลปะเดียวกันแต่ไม่มีจารึกไว้ พระพุทธรูปบางองค์มีความงดงามมากกว่า ควรมีอายุการสร้างเก่ากว่า

ข้อโต้แย้งด้วยเหตุผลทางด้านความงามดังกล่าวนี้ แม้ไม่สามารถใช้เป็นหลักสำคัญในการพิจารณาด้านกำหนดอายุ แต่เมื่อมีลักษณะทางศิลปะที่แสดงให้ทราบถึงความแตกต่างทางด้านความงามแล้ว ก็อาจจะสะท้อนความแตกต่างทางด้านระยะเวลาได้ เหตุผลประการอื่นของกลุ่มนักวิชาการที่โต้แย้ง เสนอว่าพระพุทธรูปที่มีจารึกที่ฐานระบุปีที่สร้างในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ควรเป็นงานจำลองแบบจากพระพุทธรูปแบบเดียวกันไม่มีจารึกและสำหรับพระพุทธรูปต้นแบบที่ไม่มีจารึกบางองค์ คงสร้างครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙

แรงบันดาลใจทางด้านรูปแบบของพระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรกหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าแบบล้านนาระยะแรก อาจเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปในศิลปะพุกามซึ่งรับอิทธิพลศิลปะปาละมาอีกทอดหนึ่ง ดังพระพุทธรูปขนาดเล็กหล่อด้วยสำริดบางองค์ ซึ่งมีกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พระองค์ประทับขัดสมาธิ (วีราสน์) โดยวางพระหัตถ์ไว้เหนือพระชานุ (เข่า) ครองจีวรเฉียง ชายจีวรสั้นพาดพระอังสาซ้าย

เคยเชื่อกันว่าพระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรกหรือล้านนาระยะแรกต้องประทับขัดสมาธิเพชร แต่ไม่ควรเป็นกฎเกณฑ์ตายตัว เพราะได้พบควบคู่กับที่ประทับขัดสมาธิราบด้วย ศาสตราจารย์ฌอง บวสเซอลิเยร์ มีความเห็นว่า ความจริงแล้วท่าขัดสมาธิราบเป็นแบบแผนเก่า นิยมอยู่ก่อนในศิลปกรรม

---

[๖๑] พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุญนาค),ผู้เรียบเรียง,**พงศาวดารโยนก**,หน้า ๒๘๔

ของแถบภูมิภาคอินโดจีนและเอเชียใต้ ส่วนท่าขัดสมาธิเพชรเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลัง และยอมรับกันอย่างกว้างขวาง

ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรกจึงน่าจะมีทั้งประทับขัดสมาธิราบ (วีราสน์) และประทับขัดสมาธิ (วัชราสน์) พระองค์ตั้งตรง ครองจีวรเฉียง ชายจีวรสั้นพาดบนพระอังสาซ้ายปั้นพระองค์มักไม่มีแบนเป็นขอบอันตรวาสก หากมีก็เพียงเส้นเล็กๆ พระอุระนูน พระอังสากว้าง พระพักตร์สงบนิ่ง พระเนตรหลี่ลงต่ำ หางพระเนตรไม่ชี้ขึ้น พระขนงโก่งปกติ หัวพระขนงไม่ชิดกัน พระนาสิกตรงค่อนข้างสั้นไม่งุ้มปลาย ริมพระโอษฐ์อิ่ม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระหนุ (คาง) เป็นปม อุษณีษะทรงมะนาวตัดพระรัศมีโดยทั่วไปคงเป็นลูกกลมหรือทรงดอกบัวตูมซึ่งมักหักหาย

ตัวอย่างที่เป็นลักษณะข้างต้นมีอยู่ในพิพิธพลศิลปะจากพระพุทธรูปแบบหริภุญชัยอยู่บ้าง[๖๒] โดยเป็นต้นแบบที่จะมีการคลี่คลายมามีพระวรกายอวบอ้วนสมบูรณ์ในช่วงเวลาของพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ สกุลช่างที่สร้างพระพุทธรูประยะแรกของล้านนาอาจมีอยู่ที่เมืองใดเมืองหนึ่งเมื่อแรกเกิดแคว้นล้านนา เช่น เมืองเชียงแสน เมืองเชียงใหม่ หรือเมืองหริภุญชัยนั้นเอง และคงได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกามด้วย จากการศึกษาภูมิประเทศพบว่า มีเส้นทางคมนาคมเมืองเชียงแสนที่สามารถเดินทางผ่านไปถึงเมืองพุกามได้โดยไม่ต้องผ่านลำพูน

สำหรับพระพุทธรูปปูนปั้นของล้านนายุคแรกที่มีหลักฐานช่วยในการกำหนดอายุนั้นเหลืออยู่น้อยมาก ที่น่าสนใจได้แก่ พระพุทธรูปยืนเคยประดิษฐานในจระนำของเจดีย์ที่วัดป่าสักเมืองเชียงแสน เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรได้เคลื่อนย้ายพระพุทธรูปองค์นี้ไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน

พระพุทธรูปองค์นี้พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระหนุ (คาง) เป็นปม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีหักหาย พระองค์ค่อนข้างอวบอ้วน พระอุระนูน ชายจีวรสั้นพาดเหนือพระอังสาซ้ายปลายเป็นรูปเขี้ยวตะขาบ ลักษณะเช่นนี้ควรเป็นงานคราวเดียวกับที่สร้างเจดีย์วัดป่าสัก (ราว พ.ศ.๑๘๗๑ ในรัชกาลของพระเจ้าแสนภู ราชนัดดาของพระเจ้ามังราย)

ต่อมาได้มีพัฒนาการปฏิมากรรม ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรกหรือล้านนาระยะแรกซึ่งมีพระวรกายอวบอ้วนแล้ว สร้างกันตามเมืองในเขตล้านนาซึ่งมีเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี ครั้นเมื่อมีการติดต่อทางด้านพุทธศาสนากับสุโขทัยอย่างใกล้ชิด มีผลให้ศิลปะสุโขทัยขึ้นมาแพร่หลายทำให้เกิดพระพุทธรูปลักษณะในรูปแบบใหม่ขึ้นมาอีกแบบหนึ่งในศิลปะล้านนาระยะนั้น

พระพุทธรูปปูนปั้นบางกลุ่มในเชียงใหม่ได้ถูกสร้างขึ้นให้มีลักษณะค่อนข้างรี แม้นเครื่องแต่งพระพักตร์ยังมีลักษณะกลม พระวรกายยังค่อนข้างอวบอ้วนอยู่ก็ตาม แต่อาจทำให้เกิดแนวคิดเกิด

---

[๖๒] ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, ทรงแปลและทรงนิพนธ์หมายเหตุประกอบ, “จดหมายเรื่อง ศิลปแบบเชียง,” ใน **วารสารศิลปากร**, หน้า ๙๔

จากการได้รับอิทธิพลศิลปะสุโขทัยที่ได้ขึ้นมาแพร่หลายในแคว้นล้านนาเมื่อช่วงแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ในบรรดาประติมากรรมในศิลปะล้านนาที่งดงามและมีชื่อเสียงเป็นที่กล่าวขวัญกัน ได้แก่ พระพุทธรูปที่เรียกว่า แบบเชียงแสนรุ่นแรก หรือ ล้านนาระยะแรก คงเกิดขึ้นในราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ราวปลายพุทธศตวรรษเดียวกันนั้นลักษณะของพุทธรูปแบบศิลปะสุโขทัยแพร่หลายขึ้นมาผสมผสาน จึงเกิดเป็นอีกลักษณะหนึ่ง และได้รับความนิยมควบคู่มากับพระพุทธรูปแบบที่มีอยู่จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ รูปแบบของพระพุทธรูปก็มีลักษณะที่มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นอีก นับเป็นแบบล้านนาระยะหลัง โดยเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะอยุธยาศิลปะล้านช้าง และศิลปะพม่ารุ่นหลังด้วย

๒.๔.๔ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านวรรณกรรม

อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านวรรณกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับด้านพระพุทธศาสนา โดยมีอัตลักษณ์ความเกี่ยวข้องดังนี้ ว่าด้วยหลักการใช้ภาษาล้านนา การพูด การอ่าน การเขียน การปริวรรตอักษรธรรมล้านนา พจนานุกรมล้านนา ตำราเรียน เอกสารประกอบการเรียนอักษรธรรมล้านนา สำนวน สุภาษิตล้านนา ผลงานการศึกษางานวรรณกรรม ตำนาน นิทาน เจี้ยก้อม และงานวรรณศิลป์ คร่าว ซอ โคลง อัตชีวประวัติของกวีเอกล้านนา นอกจากนี้ยังรวมถึงผลงานการศึกษาภาษาวรรณกรรม และวรรณศิลป์ ของกลุ่มคนที่อยู่ในขอบข่ายเชื่อมโยงวัฒนธรรมล้านนาตระกูลต่างๆ เช่น ภาษาไทใหญ่ ภาษาพม่า ภาษาไทลื้อ

อุปกรณ์ที่ใช้ในการจารึกในสมัยโบราณมีการบันทึกวรรณกรรมต่างๆลงบนแผ่นทองแผ่นหิน หนังสัตว์ ปั๊บสา ต่างๆ สำหรับในการเขียนคัมภีร์ล้านนาในสมัยโบราณนิยมเขียนบนใบลาน ปั๊บสา กระดาษต่างๆ

ตำราวรรณกรรมล้านนา ใช้อักษรล้านนาในการเขียน
(พิพิทธภัณฑ์โฮงหลวงแสงแก้ว วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย)

๒.๕ บทสรุปพัฒนาการพุทธศิลป์

นับตั้งแต่อดีตจนสู่ปัจจุบันพัฒนาการการสร้างงานพุทธศิลป์นั้น มีความเป็นมา มีการเปลี่ยนแปลงโดยผ่านช่วงกาลเวลามาอย่างยาวนานหลายยุคสมัยโดยในลักษณะพัฒนาการถ่ายทอดจากยุคสู่ยุคและมีการผสมผสานระหว่างงานศิลปะแบบเก่ากับคตินิยมของสังคมใหม่ ผสมผสานระหว่างกันจึงทำให้เกิดรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะสังคมนั้น ๆ ขึ้น มีความสวยงามตามยุคสมัย ยุคของสกุลช่างงานศิลปะ และมีความหลากหลายมากขึ้น กล่าวคือ งานสถาปัตยกรรม งานประติมากรรม และงานจิตรกกรมมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันงานพุทธศิลป์ได้ถูกสร้างขึ้นตามความคิดสร้างสรรค์ ทัศนคติ ความเชื่อ ผสมผสานระหว่างงานศิลปะต่าง ๆ มากมาย จึงเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล จนถึงปัจจุบันที่มีความเกี่ยวเนื่องตามกาลเวลาอย่างยาวนาน

สำหรับงานพุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงราย จากอดีตเปลี่ยนผันสู่ปัจจุบันงานพุทธศิลปกรรมเชียงรายยังคงเฉิดฉายด้วยอลังการงานศิลปะอันวิจิตร สร้างสรรค์ ตามยุคสมัยกลายเป็นเมืองแห่งศิลปะอันวิจิตรงดงาม

บทที่ ๓

อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียราย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษา อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย (ยุคปัจจุบัน) ดังนี้

๓.๑ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์เชียงราย

๓.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

๓.๓ พุทธศิลปกรรมร่วมสมัยในจังหวัดเชียงราย

๓.๑ ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์เชียงราย

ประวัติ พัฒนาการ พุทธศิลป์ในเชียงราย ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงงานพุทธศิลป์ที่เป็นปัจจุบัน จะขอกล่าวถึงงานพุทธศิลป์เด่นๆ ของจังหวัดเชียงราย อาทิเช่น งานพุทธศิลป์พิพิธภัณฑ์บ้านดำ (ของอาจารย์ถวัลย์ ดัชนี) วัดร่องขุ่น และวัดร่องเสือเต้น ตามลำดับ

๓.๑.๑ ศิลปะถวัลย์ดัชนี

ถวัลย์ ดัชนี จิตรกรอันโด่งดังของประเทศไทย และเป็นที่รู้จักกันดีในนามศิลปินจังหวัดเชียงราย มีผลงานแนวจิตกรรมพุทธศิลป์ที่โด่งดังเป็นอย่างมาก มีผลงานเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนงานจิตกรรมแผงไปด้วยมนต์เสน่ห์ ปรัชญา ศาสนา และความเชื่อ ความศรัทธา

ถวัลย์ ดัชนี จิตรกรชื่อดังที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ อาจารย์ถวัลย์ ดัชนี เป็นคนจังหวัดเชียงราย เป็นบุตรของนายศรี และนางบัวคำ ดัชนี อ.ถวัลย์ ดัชนี เป็นบุตรคนสุดท้องในจำนวนทั้งหมด ๔ คน ถวัลย์ ดัชนี ถึงแก่กรรม ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗

ถวัลย์ ดัชนี ศึกษาชั้นมูลและระดับประถมที่โรงเรียนเชียงรายวิทยาคม ต่อมาบิดาได้ย้ายเข้ามาทำงานที่อำเภอเมืองพะเยา จึงได้ย้ายไปเรียนต่อชั้นประถมที่โรงเรียนบุญนิธิ ซึ่งอยู่ริมชายกว๊านพะเยา พอมาถึงชั้นมัยธมศึกษาตอนต้น ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนพะเยาพิทยาคม หลังจากนั้นบิดาได้ย้ายกลับไปทำงานที่เชียงรายอีกครั้ง ทำให้ อ.ถวัลย์ ดัชนี กลับศึกษาต่อที่โรงเรียนสามัคคีวิทยาคม จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ในสมัยนั้น หลังจากที่อาจารย์จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่เชียงรายแล้ว อ.ถวัลย์ ดัชนี ได้รับทุนเรียนต่อที่ โรงเรียนเพาะช่าง และได้เป็นนักเรียนดีเด่น ด้วยฝีมือการวาดภาพ จนทำให้ผลงาน

เป็นที่ยอมรับและมีความโดดเด่นเฉพาะตัว หลังจากนั้น ถวัลย์ ดัชนี ก็ได้เข้ารับการศึกษาต่อที่คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

นับแต่เรียนสำเร็จชั้นมัธยมที่จังหวัดเชียงราย ถวัลย์ได้เข้าเรียนศิลปะที่โรงเรียนเพาะช่างด้วยทุนการศึกษาของจังหวัดเชียงรายและเป็นนักเรียนเพาะช่างดีเด่นด้วยฝีมือการวาดรูปเหมือนจริงที่แม่นยำฉับไว ภาพวัดเบญจมบพิตรได้รับเลือกให้แสดงในหอศิลปแห่งชาติ นครโตเกียวประเทศญี่ปุ่น และแสดงในนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยแห่งชาติ ประเทศไทย

เมื่อจบจากโรงเรียนเพาะช่างในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ถวัลย์ได้เดินตามแนวทางของดำรง วงศ์อุปราช จิตรกรรุ่นพี่ นักเรียนทุนจากลำปาง ซึ่งเป็นผู้จุดประกายให้เขาสอบเข้าเรียนที่คณะจิตรกรรมประติมากรรมของมหาวิทยาลัยศิลปากร ภายใต้การอำนวยการสอนของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี และสถาบันแห่งนี้ได้หล่อหลอมให้ถวัลย์พัฒนางานจากภาพวาดเหมือนจริงไปเป็นภาพวาดที่ให้ความรู้สึกประทับใจ (Impressionism) แบบไทย แล้วยังเป็นจุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างถวัลย์ ดัชนี กับ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นแบบอย่างการใช้ชีวิตและวิธีคิดที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของเขาเป็นอย่างยิ่ง

ถวัลย์ ดัชนี จัดเป็นบัณฑิตคนหนึ่งในจำนวนไม่กี่คนของมหาวิทยาลัยศิลปากรในขณะนั้นที่สามารถเรียนต่อในระดับปริญญาตรีได้ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าถ้าไม่มีความรู้ความสามารถโดดเด่นแท้จริงแล้วจะได้เพียงอนุปริญญา และหลังจากสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรแล้ว ด้วยการสนับสนุนของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี คณบดีในเวลานั้น ถวัลย์ได้รับทุนจากกระทรวงวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมและการศึกษา ของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ไปศึกษาต่อในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกเป็นเวลา ๕ ปี ที่ราชวิทยาลัยศิลปแห่งชาติ อัมสเตอร์ดัม เนเธอร์แลนด์

ระหว่างที่ศึกษาศิลปะที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ ผลงานการสร้างสรรค์ของถวัลย์โดดเด่นเป็นที่นิยมชมชอบของวงการศิลปะสากลอย่างกว้างขวาง จึงได้รับเชิญเป็นผู้บรรยายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการประชุมสัมมนาทางศิลปะระดับนานาชาติอยู่เสมอ ทั้งจากสถาบันการศึกษา สถาบันทางศิลปะให้จัดแสดงผลงานที่เรียกว่า One Man Show และแสดงกลุ่มมากมายหลายครั้งทั้งในประเทศและต่างประเทศ

พุทธศิลปกรรมกับงานศิลปะถวัลย์ ดัชนี

ผลงานศิลปะแต่ละชิ้นเป็นการแสดงให้เห็นแล้วว่าผลงานของ อ.ถวัลย์ ดัชนี ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากทั่วโลก เนื่องจากการที่งานวาดภาพของท่านมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ยากที่ใครจะลอกเลียนได้ โดยผลงานของ อ.ถวัลย์ ได้รับแรงบันดาลใจมาจากแนวปรัชญาทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งแต่ละชิ้นก็ได้นำแนวปรัชญาพุทธศิลป์มาสร้างงานศิลปะไทยร่วมสมัยที่ทรงพลัง ลุ่มลึก และแกร่งกร้าว มีเนื้อหาสาระและมีชีวิตจิตวิญญาณของความเป็นไทยมาผสมผสานระหว่างแนวปรัชญาตะวันออกและตะวันตก จะเห็นได้ชัดว่าภาพที่ถูกรังสรรค์งานขึ้นมานั้นแต่ละชิ้นจะแผงไปด้วยธรรมต่างๆ ที่พระพุทธองค์เคยตรัสไว้ งานบางชิ้นกล่าวถึง กิเลส และ โลภะ โทสะ โมหะ ต่างๆ แต่จะเขียนผลงานให้มีความประยุกต์กับสมัยใหม่โดยใช้ตัวแทนเป็นสัตว์รูปต่างๆ อาธิ เสือ ม้า กระทิง เป็นตัวแทนที่แสดงถึงและสื่อความหมายไปในทางปรัชญาศิลปะได้[๑]

สถาปัตยกรรมพิพิธภัณฑ์บ้านดำ

พิพิธภัณฑ์บ้านดำ

ถวัลย์ ดัชนี มีโภคทรัพย์อันเกิดจากการวาดรูปค่อนข้างมากในความรู้สึกของคนทั่วไป แต่สำหรับถวัลย์แล้ว เงินไม่ใช่สิ่งสำคัญสูงสุด เงินไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ มากนัก เขายังคงเป็นถวัลย์ ดัชนี ผู้มีชีวิตเรียบง่าย นอบน้อมถ่อมตน ยังคงกินน้อย นอนน้อย ทำงานวาดรูปมากสม่ำเสมออยู่เช่นเดิม ถวัลย์ผันเงินส่วนใหญ่ไปทำประโยชน์แก่วงการศิลปะ ทั้งวงการศึกษาและการ

---

[๑] ไมตรี ลิมปิชาติ, **มนุษย์ต่างดาว ถวัลย์ ดัชนี**,วสี คิเอชั่น,พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๖.

สร้างสรรค์ เขายังหวังอยู่ว่าวันหนึ่งสังคมไทยจะให้ความสำคัญแก่ศิลปะและการสร้างสุนทรียรสให้แก่ผู้คน เขาทุ่มเทเวลาส่วนมากฟูมฟักศิลปสถาน ที่ชาวบ้านเรียกว่าบ้านดำ นางแล ที่จังหวัดเชียงรายบ้านเกิดให้กลายเป็นสถานที่ทางการศึกษาศิลปวัฒนธรรมของชาติด้วยการจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ศิลปะในเนื้อที่กว่าร้อยไร่ ประกอบด้วยอาคารแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นภาคเหนือกว่า ๔๐ หลัง และอาคารสถาปัตยกรรมท้องถิ่นประยุกต์หลายหลังสำหรับจัดแสดงศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) ซึ่งเป็นผลงานสร้างสรรค์ของช่างท้องถิ่น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนวัตถุสะสมจากหลาหลายวัฒนธรรมทั่วโลก มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ถวัลย์ ดัชนีใช้เวลารวบรวมด้วยความตั้งใจมาเป็นเวลานานกว่า ๓๐ ปี พิพิธภัณฑ์นี้เปิดให้ผู้สนใจเข้าชมบ้างแล้ว

สำหรับในส่วนมหาวิหาร (อาคารพิพิธภัณฑ์ศิลปะ) เจ้าหน้าที่แห่งพิพิธภัณฑ์ได้กล่าวถึงลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียวขนาดใหญ่ภายในห้องโถงกว้างโล่ง ฐานของมหาวิหารได้ทำการสร้างยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ ๒.๘๐ เมตรบนฐานก่ออิฐถือปูน ลักษณะโครงสร้างอาคาร ใช้ไม้ในการทำโครงสร้างทั้งหมด มีเสาไม้รองรับโครงสร้างของอาคาร อย่างมั่นคง ฐานของเสาแต่ละต้น มีฐานบัวปูนปั้นทุกต้น หลังคามีลักษณะทรงสามเหลี่ยม ลดระดับสี่ชั้นมุงด้วยกระเบื้องดินเผาชนิดไม่เคลือบสี บนหลังคาประดับด้วยฉัตร และบราลี ด้านล่างประดับด้วยหางหงส์ และค้ำยัน มีประตูขนาดใหญ่ข้างละสามบาน ด้านข้างเป็นบานเลื่อน ชื่อของมหาวิหารให้ความหมาย ดุจเดียวกันกับมหาวิหาร ซีสทีนชาเปล ที่เขียนคำพิพากษาของไมเคิล แองเจโล ในนครวาติกัน ใช้เวลาสร้าง ๗ ปี มหาวิหารหลังนี้สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ ในการจัดงานแสดงงานศิลปะถาวร ทัศนศิลป์ทุกสาขา ของถวัลย์ ดัชนี งานแสดงหมุนเวียนของศิลปิน ทั้งในและนอกประเทศ ประชุมสัมมนาทางศิลปะสุนทรียศาสตร์ ปรัชญา ตลอดจนกิจกรรมทางศิลปะ

ภายในสถานที่แห่งนี้มีการเปิดให้เข้าชมภายในบ้านเป็นบางหลัง มีการจัดนิทรรศการทางศิลปะพิเศษหมุนเวียน มีการแสดงศิลปะวัฒนธรรมทุกวันเสาร์และอาทิตย์ วันละ ๒ รอบ มีกิจกรรมทางศิลปะวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆที่น่าสนใจหมุนเวียนตลอดทั้งปี[๒]

ตลอดระยะ ๓๐ ปีที่ผ่านมา ถวัลย์ ดัชนี อยู่เบื้องหลังการรวมตัวของช่างผู้รังสรรค์ศิลปะทั้งช่างในท้องถิ่นและภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เพื่อเคลื่อนไหวจัดกิจกรรมทางศิลปะอย่างเป็นรูปธรรม มีผลงานศิลปะหลากหลายออกสู่สายตาสาธารณชนซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมาก และยังได้บริจาคเงิน ๑๒ ล้านบาท จัดตั้งมูลนิธิถวัลย์ ดัชนี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ ด้วยการใช้ดอกผลจากกองทุนนี้สนับสนุนการศึกษาของสถาบันที่ถวัลย์เคยเกี่ยวข้องได้แก่ โรงเรียนเชียงรายวิทยาคม โรงเรียนสามัคคี

---

[๒] สัมภาษณ์,เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์บ้านดำ, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

วิทยา จังหวัดเชียงราย วิทยาเขตเพาะช่าง และมหาวิทยาลัยศิลปากร ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษาที่เรียนดีแต่ขาดทุนทรัพย์สถาบันละ ๑๐ ทุน ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ทุนสนับสนุนสอนศิลปะไทย โดย ดร.กมล ทัศนาญชลี ศิลปินแห่งชาติ ทุนวิจัยแก่มูลนิธิ ม.ล.มานิจ ชุมสาย ณ อยุธยา ทุนมูลนิธิบ้านอาจารย์ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มูลนิธิพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ องคมนตรีและรัฐบุรุษ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงราย บูรณปฏิสังขรณ์ วังพญาไท กรุงเทพฯ

จากประวัติชีวิตและผลงานดังกล่าว แสดงถึงความเป็นศิลปินของนายถวัลย์ ดัชนี “ช่างวาดรูป” ผู้มีพุทธิปัญญาที่นำแนวปรัชญาพุทธศิลป์มาสร้างสรรค์ งานศิลปะไทยร่วมสมัยอันทรงพลังลุ่มลึกและแกร่งกร้าวด้วยปัจเจกภาพส่วนตน มีเนื้อหาสาระและท่วงทีที่มีชีวิตวิญญาณของความเป็นไทย ให้เห็นเกือบทุกชิ้นงานเป็นผู้นำศิลปะไทยเสนอต่อสายตาชาวโลกด้วยวิธีการที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ทั้งยังได้สร้างคุณูปการต่อวงการศิลปะ เป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติให้ นายถวัลย์ ดัชนี เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม) เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔

๓.๑.๒ ศิลปะวัดร่องขุ่น

วัดร่องขุ่น ตั้งอยู่ในอำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ออกแบบและก่อสร้างโดย อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๐ จนถึงปัจจุบัน เมื่อในสมัยอดีตวัดร่องขุ่นเป็นวัดแบบพื้นบ้านธรรมดา แต่ต่อมา ราว พ.ศ.๒๕๔๐ อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ จิตรกรผู้มีชื่อเสียงระดับชาติ ซึ่งเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขคนบ้านร่องขุ่นโดยกำเนิด ได้ปวารณาตนเข้ามาสานต่อเพื่อสร้างอุโบสถถวายเป็นพุทธบูชาให้เป็น งานศิลป์เพื่อแผ่นดิน ด้วยปัจจัยของท่านเอง

อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ได้รับอนุญาตจากท่านเจ้าอาวาส และคณะศรัทธาชาวบ้านให้รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างภายในวัดร่องขุ่นทุกหลังไม่ว่าจะเป็นศาลา กุฏิพระ หอฉัน ศาลาอบสมุนไพร ซุ้มประตูทางเข้าวัด ประปาหมู่บ้าน และกำแพงวัด เพื่อปรับปรุงภูมิทัศให้สวยงาม[๓]

ปณิธานของอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ต่องานพุทธศิลปกรรมชิ้นเอกของอาจารย์เอง “ผมหวังที่จะสร้างงานพุทธศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของผม ให้ปรากฏเป็นผลงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่ชิ้นหนึ่งของโลกมนุษย์นี้ให้ได้เพื่อ ประกาศความยิ่งใหญ่ของประเทศชาติของผมไปสู่มวล

---

[๓] อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, **แรงบันดาลใจในการสร้างวัดร่องขุ่น**, อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง ๒๕๕๙,หนา๘.

มนุษยชาติทั้งโลก ผมจึงต้องตั้งความปรารถนาที่จะถวายชีวิตใช้ช่วงเวลาที่ดีที่สุดของตนเอง สร้างงานพุทธศิลปกรรมเพื่อเป็นงานประจำรัชกาลที่ ๙ ให้ได้และจะถวายชีวิตไปจนตายคาวัด ” คือคำกล่าวของ อ.เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ศิลปินชื่อดังผู้ออกแบบและก่อสร้างวัดร่องขุ่นแห่งนี้ อาจารย์ได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ว่าในการสร้างวัดร่องขุ่นในครั้งนี้ได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างวัดร่องขุ่นแห่งนี้อยู่ ๓ ประการ คือ เพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์[๔]

งานสถาปัตยกรรมวัดร่องขุ่น

สถาปัตยกรรม

งานสถาปัตยกรรมสิ่งที่โดดเด่นเมื่อมาเยือนวัดร่องขุ่นก็คือ "พระอุโบสถ" ที่มีความโดดเด่นด้วยเอกลักษณ์ทางศิลปะ และสถาปัตยกรรมที่แสนวิจิตรอลังการ ไม่ว่าจะเป็นรูปทรงช่อฟ้า ใบระกา และรายละเอียดซึ่งแตกต่างไปจากวัดแห่งอื่น โดยตัวพระอุโบสถที่เน้นสีขาวบริสุทธิ์นั้นสื่อแทนพระบริสุทธิคุณ ขณะที่กระจกขาววาวับจับประกายระยิบระยับ หมายถึงพระปัญญาธิคุณของพระพุทธองค์ที่โชติจรัสชัชวาลไปทั่วทั้งโลกมนุษย์และจักรวาล

ด้านสะพานหมายถึงการเดินข้ามวัฏสงสารมุ่งสู่พุทธภูมิ ก่อนขึ้นสะพานครึ่งวงกลมเล็กหมายถึงโลกมนุษย์ วงใหญ่ที่มีเขี้ยวเป็นปากของพญามารหรือพระราหู หมายถึงกิเลสในใจแทนขุมนรกคือทุกข์ ผู้ใดจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในพระพุทธภูมิต้องตั้งจิตปลดปล่อยกิเลสตัณหาของตนเองทิ้งลงไป

---

[๔] สัมภาษณ์,อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ในปากพญามาร เพื่อเป็นการชำระจิตเราให้ผ่องใสถึงจะเดินผ่านขึ้นไป ส่วนบนของหลังคาโบสถ์ได้นำหลักธรรมอันสำคัญยิ่งของการปฏิบัติจิต ๓ ข้อ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นำไปสู่ความว่าง (ความหลุดพ้น)

ขณะที่ช่อฟ้าเอก หมายถึง ศีล ประกอบด้วยสัตว์ ๔ ชนิด ผสมกันแทน ดิน น้ำ ลม ไฟ โดย ช้าง หมายถึง ดิน, นาค หมายถึง น้ำ, ปีกหงส์ หมายถึง ลม และหน้าอก หมายถึง ไฟ ขึ้นไปปกปักรักษาพระศาสนา บนหลังช่อฟ้าเอกแทนด้วยพระธาตุ หมายถึง ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ข้อ และ ๘๔,๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์

ช่อฟ้าชั้นที่ ๒ (บน) หมายถึง สมาธิ แทนด้วยสัตว์ ๒ ชิด คือ พญานาคกับหงส์ เขี้ยว พญานาค หมายถึง ความชั่วในตัวมนุษย์ หงส์ หมายถึง ความดีงาม ศีลเป็นตัวฆ่าความชั่ว (กิเลส) เมื่อใจเราชนะกิเลสได้ก็เกิดสมาธิ มีสติกำหนดรู้เกิดปัญญา และช่อฟ้าชั้นที่ ๓ (สูงสุด) หมายถึง ปัญญา แทนด้วยหงส์ปากครุฑ หมอบราบนิ่งสงบไม่ปรารถนาใด ๆ มุ่งสู่การดับสิ้นซึ่งอาสวะกิเลสภายใน ด้านหลังหางช่อฟ้าชั้นที่ ๓ มีลวดลาย ๗ ชิ้น หมายถึง โพชฌงค์ ๗ ลาย ๘ ชิ้นรองรับฉัตร หมายถึง มรรค ๘ ฉัตร หมายถึง พระนิพพาน รวมถึงลวดลายบนเชิงชายด้านข้างของหลังคาชั้นบนสุดแทนด้วย สังโยชน์ ๑๐ เสา ๔ มุม ด้านข้างโบสถ์ คือ ตุง (ธง) กระด้าง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้าตามคติล้านนา[๕]

ประติมากรรม

ผลงานประติมากรรมวิจิตรตระการตาเมื่อทุกท่านได้ไปเห็นภายในบริเวรวัด ภายในวัดร่องขุ่นสถาสถาปัตยกรรมอันสวยอลังการประดับไปด้วยงานประติมากรรมต่างๆ ลักษณะงานเป็นงานปูนปั้นแบบลอยตัว งานปูนปั้นนูนต่ำ ประดับแก้ว โดยงานประติมากรรมเหล่านั้นใช้สีขาวและสีทองในการสื่อความหมาย สีขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์ หมดใส สีทอง หมายถึงความมั่งคั่ง ร่ำรวย งานประติมากรรมเหล่านั้นเป็นงานหล่อผสมกับการปั้นลาย หรือบางชิ้นเป็นงานหล่อโลหะ อาธิ เช่น พระพุทธรูปที่ออกแบบโดย อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัตน์ และงานปั้นต่างๆภายบริเวรรอบอุโบสถ ซึ่งงานเหล่านี้ ลักษณะเป็นงานศิลปะประยุกต์ ใช้ลายไทยแบบมาตรฐานและออกแบบโดย อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัตน์ มีความอ่อนช้อย สวยงาม ทุกชิ้น โดยสร้างผลงานโดยใช้ธรรมะผสมลงไปกับงานศิลปะ รูปสัตว์ป่าหินพานต์ ยักษ์ และอสุรกายต่างๆ งานประติมากรรมตรงหน้าพระอุโบสถด้านสะพานหมายถึงการเดินข้ามวัฏสงสารมุ่งสู่พุทธภูมิ ก่อนขึ้นสะพานครึ่งวงกลมเล็ก หมายถึงโลกมนุษย์ วงใหญ่ที่มีเขี้ยวเป็นปากของพญามารหรือพระราหู หมายถึงกิเลสในใจแทนขุมนรกคือทุกข์ ผู้ใดจะเข้า

---

[๕] www.วัดร่องขุ่น.com ออนไลน์ สืบค้นข้อมูล ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๖๐

เฝ้าพระพุทธเจ้าในพระพุทธภูมิต้องตั้งจิตปลดปล่อยกิเลสตัณหาของตนเองทิ้งลงไปในปากพญามาร เพื่อเป็นการชำระจิตเราให้ผ่องใสถึงจะเดินผ่านขึ้นไป

จิตกรรม

นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมฝาผนังที่แสนอลังการฝีมือของอาจารย์เฉลิมชัย อยู่ภายในโบสถ์ โดยภายในพระอุโบสถ ประกอบด้วยภาพเขียนสีทองตามผนังทั้ง ๔ ด้าน เพดานและพื้นเป็นภาพเขียนที่แสดงถึงการหลุดพ้นจากกิเลสมาร มุ่งเข้าสู่โลกุตรธรรม ส่วนหลังคาพระอุโบสถได้นำหลักการของการปฏิบัติจิต ๓ ข้อ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน

ผลงานในหอแสดงงานศิลปะภายในวัดร่องขุ่น ภายในประดับไปด้วยผลงานจิตรกรรมอันทรงคุณค่าที่ อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ได้เขียนไว้ เป็นภาพจิตรกรรมแนวศิลปะไทย ประกอบไปด้วยเรื่องราวในพระพุทธศาสนา ภาพพระพุทธเจ้า และภาพอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธา ต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และเป็นการนำพระพุทธศาสนาผสมผสานกับศิลปะไทยเผยแพร่แก่สาธารณะชนให้ได้เห็นและศึกษา นับว่าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก แก่ชาวไทย และชาวต่างชาติ ที่เข้ามาเยี่ยมชมและศึกษางานศิลปะไทยและพระพุทธศาสนา

๓.๑.๔ ศิลปะวัดร่องเสือเต้น

วัดร่องเสือเต้น ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านร่องเสือเต้น ตำบลริมกก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และกำลังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งศรัทธาที่ถูกพูดถึงในเรื่องของเอกลักษณ์ความงดงามทางสถาปัตยกรรม อันเกิดจากการสร้างสรรค์ศิลปินชาวบ้าน นายพุทธา กาบแก้ว หรือ สล่านก ศิลปินท้องถิ่นชาวเชียงราย ที่ครั้งหนึ่งตนได้รับโอกาสเข้าไปเป็นลูกศิษย์ อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ในการสร้างวัดร่องขุ่น จนมีโอกาสได้มาสร้างวิหารวัดร่องเสือเต้น จึงได้นำวิชาที่ได้ร่ำเรียนมารังสรรค์ความงดงามให้เกิดขึ้นที่วัดแห่งนี้[๖]

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมที่เด่นชัดของวัดแห่งนี้คือ "วิหารร่องเสือเต้น" ซึ่งความโดดเด่นของวิหารแห่งนี้อยู่ที่ศิลปะของตัววิหารที่สวยงามและมีเอกลักษณ์น่าจดจำ มีลักษณะเป็นศิลปะแนวไทยประยุกต์ โดยใช้โทนสีน้ำเงินและสีฟ้าเป็นหลัก ที่ใช้เป็นสื่อแสดงถึงธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

---

[๖] สัมภาษณ์,นางหน่อ สุขสวัสดิ์, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

อันเป็นหลักความจริงตามเหตุและผล เปรียบเสมือนเป็นท้องฟ้าที่สดใส และไม่ว่าใครก็ตามที่ได้มาเห็นต่างก็ตะลึงในพุทธศิลป์ที่สวยงามแปลกตาและมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง

ประติมากรรม

ประติมากรรมของวัดร่องเสือเต้นที่เห็นได้เด่นชัดที่สุด คือ บันไดพญานาคที่ใช้เฉดสีเดียวกันนั้นมีความชดช้อยและลวดลายแตก ต่างจากประติมากรรมทั่วไปอย่างเห็นได้ชัด ได้นำเอารูปแบบผลงานของ อ.ถวัลย์ ดัชนี ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ พ.ศ.๒๕๔๔ ผู้สร้างบ้านดำ จ.เชียงราย ที่มีความโดดเด่นเรื่อง เขาและงามาประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะช่วงเขี้ยวของพญานาคมีความพลิ้วไหว อ่อนช้อย โดยพระวิหารแห่งนี้ให้นิยามว่าเป็นทิพยสถาน คือ เป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้าทั้งในรูปแบบของประติมากรรมและจิตรกรรม เมื่อคนเข้าไปมีจิตใจดีก็จะรักษาศีลก่อให้เกิดสมาธิ และปัญญาตามมา

ภายในวิหารมีพระประธานสีขาว สูง ๖.๕๐ เมตร หน้าตักกว้าง ๕ เมตร และอีกหนึ่งที่งดงาม ชื่อว่า “พระพุทธรัชมงคลบดีตรีโลกนาถ" มีพระประธาน สีขาวมุกขนาดหน้าตักกว้าง 5 เมตร สูง ๖.๕ เมตร โดยมีพระรอดลำพูน จำนวน ๘๘,๐๐๐ องค์ และแก้วแหวนเงินทองหลายสิ่งถูกฝังอยู่ ใต้พระพุทธรูปองค์นี้ รวมทั้งบริเวณพระเศียรก็ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จ พระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก รวมทั้งยังได้รับพระราชทานนามพระพุทธรัชมงคลบดีตรีโลกนาถ ที่หมายความว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นมงคล เจ้าในความเป็นราชาเป็นที่พึ่งในสามโลก” นอกจากนั้นด้านหลังวิหารมีพระพุทธรูปสีขาวปาง ห้ามญาติ องค์ใหญ่ประดิษฐานตรงด้านหลัง ถัดไปคือ "พระธาตุเกศแก้วจุฬามณีห้าพระองค์" มีความสูง ๒๐ เมตร โดยยอดขององค์พระธาตุ ได้บรรจุพระบรมสาริกธาตุ จากสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสงฆปรินายก

จิตกรรม

จิตรกรรมฝาผนังของวัดนี้มีความอลังการ ที่บอกเล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ มีลายเส้นสวยงามโดยใช้เฉดสีน้ำเงินฟ้ามีลวดลายที่อ่อนช้อยงดงาม และประดิษฐานพระประธาน "พระพุทธรัชมงคลบดีตรีโลกนาถ" ซึ่งบริเวณพระเศียรบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ อันได้รับพระราชทาน

จาก สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก และเป็นที่เคารพนับถือและศรัทธาของประชาชนโดยทั่วไป[๗]

๓.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

ศิลปวัฒนธรรมเป็นมรดกและอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของชนชาติที่บันทึกเป็นหลักฐานของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านจิตใจของคนที่อยู่ในช่วงเวลานั้น ดังปรากฏชัดในยุคสมัยที่ผ่านมา รากเหง้าของศิลปะนั้นเกิดขึ้นจากความเชื่อ ความศรัทธา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณี ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น หลอมรวมกันเป็นศิลปะ อิทธิพลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ศาสนา ดินแดนสุวรรณภูมิรวมถึงประเทศไทย พุทธศาสนาถือว่ามีบทบาทสำคัญที่ทำหน้าที่กล่อมเกลาจิตใจของคนในสังคม ให้รู้จักความดีงาม ความเจริญทางด้านจิตใจ ด้วยหลักพุทธธรรม ศิลปกรรมทางพุทธศาสนา เรียกว่า “พุทธศิลป์” ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างหล่อ ช่างลงรักปิดทอง ช่างแกะสลัก ช่างไม้ ฯลฯ รวมกันเป็นช่างสิบหมู่ ได้ถือเอาเทคนิควิธีการ กระบวนการของการสร้างสรรค์ตามความถนัดของตน เพื่อถ่ายทอดสิ่งที่ตนรู้สึกนึกคิด ออกมาเป็นผลงานพุทธศิลปกรรมที่มีมาตามลำดับ ล้วนแสดงให้ประจักษ์ถึงวุฒิปัญญาและความสามารถแห่งผู้สร้างสรรค์ในแต่ละสมัยได้เป็นอย่างดี ตลอดจนถึงเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาและพุทธธรรม อีกประการหนึ่ง จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศไทยที่มีความสำคัญทางภูมิศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม ดังปรากฏในศิลปะสายหลัก คือ ศิลปะเชียงแสน เชียงรายเป็นเมืองเก่าที่มีประวัติการสร้างกว่า ๗๕๐ ปี ดังนั้นจึงมีอัตลักษณ์ทางด้านศิลปะอย่างงดงาม

สังคมเชียงรายในยุคปัจจุบันยังมีความตื่นตัวในการพยายามศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางศิลปะเพื่อนำมาถ่ายทอดในรูปแบบของหลักสูตรการเรียนรู้ตามสถาบันต่างๆ รวมทั้งเกิดกลุ่มประยุกต์ศิลปกรรมเข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบัน ยังมีการพัฒนางานศิลปกรรมเพื่อนำไปต่อยอดกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย เชียงรายจึงเป็นเมืองแห่งความงดงามของศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาอยู่มิเสื่อมคลาย กลายเป็นมนต์เสน่ห์ที่จะทำให้เมืองเชียงรายเป็นเมืองที่น่าหลงใหลอยู่ทุกช่วงเวลา[๘]

---

[๗] ออนไลน์ www.chiangraifocus.com/เที่ยวเชียงราย/253/วัดร่องเสือเต้น สืบค้นข้อมูล ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

[๘] ศูนย์ศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, **เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเชียงราย** (ตอนที่ ๕ ลือเลื่องรานศิลป์), จังหวัดเชียงราย, วัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ๒๕๕๖, หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

๓.๒.๑ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านงานสถาปัตยกรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงอัตลักษณ์งานพุทธศิลป์เฉพาะงานพุทธศิลป์ที่เกี่ยวเนื่องกับงานพุทธศิลป์เชียงแสน เพราะเป็นงานพุทธศิลป์ที่หลงเหลืออยู่และมีข้อมูลค่อนข้างชัดเจนและศึกษาได้โดยง่าย จะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

พระเจดีย์เมืองเชียงแสน

พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน (เขียนที่หน่วยศิลปากรที่ ๔ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายเมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๐๘) โดยนายคงเดช ประพัฒน์ทอง (๒๕๐๘- ๒๕๒๙)

บรรดาสถูปเจดีย์ต่าง ๆ ทางเมืองเหนือนั้นมักเรียกกันโดยสามัญว่า ธาตุ หรือพระธาตุและไม่เรียกเป็นองค์แต่เรียกเป็นดวง เช่นพระธาตุดวงนั้น หรือพระธาตุดวงนี้ และหรือ พระธาตุสองดวง เป็นต้น ซึ่งการที่เรียกว่า พระธาตุ นั้น เป็นคำเรียกที่ถูกต้องแล้วตรงตามลักษณะอย่างแท้จริง เพราะบรรดาสถูปและเจดีย์เหล่านั้นสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุมีทั้งพระบรมสารีริกธาตุ อรหันต์ธาตุ และแม้แต่ท้าวพระยามหากษัตริย์ที่สิ้นพระชนม์แล้วก็นำพระอัฐิธาตุไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์หรือสถูปนั้น ๆ ซึ่งตำนานหรือประวัติแห่งการก่อสร้างก็บ่งไว้เช่นนั้น โดยเหตุนี้ชาวเมืองเหนือจึงใช้คำว่า ธาตุหรือพระธาตุ สืบมาจนปัจจุบันสมัยแต่ในที่นี้ต้องขอนำเอาคำว่า เจดีย์มาต่อท้ายคำว่าธาตุ โดยเหตุที่ เจดีย์เป็นคำที่เข้าใจกันทั่วไปในภาษาวิชาการทางโบราณคดี อันแปลได้ว่าสิ่งซึ่งยังความระลึก หรืออาจแปลได้ว่า สถานที่อันเป็นที่รวมแห่งจิตใจ ใคร่ขออธิบายคำว่าเจดีย์กับสถูปเสียด้วย สถูปกับเจดีย์มักจะเรียกร่วมกันอยู่เสมอ แต่หากได้เหมือนกันไม่ สถูปเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับดิน หรือมูลดินที่กองมูนพูนขึ้นมาซึ่งหมายถึงสถานที่ฝังศพ สถูปนั้นมีฐานะที่จะเป็นเจดีย์ได้ แต่เจดีย์บางอย่างไม่อาจจะเรียกว่าเป็นสถูปก็ได้

เรื่องเจดีย์มีมาช้านานก่อนพุทธกาลเสียอีก ต้นไม้ ภูเขาและป่า ตลอดจนสัตว์บางชนิดก็ได้รับความนับถือยกย่องให้เป็นเจดีย์ได้ อย่างนี้มีอยู่ก่อนแล้ว ครั้งเมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศพระศาสนาในประเทศอินเดียสมัยนั้น พระองค์ก็ยอมรับเจดีย์อันเป็นที่เคารพนับถือของหมู่ชนมาแต่เดิม ดังจะเห็นได้จากพระวิจัยปิฎกที่พระฉันนะโค่นต้นไม้ใหญ่อันเป็นเจดีย์ของหมู่บ้าน เพื่อสร้างวิหาร จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านติเตียนขึ้น พระองค์จึงทรงบัญญัติห้ามโค่นต้นไม้ใหญ่อันเป็นที่นับถือของหมู่บ้าน แต่คำว่าเจดีย์อย่างที่เราเข้าใจกันนั้นไม่ปรากฏว่าพระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ ณ ที่แห่งใดเลย มีแต่ที่พระองค์ตรัสถึงถูปารหะบุคคล คือบุคคลอันควรแก่สถูปเท่านั้น น่าที่เจดีย์ ๔ อย่างซึ่งกล่าวมาแล้ว เป็นของที่เกิดขึ้นในชั้นหลังแต่ทั้งนี้ต้องไม่นับถ้อยคำที่กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ถ้อยคำของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น เป็นธรรมเจดีย์ ดังมีมาในธรรมเจติยสูตร พระธาตุเจดีย์หรือพระธาตุทางเมืองเหนือที่ถือกันว่าเป็นสถานที่บรรจุอัฐิธาตุ และโดยมากตำนานกล่าวถึงก็เรียกว่าพระธาตุด้วยเหมือนกัน แบบอย่างของพระธาตุเจดีย์นี้ มีลักษณะอันน่าจะศึกษากันโดยเฉพาะ ในที่นี้จักขอขีดวงจำกัดเขตของการศึกษาถึงพระธาตุเจดีย์แต่เพียงเมืองเชียงแสน

สถานเดียวก่อน อนึ่งใคร่ขอทำความเข้าใจในเรื่องของระยะเวลาของเชียงแสนในชั้นนี้ไว้ว่า ยุติเอาเพียงแค่สมัยพระเจ้าแสนภูเป็นที่สุดเกินกว่านั้นขึ้นไปแล้วเป็นเรื่องยาก พบกับความวุ่นวายหลายประการ แม้เพียงยติแค่พระเจ้าแสนภูนี้ ก็ยังไม่วายที่จะต้องทำการวินิจฉัยกัน เพราะสักราชที่พึงจะยึดถือได้จากตำแหน่งต่างๆ นั้นหาลงรอยกันไม่เป็นต้นว่า ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมืองเชียงแสน ในศักราช ๖๕๐ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๘๓๑ ส่วนพงศาวดารโยนกว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมืองเชียงแสนเมื่อ จ.ศ. ๖๙๐ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๗๑ เคลื่อนกันไป ๔๐ ปี เหตุการณ์สร้างเมืองเชียงแสนของพระเจ้าแสนภู ตามหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ นั้น มีสาระอันควรพิจารณาเพราะระยะเวลาที่สร้างนั้นเป็นไปตามหมายกำหนดการของพระอัยยิกาคือ พ่อขุนเม็งรายและพระราชบิดา คือขุนคราม หรือเจ้าพระยาไชยสงคราม เป็นผู้บัญชาการ ฉะนั้น โดยตำแหน่งเมืองเชียงแสนนี้อาจจะจัดได้ว่าเป็นชนชั้นหลานหลวง พระเจ้าแสนภูครองเมืองเชียงแสน ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๓๑ (จ.ศ. ๖๕๐)ถึง พ.ศ. ๑๘๔๖ (จ.ศ.๖๗๕) เป็นเวลา ๒๕ ปี พระเจ้าแสนภูครองเมืองเชียงแสนถึง พ.ศ. ๑๘๕๓ พ่อขุนเม็งรายซึ่งครองเมืองเชียงใหม่ก็สิ้นพระชนม์ พระบิดาของพระองค์ คือ ขุนครามนั้นจึงได้ไปครองเชียงใหม่ จนถึง พ.ศ. ๑๘๕๖ ก็สิ้นพระชนม์ตำแหน่งผู้ครองเมืองเชียงใหม่ก็ได้แก่พระเจ้าแสนภู เหตุการณ์นี้ย่อเมเห็นได้ว่า พระเจ้าแสนภูครองเชียงแสนเป็นเวลาถึง ๒๕ ปี แล้วจึงได้ไปครองเมืองเชียงใหม่ ตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสนก็ตกแก่หมื่นเจ็ดตรา ถึง พ.ศ. ๒๘๖๒ หมื่นเดตราสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแสนภูจึงให้เจ้าคำฟูราชโอรสไปครองเมืองเชียงแสนสืบต่อมา พ.ศ. ๑๘๗๕ (จ.ศ. ๖๙๔) เจ้าคำฟูไปเฝ้าพระบิดายังเมืองเชียงใหม่พระเจ้าแสนภูเลยสถาปนาให้รองเมืองเชียงใหม่แทนพระองค์เสีย ส่วนพระองค์เองนั้นก็กลับมาครองเมืองเชียงแสนดังเกล่า ถึงพ.ศ. ๑๘๗๘ (จ.ศ. ๖๙๗) พระเจ้าแสนภูสิ้นพระชนม์[๙]

ศักราชจากหนังสือสองเรื่องนั้นไม่ลงรอยกันในส่วนของเหตุการณ์ แต่พอถึงระยะสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าแสนภูกลับใกล้เคียงกันได้ ถ้าพะเจ้าแสนภูสร้างเมืองเชียงแสนเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๑ จริงตามพงศาวดารโยนกแล้ว พระเจ้าแสนภูก็ครองเชียงแสนเพียง ๗ ปีเท่านั้น ภายในระยะ ๗ ปีนี้พระองค์ได้ทรงสร้างโบราณสถานไว้หลายแห่ง เป็นต้นว่า เมืองเชียงแสน วัดเจดีย์หลวงและวัดป่าสัก ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ ในที่นี้ขอยึดเอาประชามพงศาวดารภาคที่ ๖๑ เป็นหลักในการพิจารณาถึงอายุของโบราณสถาน คือ พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสนนี้ไว้ทีหนึ่งก่อน ส่วนหนังสือนอกนั้น ใช้เป็นเพียงส่วนประกอบอ้างอิงให้ได้มาซึ่งหลักฐานอันแน่นอนยิ่งขึ้นเท่านั้นเอง

บรรดาโบราณสถานที่ปรากฏในเมืองเชียงแสน เป็นที่รับรองได้ว่าหลักฐานที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ยังไม่พบโบราณสถานหรือโบราณวัตถุชิ้นใด อันจะแสดงให้เห็นถึงความเก่าแก่ก่อนสมัยพระ

---

[๙]พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน ,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.museum.mfu.ac.th ออนไลน์,(๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐).

เจ้าแสนภูขึ้นไปได้แม้แต่เพียงชิ้นเดียว ความรับรองเช่นนี้ย่อมเป็นการขัดกับตำนานอย่างตรงกันข้าม สาเหตุที่จะนำมาซึ่งการรับรองอย่างนี้ได้ก็คือ กระแสอิทธิพลในทางศิลปะตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ผู้ศึกษาทางโบราณคดีใดก็ตามเมื่อเห็นพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักแล้ว ต้องมีความเห็นต้องกันว่า ลักษณะของพระธาตุเจดีย์นี้เป็นศิลปะแบบศรีวิชัยทางตอนใต้ของประเทศไทย ด้วยคล้ายคลึงกันกับลักษณะของพระธาตุเจดีย์ไชยา ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัญหาอันเป็นที่สงสัยถึงความคล้ายคลึงกันนี้อยู่ตรงที่ว่า จากศิลปะแบบศรีวิชัยทางใต้นั้นขึ้นไปได้อย่างไร? การที่จะตอบปัญหานี้ได้นั้นก็ต้องกลับไปดูโบราณสถานแบบศรีวิชัย แล้วตั้งจุดจากศรีวิชัยทางตอนใต้ขึ้นไปทางภาคเหนือ ก่อนที่จะไปถึงเชียงแสนก็จะพบพระธาตุเจดีย์ในลักษณะนี้ที่จังหวัดชัยนาท คือ วัดพระบรมธาตุแห่งหนึ่ง และที่จังหวัดสุโขทัยที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวอีกแห่งหนึ่ง ในระยะที่กรุงสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองนั้นเป็นรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง ประวัติศาสตร์ก็ยืนยันถึงความสัมพันธภาพระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับบ้านนาไทย ซึ่งมีต่อกันอย่างแน่นแฟ้น แม้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง ก็พรรณนาถึงแม่น้ำโขงไว้ว่า กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีน้ำตระพังโพยสีใสกินดี ดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง ย่อมหมายความได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงต้องเคยไปมาหาสู่กับพ่อขุนเม็งรายเสมอ และข้อที่สำคัญที่สุดก็คือ พระองค์ต้องเสด็จไปถึงเมืองเชียงแสนด้วย เมืองเชียงแสนก็น่าที่จะต้องมีขึ้นแล้วในระยะที่พ่อขุนรามคำแหงยังดำรงพระชนม์อยู่ เพราะเมืองเชียงแสนในทุกวันนี้ก็ยังตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง หากพ่อขุนรามคำแหงมิได้เสด็จไปถึงเมืองเชียงแสนแท้จริงแล้ว พระองค์จะนำมาอ้างในศิลาจารึกของพระองค์ได้อย่างไรว่า ดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง ฉะนั้น การที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก มีอิทธิพลศิลปะแบบศรีวิชัย ศิลปะแบบศรีวิชัยจักขึ้นไปที่เชียงแสน ได้นั้นก็คงจะหมดปัญหาดังกล่าวมาฉะนี้

พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก หากจะทำการแยกแยะพิเคราะห์ดูในทางศิลปะออกเป็นส่วน ๆ แล้ว รายละเอียดที่ประมวลกันเข้าเป็นองค์พระธาตุเจดีย์นั้น ส่วนใหญ่เป็นอิทธิพลที่ได้มาจากศิลปะแบบศรีวิชัย แต่มีบางสิ่งบางอย่างที่อาจจะทำให้เห็นไปได้ว่า มีอิทธิพลศิลปะแบบทวารวดีและศิลปะแบบสุโขทัยผสมอยู่ด้วย ก่อนอื่นต้องแบ่งลักษณะพระธาตุเจดีย์นี้ออกเป็น ๓ ส่วน แล้วกล่าวถึงโดยเฉพาะเป็นส่วน ๆ ไป ซึ่งแบ่งออกกได้ดังนี้

ก. ส่วนฐานล่าง

ข. ส่วนกลาง

ค. ส่วนบน

ส่วนฐานล่างกำหนดเอาฐานล่างสุดซึ่งอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขึ้นไปจนถึงซุ้มคูหาพระพุทธรูปสลับกับเทวรูปประจำอยู่ด้านละ ๓ องค์ เป็นประติมากรรมนูนสูงทำด้วยปูนปั้น พระพุทธรูปประทับยืนปางเปิดโลก คือ วางพระกรทั้งสองขนานไปกับพระวรกายทั้งสองข้าง มีแต่องค์หนึ่งเป็นปางลีลาอยู่ในซุ้มคูหาด้านทิศเหนือ ตรงฐานล่างสุดก่อนที่จะถึงส่วนซุ้มคูหานั้น อาจแบ่งได้เป็นสองระยะ คือ เหนือฐานบัวเล็กน้อยทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน อีกเช่นกัน พอ

พ้นสองระยะนี้ขึ้นไปแล้ว จึงเป็นซุ้มคูหาพระพุทธรูป ดังกล่าวลักษณะของฐานอย่างนี้ทำให้นึกถึงเจดีย์แบบทวารวดี เช่น ที่พระประโทน หรือที่คูบัว ช่องสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยมนี้มักจะเป็นส่วนประดับฐานเจดีย์แบบทวารวดีอยู่เสมอ ภายในช่องสี่เหลี่ยมบางทีจะพบลายปูนปั้นประดับอยู่ก็มี แต่ที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักลวดลายปูนนั้นส่วนมากกะเทาะออกหมดแล้ว เหลืออยู่แต่เค้าโครงในของส่วนอิฐที่วางเรียงให้เห็นเป็นช่อง ๆ อยู่เท่านั้น

พุทธลักษณะของพระพุทธรูปประทับยืน ปางเปิดโลก ในซุ้มคูหาที่พระเจดีย์วัดป่าสักนั้น ถ้าเป็นพระพุทธรูปแบบทวารวดีดังเช่นที่ พระประโทนแล้ว ก็เป็นปางเทศนาหรือปางเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ แต่พระพุทธรูปในซุ้มคูหาพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นพระพุทธรูปซึ่งได้แบบอย่างมาจากศิลปะแบบสุโขทัยแม้ว่าส่วนสัดของลำพระองค์จักอวบล่ำกว่า วงพระพักตร์ค่อนข้างกลม มีพระหนุเป็นปม ห่มจีวรบางแนบชิดกับพระวรกาย ห่มแบบห่มดองหรือห่มเฉียง ที่น่าสังเกตมากที่สุดก็คือเส้นขอบจีวรตอนที่ห่มเฉียงพาดผ่านพระอุระตรงใต้ราวพระกันเล็กน้อยนั้นทำเป็นวงขอบโค้งหนาวาดเป้ฯวงขึ้นไปสู่พระองศาเบื้องซ้ายแล้วมีผ้าจีวรคลุมทับจากพระอังศาเบื้องซ้ายลงมา ไม่มีริ้วหรือชายจีวรห้อยตกแบบสังฆาฏิเลยห่มพาดปกตกลงมาอย่างง่าย ๆ เรียบ ๆ แล้วก็ทำเป็นเส้นขอบพาดเฉียงเป็นส่วนเสี้ยวยาวเลยบั้นพระองค์ไปเล็กน้อย คล้ายกับจะเปิดให้เห็นสัดส่วนท่อนพระองค์ตั้งแต่พระอุระจนถึง บั้นพระองค์ ตรงบั้นพระองค์นั้นจะเห็นเส้นขอบหนาของรัดประคตซึ่งมีลักษณะเป็นเส้นเข็มขัดขนาดใหญ่คาดทับชายอันตรวาสกไว้ แล้วทำให้เห็นชายอันตรวาสกซึ่งพับซ้อนทางด้านหน้าห้อยย้อยลงไปสู่เบื้องล่างอย่างได้สัดส่วนและงดงามมาก ทำให้เห็นลำพระชงฆ์อันอวบล่ำได้ชัดเจน ตรงช่วงพระพาหาและลำพระกรเป็นเส้นอ่อนสลวยเหมือนกับลำพระกรของพระพุทธรูปปางลีลาในศิลปะแบบสุโขทัย เบื้องพระเศียรมีประภามณฑลทำเป็นแผ่นเกลี้ยง ๆ ง่าย ๆ เป็นรูปยาวรีสอบขึ้นไปบรรจบกันตรงจุดกึ่งกลางพระเศียร ลักษณะประภามณฑลนี้ก็เป็นแบบเดียวกับประภามณฑลขององค์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในจิตกรรมฝาผนังที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวซึ่งเป็นศิลปะแบบสุโขทัยนั่นเอง

พระพุทธรูปปางเปิดโลกที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนี้อาจจะเป็นพระปางพระพุทธรูปที่ทำแทนปางเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ก็ได้ ทั้งนี้เพราะสังเกตเห็นว่าตรงช่องคูหาที่ทำเป็นซุ้มขึ้นไปนั้น มีเทวรูปยืนประจำอยู่สองข้าง เป็นที่น่าเสียดายว่าเศียรของเทวรูปเหล่านั้นหักพังไปหมดเหลืออยู่เพียงส่วนของลำตัวเท่านั้น แต่การที่ยืนประจำอยู่ทั้งด้านซ้ายและด้านขวาขององค์พระนั้นทำให้เห็นไปว่าเทวรูปทั้งสองน่าที่จะต้องเป็น พระอินทร์และพระพรหมเสียกระมังลักษณะผ้านุ่งของเทวดาเหล่านั้น ก็คล้ายกับการนุ่งผ้าของเทวรูป ในศิลปะแบบสุโขทัยเช่นพระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น

ส่วนกลาง กำหนดแต่ส่วนสุดของซุ้มคูหาพระพุทธรูปในข้อต้นขึ้นไปจนสุดส่วนบนของซุ้มจระนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางเปิดโลกทั้งสี่ด้าน ในซุ้มจระนำส่วนนี้บางทีเรียกกันว่า ซุ้มทิศ เพราะมีพระพุทธรูปยืนหันพระพักตร์ไปตามทิศทั้งสี่ก็ได้ แต่ในที่นี้ขอเรียกว่าซุ้มจระนำโดยตลอด

ก่อนจะถึงซุ้มจระนำที่ว่านี้ก็มีเป็นสองระยะคือ สุดซุ้มคูหาพระพุทธรูปชั้นล่างแล้วก็เป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น และถัดฐานชั้นสุดก็เป็นลายปูนปั้นบัวคว่ำบัวหงาย ระหว่างบัวคว่ำบัวหงายมีลายรักร้อยขั้นกลาง เหนือส่วนของบัวคว่ำบัวหงายนี้จึงเป็นซุ้มจระนำดังกล่าว ทั้ง ๔ ด้าน ทำนองว่าซุ้มจระนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดย่อมนี้ตั้งอยู่ตรงกลางดอกบัวซึ่งแผ่กลีบขยายรองรับอยู่ทั้ง ๔ ด้าน ลักษณะพระพุทธรูปก็เป็นแบบเดียวกับพระพุทธรูปที่กล่าวมาแล้ว ตอนส่วนล่างนั่นเอง

ลักษณะเรือนซุ้มจระนำนี้เป็นปูนปั้นมีลวดลายประดับทำเป็นเสาตั้งซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ตรงหน้าจั่วเรือนซุ้มเป็นใบระกากลีบยาวประดับตรงส่วนสุดทั้ง ๒ ข้าง เป็นพระยานาคสามเศียร ลักษณะนาคปูนปั้นนี้เห็นได้ชัดว่าอาจจะเป็นอิทธิพลซึ่งได้รับมาจากศิลปะชวา รวมทั้งลายหน้ากาลหรือกีรติมุขด้วย

ส่วนบน หมายถึงส่วนที่อยู่เหนือซุ้มจระนำขึ้นไป ณ ที่นั้นจึงเป็นส่วนองค์สถูปอย่างแท้จริง ๆ คือมีส่วนฐานองค์ระฆังปล้องไฉน และปลียอด เป็นต้น แต่ลักษณะส่วนนี้ของพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักต้องขอแยกกล่าวเป็นรายละเอียดขึ้นไปทีละอย่างดังต่อไปนี้

คนแคระ อยู่ถัดซุ้มจระนำขึ้นไป ทำท่าแบกองค์เจดีย์หรือสถูปส่วนนี้ทั้งหมด เหนือคนแคระขึ้นไปเป็นส่วนองค์เจดีย์ ตอนล่างเป็นแปดเหลี่ยม ชั้นกลางคั่นด้วยเสาแท่งสี่เหลี่ยมอย่างง่าย ๆ เรียงรายอยู่โดยรอบแล้วมีบัวหงายกลีบซ้อนมีเกสร แผ่ขยายรองรับส่วนองค์ระฆังอีกชั้นหนึ่ง องค์ระฆังนี้เป็นรูปทรงกลมมีลายปูนปั้นประจำยามรัดอกขั้นกลาง เหนือองค์ระฆังเป็นบัวกลีบขนุนยาวเป็นเฟื่องรองรับปล้องไฉน ปลียอด และเม็ดน้ำค้างเป็นที่สุดตามลำดับ อนึ่งตามมุมทั้งสี่ของเจดีย์นี้ยังมีเจดีย์ขนาดเล็กตั้งอยู่ที่ มุมทั้ง ๔ ด้าน โดยมีเจดีย์ใหญ่อยู่ตรงกลาง รวมเป็นเจดีย์ ๕ ยอดด้วยกัน จึงเป็นคติในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อันหมายถึง พระธยานิพุทธทั้งสี่ และพระอาทิพุทธนั่นเอง

วัดป่าสักนี้ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ (จ.ศ.๖๕๗) ยังมีมหาเถรเจ้าองค์หนึ่งเอาพระบรมธาตุกระดูกตาตีนก้ำขวา (เบื้องขวา) แห่งพระพุทธเจ้าใหญ่เท่าเม็ดถั่วกว่าง (ถั่วเขียว) เอามาแต่เขตเมืองปาฏลิบุตรนั้น เอามาสู่พระยาราชแสนภู แล้วท่านก็พร้อมกับด้วยมหาเถรเจ้าเอาไปสร้างมหาเจดีย์บรรจุไว้ภายนอกประตูเชียงแสน ด้านเวียงแห่งตนภายตะวันตกต่อวัดพระหลวงภายนอกที่นั้นแล้ว ก็สร้างให้เป็นอารามกว้าง ๕๐ วา เอาไม้สักมาปลูกแวดกำแพง ๓๐๐ ต้น แล้วเรียกว่าอารามป่าสักแต่นั้นมาแล แล้วก็สร้างกุฏิให้เป็นทานแก่มหาเถรเจ้าตนชื่อว่า พุทธโฆษาจารย์นั้นอยู่สถิตที่นั้นก็อุภิเษกขึ้นเป็นสังฆราชมหาเถรอยู่ยังอารามป่าสักที่นั้น

เรื่องราวตามตำนานอย่างนี้ชวนให้เห็นไปว่าอาจจะเป็นการเขียนเล่าขึ้นต่อภายหลังมากกว่า เพราะข้อความที่บอกถึงการบรรจุพระบรมธาตุนั้นบ่งชัดจนเกินไปว่า เป็นพระอัฐิธาตุพระบาทเบื้องขวาแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อนึ่งเล่าตำนานซึ่งเป็นตำราพรรณนาถึงลักษณะพระธาตุต่าง ๆ นั้นก็เป็นตำราที่เกิดขึ้นภายหลังในลังกาประเทศ แต่งขึ้นในตอนที่หาพระธาตุไม่ได้แล้วนั่นเอง ครั้นเมื่อ

กล่าวถึงลักษณะพระธาตุที่บรรจุอยู่ในตำนานวัดป่าสักนี้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า เป็นเรื่องเขียนขึ้นใหม่ภายหลังมากกว่า เพื่อจะให้เป็นการชักจูงศรัทธาพุทธศาสนิกชนเท่านั้น เรื่องตำนานอย่างนี้น่าจะเขียนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ เป็นแน่

การที่มุ่งบรรยายลักษณะพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักอ่างยืดยาวนี้ ก็เพื่อจุดประสงค์ที่จะบ่งให้เห็นชัดถึงความเป็นมาตรฐานแหงคุณลักษณะขององค์พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสนซึ่งบรรดาพระธาตุเจดีย์ที่อยู่ในทรงลักษณะคล้ายแบบพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนั้น มักจะได้พบเห็นอยู่เป็นอันมาก ประกอบกับอาจยืนยันได้ว่าความสมบูรณ์แบบที่สุดในส่วนทรงขององค์เจดีย์ ก็ต้องเป็นพระธาตุเจดีย์ที่วัดป่าสักนี้เอง นอกจานั้นแล้วเราจะไม่พบความงดงามความสมบูรณ์แบบ ในองค์พระธาตุเจดีย์อื่น ๆ ทั่วไปในเมืองเชียงแสน อันพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักแห่งนี้ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะให้คงอยู่ในสภาพเดิม ตามหลักวิชาทางโบราณคดีแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้รวบรวมบรรดาลวดลายปูนปั้นที่ปรักหักพังลงมานั้น นำไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน ซึ่งจะยังประโยชน์ต่อการศึกษาสืบไปในบรรดาผู้สนใจทางโบราณคดี

พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองเชียงแสน ด้านทิศเหนือริมถนนใหญ่ สำหรับพระธาตุเจดีย์องค์นี้ไม่ปรากฏว่าสร้างแต่ครั้งใดใครเป็นผู้สร้าง เมื่อพิจารณาลักษณะการก่อสร้างแล้วก็เห็นได้ว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับพระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ถ้าตัดส่วนซุ้มคูหราพระพุทธรูปตอนล่างของวัดป่าสักออกแล้วก็จะได้พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองในส่วนที่เป็นองค์ประกอบส่วนใหญ่ แต่มีขนาดเล็กกว่า ฉะนั้นจึงอาจแบ่งส่วนของพระธาตุเจดีย์นี้ออกเป็น ๓ ส่วนคือ

ส่วนฐานล่าง ทำเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจตุรัสซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสามชั้น ลักษณะของฐานส่วนนี้ก็คือ ส่วนที่ถัดซุ้มพระชั้นล่างของวัดป่าสักขึ้นไปนั่นเอง

ส่วนซุ้มจระนำ หมายถึงส่วนท่อนกลางทั้งหมด เป็นรูปแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูง มีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืนปางเปิดโลก ลักษณะของซุ้มนั้นเป็นเรือนซุ้มชั้นเดียว มีลวดลายปูนปั้นประดับแต่ลดคุณค่าในทางศิลปะลงแล้ว ไม่อาจจะเทียบกับวัดป่าสักได้เลย เป็นลายปูนปั้นอย่างตื้น ๆ แต่สิ่งที่ควรชมเป็นพิเศษก็คือองค์พระพุทธรูปปูนปั้นนั่นเอง ทรวดทรงพระวรกายทั้งหมดมีความกลมกลืนกันเป็นอย่างดีในรูปเส้นนอกของภาพ เป็นความประสานกันอย่างได้สัดส่วนที่สุด อยู่ในลักษณะโปร่งบางไม่อวบอ้วนเหมือนพระพุทธรูปที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ความได้สัดส่วนของพระพุทธรูปที่วัดมุงเมืองนี้เป็นหลักฐานว่าต้องได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบสุโขทัยเข้าไปอย่างเต็มที่ หรือน่าคิดไปอีกทางหนึ่งว่าเป็นฝีมือช่างชาวสุโขทัยไปทำขึ้น แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายอยู่ว่าไม่พบพระพักตร์ที่สมบูรณ์เลย แม้พระพุทธรูปปูนปั้นจากวัดนี้ซึ่งจัดว่าค่อนข้าวงจะสมบูรณ์ที่สุดได้นำเข้าไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงแสน ตามบัญชาของท่านอธิบดีกรมศิลปากร พระพักตร์ของพระพุทธรูปองค์นั้นก็บุบสลายเสียหมดแล้ว และสังเกตเห็นว่าได้รับการซ่อมแซมเพิ่มเติมมาแล้ว

ด้วย พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองนี้โดยเฉพาะส่วนแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงมีซุ้มจระนำทั้งสี่ด้านนั้น อยู่ในลักษณะย่อมุมไม้สิบสอง

ส่วนบน คือส่วนที่อยู่เหนือซุ้มจระนำขึ้นไปองค์ระฆังทรงกลม ส่วนยอดได้หักหายไป ไม่อาจทราบได้ว่าจะมีพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้งสี่เหมือนพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักหรือไม่เพราส่วนนี้มีความชำรุดทรุดโทรมมาก

ความใกล้เคียงกันในส่วนลักษณะของพระธาตุเจดีย์ทั้งสองคือ ที่วัดป่าสักและวัดมุงเมืองนี้ย่อมอาจกำหนดอายุเวลาการก่อสร้างได้ว่าอยู่ในระยะเวลาเดียวกันโดยฝีมือ และอาจจะสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูด้วยก็ได้ แต่บางทีอาจจะสร้างขึ้นภายหลังวัดป่าสักเล็กน้อย

วัดนี้ถ้าพิจารณาตามชื่อที่เรียกกันว่าวัดมุงเมืองแล้วก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจคือในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่ ทุกวันนี้ก็ยังมีชื่อวัดมุงเมืองปรากฏอยู่ด้วย เมื่อพบอย่างนี้แล้วเราจักลงความได้หรือไม่ว่า ทางภาคเหนือของไทยนั้นแต่โบราณกาลมาเมืองใดที่เป็นเมืองสำคัญหรือเป็นเมืองเก่าแก่แล้ว ย่อมมีชื่อวัดมุงเมืองปรากฏอยู่เป็นสำคัญทำนองเดียวกับวัดเชียงมั่นนั่นเอง สำหรับวัดมุงเมืองที่เมืองเชียงแสนนี้ถ้านับอายุเทียบกันระหว่างสามเมืองโดยถือเอาประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ เป็นหลักความก็จักปรากฏว่า เมืองเชียงรายสร้างขึ้นก่อนแล้วต่อมาก็เป็นเมืองเชียงแสน ดังนั้นวัดมุงเมืองในเชียงแสนก็ต้องมีอายุหลังกว่าวัดมุงเมืองที่เชียงราย และต้องก่อนกว่าวัดมุงเมืองที่เชียงใหม่ด้วย

การที่กล้ายืนยันวัดมุงเมืองที่เมืองเชียงแสนสร้างก่อนวัดมุงเมืองที่เมืองเชียงใหม่นั้นมิได้เป็นการกล่าวอ้างขึ้นแต่โดยลำพังก็หามิได้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การเขียนเรื่องนี้ได้ยึดถือเอาประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ เป็นหลัก ฉะนั้น เมื่อเมืองเชียงแสนสร้างในปี พ.ศ. ๑๘๓๑ แล้ว เชียงแสนก็สร้างขึ้นก่อนเมืองเชียงใหม่ราว ๘ ปี เพราะเมืองเชียงใหม่สร้างในปี พ.ศ. ๑๘๓๙

พระธาตุเจดีย์อีกองค์หนึ่ง ซึ่งประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมื่อพระองค์เสวยราชได้ ๓ ปี พ.ศ. ๑๘๐๓ (จ.ศ. ๖๕๒) ด้วยทรงพิจารณาเห็นว่าวัดหลวงเป็นวัดของเมืองเก่า เป็นที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ ก็มีพระราชศรัทธาทรงสร้างพระเจดีย์ กว้าง ๑๗ วา สูง ๕๙ วา พร้อมด้วยพระวิหาร ลักษณะพระธาตุเจดีย์แห่งนี้ผิดกว่าแห่งอื่นทั้งหมด แม้ว่าจะใหญ่โตที่สุดในเมืองเชียงแสน ลักษณะองค์เจดีย์เป้ฯรูปแปดเหลี่ยมมีองค์ระฆังแบบทรงลังกา คล้ายกับพระเจดีย์แบบอยุธยามาก แต่ตำนานกล่าวว่าสร้างในสมัยพระเจ้าแสนภู ความขัดกันในเรื่องโบราณสถานกับตำนาก็เกิดมีขึ้น ประเพณีนิยมสร้างพระธาตุเจดีย์ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ทางเมืองเหนือโดยแท้แล้ว ส่วนมากเป็นเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสทรงสูง มีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้าน ถ้าไม่มีก็เป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบ ถัดลงมาก็เป็นฐานล่างสุดซ้อนกันสามชั้นแบบอย่างในการก่อสร้างตามประเพณีนิยมเป็นดังนี้ ฉะนั้น พระธาตุเจดีย์วัดเจดีย์หลวงเท่าที่ประจักษ์อยู่ในปัจจุบันนี้นั้นน่าที่จะได้รับการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปจากทรงเดิมก็เป็นได้ ซึ่งองค์เดิมที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูนั้นอาจจะถูกก่อสวมหุ้มทับอยู่ภายใน ดุจพระปฐมเจดีย์ที่จังหวัดพระ

นครปฐมก็ได้ ลักษณะองค์เดิมจะเป็นอย่างไรนั้น อาจสันนิษฐานได้ว่าเหมือนกับพระธาตุเจดีย์ที่วัดป่าสัก และวัดมุงเมือง อนึ่งได้มีผู้เล่าว่าองค์พระเจดีย์หลวงนี้ แต่เดิมมีประตูเข้าไปภายในได้ ซึ่งเรียกตามภาษาพื้นเมืองว่า มีโขง คือซุ้มคูหานั้นเอง แต่เล่าไปในทำนองว่าภายในนั้น มีข้าวของเครื่องใช้ไม้สอยมาก มีผู้คนไปขอยืมออกมาใช้ แล้วไม่คืนต่อมาประตูนั้นก็ปิดเสีย เรื่องบอกเล่าทำนองนี้มักจะมีอยู่เสมอ และอีกระแสหนึ่งว่า แต่ก่อนนั้นเคยนำเอาภัตตาหารเข้าไปถวายพระพุทธรูปซึ่งอยู่ในโขงขององค์เจดีย์ ข้อความเหล่านี้มีเค้าพอจะเชื่อได้ว่า พระธาตุเจดีย์องค์เดิมที่สร้างในสมัยของพระเจ้าแสนภูนั้นต้องมีลักษณะเช่นเดียวกับพระธาตุเจดีย์ที่วัดป่าสัก หรือวัดมุงเมืองด้วย แต่ต่อมาได้รับการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ก่อหุ้มองค์เดิมเสีย จึงกลายเป็นทรงแปดเหลี่ยมไป

ครั้นพิจาณาลักษณะตัววิหารซึ่งอยู่ทางด้านหน้าขององค์เจดีย์ เป็นวิหารขนาดใหญ่ กว้างยาวมากและนับได้ว่าใหญ่ที่สุดกว่าวัดต่าง ๆ ในเชียงแสนทั้งมวล วัสดุในการก่อสร้างส่วนมากใช้อิฐเป็นพื้น มีเสากลมขนาดใหญ่เหลืออยู่เพียงต้นเดียว ลักษณะที่เด่นชัดของตัววิหารก็คือ มีเสาปลอมติดกับผนังและมีเว้นช่องเป็นหน้าต่างอยู่ในรูปสี่เหลียมแล้ว จากลักษณะเหล่านี้ย่อมชี้ให้เห็นได้ว่าเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาผสมอยู่ด้วยรอบ ๆ ตัววิหารมีเจดีย์รายขนาบอยู่สองข้าวตัววิหาร มีทั้งหมด ๗ องค์ด้วยก้น ถ้านับเจดีย์องค์ใหญ่เบื้องหลังวิหารก็เป็น ๘ องค์ น่าคิดไปได้ว่า เจดีย์ที่วางอยู่ในลักษณะที่กล่าวมานั้น คือสีมาอันเป็นเครื่องหมายบอกเขตตัวพระอุโบสถ ถ้าการเป็นไปดังนี้แล้ววัดเจดีย์หลวงก็เป็นวัดแห่งเดียวในเชียงแสนที่มีพระอุโบสถนั่นเอง จัดว่าเป็นอุบัติการณ์ของโบสถ์ในเชียงแสนได้และลักษณะของโบสถ์นั้นเล่าก็ต้องได้รับแบบอย่างไปจากศิลปะแบบอยุธยาอีกด้วยเพราะในสมัยอยุธยานั้นเรามักจะพบพระอุโบสถขนาดใหญ่อยู่เสมอ ก่อนศิลปะแบบอยุธยาขึ้นไปแล้ว ตัวอาคารของโบสถ์จะไม่ค่อยได้พบกันนัก ในสมัยสุโขทัยที่ยังเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้นกล่าวถึงพระอุโบสถเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ในศิลาจารึกตอนที่ว่าด้วยการออกผนวชของพระมหาธรรมราชาลิไทย พระองค์บรรพชาเป็นสามเณรในพระราชวังก่อน แล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทไปยังวัดป่ามะม่วงเพื่อกระทำอุปสมบทวิธี ซึ่งที่วัดป่ามะม่วงนี้ศิลาจารึกว่า มีกลาสีมาอุโบสถ

โบราณสถานอันเป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูนั้น ที่ชัดเจนแน่นอนตามประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ คือ

๑.วัดเชียงมั่น กล่าวว่าเป็นปฐมอารามในเมืองเชียงแสน

๒.วัดป่าสัก

๓. วัดเจดีย์หลวง

โบราณสถานทั้งสามแห่งเท่าที่เหลืออยู่อย่างบริบูรณ์มีเพียงสองแห่งเท่านั้น ซึ่งกรมศิลปากรได้ทำการบูรณะขึ้นตามแบบสภาพรูปทรงเดิม คือ วัดป่าสักและวัดเจดีย์หลวง อนึ่งหากนับวัดพระยืนด้วยก็ได้ เพราะเป็นวัดที่พระเจ้าคำฟูราชโอรสทรงสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าแสนภู คือ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๕ ซึ่งปัจจุบันนี้เหลือแต่เพียงพระเจดีย์องค์เดียวเท่านั้น และสงสัยว่าน่าจะมีการซ่อมแซมขึ้นใน

สมัยต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ก็ได้ สมัยนั้นพระเจ้าสุทโธธรรมราชกษัตริย์แห่งกรุงอังวะประเทศพม่า มีอำนาจครอบครองมาถึงแคว้นล้านนา ซึ่งรวมทั้งเมืองชียงแสนในเวลานั้นด้วย ระยะที่กล่าวนี้ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวว่า เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรกินเมืองไชยบุรีศรีเงินยางเชียงแสนแล้ว พระยาหลวงไชยชิตสร้างวัดยืนแถมใหม่เจดีย์กว้าง ๔ วาอก (๙.๐๐ เมตร) สูง ๑๑ วาอก (๒๓.๐๐ เมตร) บรรจุพระธาตุย่อย ๑๔๐ องค์ ในจุบศักราช ๑๐๐๐ ตัวปีเปิกยีนี้นางฟ้ากาเผือกก็จุติตายในปีแล ตามข้อความดังนี้มีที่น่าสงสัยอยู่ตรงที่ว่า วัดยืน เพราะในเมืองเชียงแสนมีวัดที่ลงท้ายว่า ยืน อยู่สองวัดคือ วัดพระยืน ดังกล่าวนี้ กับวัดบุญยืน น่าจะเป็นวัดพระยืนมากกว่า เพราะอยู่ในแนวเดียวกับวัดเชตะวันตามบัญชีวัดท้ายหนังสือนั้น ทั้งนี้เพราระยะของเหตุการณ์ในจุลศักราช ๑๐๐๐ (พ.ศ. ๒๑๘๑) ใกล้เคียงกับระยะเวลาที่สร้างวัดเชตะวันมาก วัดเชตะวันสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๐ (จ.ศ. ๙๙๙)

ลักษณะพระธาตุเจดีย์วัดพระยืนนี้ แสดงให้เห็นความวิวัฒน์ในแบบอย่างไปอีกแบบหนึ่งแล้ว เป็นแบบที่สืบต่อจากวัดพระบวชลงมา เพราะว่าตรงท่อนกลางซึ่งตามปกติจักต้องมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปเช่นที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักดังกล่าวมาแล้ว กลับเป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูง ประกอบด้วยลวดบัวคาดกลางโดยตลอดทั้งสี่ด้าน ตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ตอนส่วนบนเหนือแท่งสี่เลี่ยมทึบทรงสูงขึ้นไปเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมแบบวัดเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมแบบวัดเจดีย์หลวง

พระธาตุเจดีย์วัดพระบวชย่อมเป็นหลักฐานยืนยันได้ดีที่สุดถึงความเปลี่ยนแปลงในแบบอย่างขององค์พระธาตุเจดีย์สมัยต่อมา อีกประการหนึ่งพระธาตุเจดีย์ที่วัดพระบวชนี้ยังมีสภาพอันจัดได้ว่าค่อนข้างสมบูรณ์ที่สุด ยังมิได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่ประการใดเลย เพียงแต่สวนยอดตรงปล้องไฉนนั้นหักหายไป และทางทิศตะวันออกขององค์เจดีย์ ได้ถูกคนร้ายลักลอบเจาะขุดไว้ นอกนั้นแล้วยังมีสภาพคงเดิม จึงเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาหาหลักฐานอย่างยิ่ง

ลักษณะทั่วไปขององค์เจดีย์นี้ เราอาจแบ่งออกได้เป็นสามส่วนอีกเช่นกัน ส่วนล่างสุดเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นขึ้นไปสามชั้น ส่วนท่อนตรงกลาง เป็นแท่งทึบสี่เหลี่ยมสูงย่อมุมไม้สิบสอง ทำนองยืดส่วนท้องไม้ที่คั่นระหว่างบัวคว่ำบัวหงายให้สูงขึ้นฉะนั้น ไม่มีซุ้มจระนำทั้งสี่ด้าน และส่วนบนสุดนั้นเป็นรูปเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่อีกที่หนึ่ง

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ว่า ส่วนว่าพระยาผายูตนพ่อนั้นท่านก็ลงไปกินเมืองเชียงใหม่ในศักราชได้ ๗๐๘ ตัวปีเมิงไค้ เดือน ๖ เพ็ญวันพุธ มหามูลศรัทธาพระราชเจ้ากือนาสร้างพระเจดีย์และวิหารพระพุทธรูปพระบวชกลางเวียงไชยบุรีเชียงแสนที่นั้นแล้ว ก็ฉลองทำบุญให้ทานบริบูรณ์ในวันนั้นแล ระยะของศักราชนั้นตกราว พ.ศ. ๑๘๘๙ สมัยที่สร้างนี้ก็ยังเป็นรัชสมัยของพระเจ้าผายูพระราชบิดาอยู่

มีพระธาตุเจดีย์อีกสององค์ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับพระธาตุเจดีย์วัดพระบวช คือพระธาตุเจดีย์วัดปงสนุก กับพระธาตุเจดีย์ที่เรียกกันเป็นสามัญว่า ธาตุเขียวที่เชียงแสน น้อยหรือเวียงปรึกษา

ห่างจากเมืองเชียงแสนประมาณ ๔ กม. ไปทางทิศใต้ ทั้งสองแห่งไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อใดใครเป็นผู้สร้าง แต่ธาตุเขียวนั้นเป็นพระธาตุเจดีย์ขนาดใหญ่ซึ่งปรักหักพังบ้างแล้ว เข้าใจว่าพระธาตุเจดีย์ทั้งสององค์นี้ คงสร้างในรอบพุทธศตวรรษเดียวกันส่วนพระธาตุเจดีย์วัดปงสนุกนั้นอาจจะได้รับการปฏิสังขรณ์หลายครั้งในระยะหลังก็ได้

ความลังเลใจย่อมเกิดขึ้นเมื่อเราทำการพิจารณาลักษณะพระธาตุเจดีย์จอมกิตติ ซึ่งตั้งอยู่บนดอยจอมกิตติ นอกกำแพงเมืองเชียงแสน ค่อนไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตัวเมือง ห่างจากกำแพงเมืองทางประตูเชียงแสนออกไปประมาณ ๑ กม. เศษ เพราะลักษณะของพระธาตุเจดีย์นั้น มีความแตกต่างกันออกไปจากบรรดาพระธาตุเจดีย์ที่กล่าวมาแล้ว ทั้ง ๆ ที่ส่วนใหญ่ในทางศิลปกรรมจะยังมีความละม้ายคล้ายคลึงกันองค์พระธาตุเจดีย์นี้เราแบ่งออกเป็นสามส่วนเช่นกัน ส่วนฐานล่างสุดนั้นอยู่ในรูปฐานเขียงสี่เหลี่ยมย่อมุม ๓ ชั้น ส่วนกลางคือแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นทั้ง ๔ ด้าน และย่อมุมอีกเช่นกัน ส่วนบนสุดเป็นองค์เจดีย์แปดเหลี่ยม มีองค์ระฆังบัลลังก์ และปล้องไฉน หุ้มด้วยทองจังโก บรรดาลวดลายปูนปั้นประดับเรือนซุ้มจระนำนั้นไม่สู้ประณีตนัก เป็นลายเครือเถาว์เกี่ยวสอดกันอย่างตื้น ๆ ความงดงามของบรรดาลวดลายต่าง ๆ สู้พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักมิได้ และตรงส่วนเหนือซุ้มจระนำนั้น ก็ไม่มีพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ อนึ่งลักษณะพระพุทธรูปก็พบเพียงส่วนพระพักตร์อยู่แห่งเดียวเท่านั้น ซึ่งยังเหลืออยู่ในซุ้มจระนำด้านทิศตะวันตก เห็นได้ชัดว่าเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นในเชียงแสนที่มีเค้าพระพักตร์ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยาเสียแล้ว

ความเก่าแก่ของพระธาตุเจดีย์จอมกิตตินี้ประชุมพงศาวดารยืนยันว่า พระองค์พังกษัตริย์เจ้าและพระองค์พรหมราชเจ้า ก็พร้อมกันนิมนต์เอายังพระบรมธาตุเจ้าทั้งสามสถานรวม ๑๑ พระองค์หามพระโกศมหาธาตุเจ้าไปบรรจุไว้ยังดอยน้อยที่หนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าฐาปนาเกศาธาตุเจ้าแล้ว ก็ทำนายว่าภายหน้าจักได้ชื่อว่า จอมกิตติแล แล้วก็พร้อมกันก่อเจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๖ วา ๒ ศอก (กว้าง ๖.๐๐ ม. สูง ๑๒.๐๐ ม.) ในเดือน ๖ เพ็ญ วันจันทร์ ก็สำเร็จบริบูรณ์แล ระยะเหตุการณ์นี้ตกอยู่ในศักราช ๓๐๒ ประมาณ พ.ศ. ๑๔๓๘ ยังมีกล่าวถึงการสร้างพระธาตุเจดีย์จอมกิตติไว้อีกคือ ศักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเมิงมด เดือน ๕ ออก ๑๒ ค่ำ หมื่นเชียงสงได้กินเมืองและท่านได้สร้างธาตุเจ้าจอมกิตติเจดีย์กว้าง ๔ วาศอก (๘.๒๕ เมตร) สูง ๑๒ วาอก (๒๕.๐๐ ม.) ยาว ๙ วา (๑๘.๐๐ ม.) แล้วอานาบุญส่งไปถึงอติโสกราชเจ้า ระยะเวลาดังกล่าวนี้ประมาณ พ.ศ. ๒๐๓๐ อาจนับได้ว่าในระยะนี้เข้ายุคร่วมสมัยเดียวกับอยุธยาแล้ว แต่มีอีกระยะหนึ่งว่า ศักราชได้ ๑๐๔๖ ตัวปีกาบไค้ เดือน ๖ เพ็ญ วันพุธ มหาสัทธาเจ้าฟ้าเฉลิมเมือง เป็นเค้าแก่เสนาอำมาตย์ประชาราษฎร์ทั้งมวลพร้อมกันเวียกสร้างพระธาตุเจ้าจอมกิตติได้ขวบหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์ ซึ่งประมาณราว พ.ศ. ๒๒๒๗ นั้นก็เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อเติมขึ้นในสมัยของตน เท่านั้นเอง แต่จะอย่างไรก็ตามจากลักษณะขององค์พระธาตุเจดีย์ตรงส่วนฐานก็ย่อมุมตลอดจนส่วนแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงที่มีซุ้มจระนำก็เช่นกัน และส่วนบนสุดนั้นก็

เป็นเจดีย์รูปแปดเหลี่ยมแล้ว ซึ่งลักษณะเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่เราอาจวางกำหนดไว้ได้ว่า มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ๒๓ แล้ว เพราะในระยะนี้เกิดความนิยมการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ที่อยู่ในลักษณะย่อมุมทั้งตรงส่วนล่างและส่วนกลาง นิยมเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมตรงส่วนบนเข้ามาแทนที่ และยิ่งสมัยหลังลงไปอีกองค์พระธาตุเจดีย์ก็ยิ่งสูงขึ้น ส่วนฐาน ส่วนกลาง ยิ่งย่อมุมมากขึ้น และส่วนบนบางทีก็เป็นองค์เจดีย์ ๑๖ เหลี่ยม เช่น พระธาตุเจดีย์ที่วัดผ้าขาวป้านเป็นต้น งานสถาปัตยกรรมของพระธาตุเจดีย์ที่เห็นในปัจจุบันคือ เป็นศิลปกรรมร่วมสมัยระหว่างล้านนากับศิลปะอยุธยาตอนปลาย[๑๐]

พระธาตุเจดีย์จอมกิตตินี้ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะตามแบบสภาพรูปทรงเดิมเรียบร้อยแล้ว กับทั้งได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติแล้ว

วัดพระเจ้าล้านทอง ปัจจุบันนี้ยังเป็นพระอารามที่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่ประจำพรรษาและเป็นวัดเจ้าคณะอำเภอด้วย สิ่งสำคัญภายในวัดนี้ก็คือ องค์พระธาตุเจดีย์กับระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ซึ่งเป็นของอยู่กับวัดมาแต่เดิมแล้ว สำหรับองค์พระเจดีย์นั้น มีลักษณะที่น่าศึกษาแบบอย่างการก่อสร้างด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ส่วนล่าง เป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นซ้อนกันขึ้นไป ๓ ชั้น ส่วนกลางเป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมไม้สิบสอง แบบท่อนกลางพระธาตุเจดีย์วัดพระบวช ไม่มีซุ้มจระนำ ลักษณะส่วนกลางนี้หากพิจารณาตามสภาพการก่อสร้างแล้ก็คือ อาจจะเป็นส่วนฐานอีกชั้นหนึ่ง เพราะมีการขยายให้กว้างออกไปมาก จนกระทั่งเมื่อมีองค์เจดีย์ก่อซ้อนเหนือส่วนนี้ขึ้นไป คือ ส่วนบนนั่นเอง ส่วนที่ขยายออกรองรับองค์เจดีย์นั้น ทำให้มีทางเดินได้โดยรอบดุจฐานทักษิณขององค์เจดีย์นั่นเอง ตามมุมของส่วนแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงนี้ มีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่ที่มุมทั้ง ๔ ด้วย ทำนองเดียวกับลักษณะดั้งเดิมของพระธาตุเจดีย์แบบเก่า ที่มีพระเจดีย์ ขนาดเล็กอยู่ที่มุมทั้ง ๔ ด้วย ทำนองเดียวกับลักษณะดั้งเดิมของพระธาตุเจดีย์แบบเก่า ที่มีพระเจดีย์ ๕ องค์ ตรงส่วนบนเหนือแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูง ซึ่งมีเจดีย์องค์ใหญ่อยู่ตรงกลาง แล้วมีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่ประจำมุมทั้ง ๔ ลักษณะเจดีย์ตรงกลางที่วัดพระเจ้าล้านทองนี้เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมสอบขึ้นไป ย่อมุมไม้สิบสอง ก่อนจะถึงองค์ระฆังเป็นบัวคว่ำบัวหงายบีบซ้อนรองรับองค์ระฆังรูปแปดเหลี่ยม เหนือนั้นขึ้นไปก็เป้ฯส่วนของบัลลังก์ย่อมุมซ้อนลดหลั่นขึ้นไป ๓ ชั้น แล้วก็เป็นปล้องไฉน และปลียอดตามลำดับ

วัดพระเจ้าล้านทองนี้ อันที่จริงเรียกนามตามพระพุทธรูปสำริด ซึ่งมีน้ำหนักล้านทองนัยว่าเป็นโลหะผสมจำพวกปัญจโลหะ คิดตามมาตรน้ำหนักในปัจจุบันนี้ประมาณ ๑๒๐๐กก. ฉะนั้นพระพุทธรูปองค์นี้จึงได้พระนามว่า พระเจ้าล้านทอง วัดอันเป็นที่ประดิษฐานก็ขนานนามว่าวัดพระเจ้าล้านทอง จัดได้ว่าเป็นพระพุทธรูปหล่อที่ใหญ่ที่สุดและสวยงามที่สุดในเมืองเชียงแสน

ความเป็นมาของวัดนี้ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ พรรณนาว่า ทีนี้จักจา ด้วยหมื่นงั้วได้ขึ้นเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้นก่อนแล ศักราชได้ ๘๕๑ ตัวปีกัดเล้า เดือน ๕ ออก ๗ ค่ำ วันพุธ ใน

---

[๑๐] พระธาตุจอมกิตติ โบราณสถานสำคัญของเมืองเชียงแสน | Chiang Mai News ,(ออนไลน์), แหล่งที่มา: www.chiangmainews.co.th ออนไลน์,(๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐).

ราตรีคืออันท่านได้เสวยราชสมบัตินั้นโลหะแลหิรัญญะ คือว่า เงินทองก็บังเกิดบุแผ่นดิน ออกมาตังอยู่ในช่วงราชฐานแห่งท่านเป็นกองตั้งอยู่เป็นอันมากที่อันนั้น ก็ปรากฏนามวิเศษ ว่า พระยาศรีรัชฎเงินกองว่าดังนั้นแล แต่เมื่อศักราชได้ ๘๕๑ นั้นมา พระยาศรีรัชฎเงินกองตนนั้นท่านก็พร้อมด้วยเสนาอำมาตย์และราษฎรทั้งหลาย สร้างยังวัดหลังหนึ่งวิหารกว้าง ๕ วา (๑๐.๐๐ ม.) ยาว ๙ วา (๑๘.๐๐ ม.) ยังที่หัวใจเมืองนั้น แล้วก็สร้างยังพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่ง หน้าเพลามี ๔ ศอก ปลาย ๒ กำ หล่อด้วยทองเบญจะทั้งปวงสิ้นทอง ๕ สิ่ง ล้านหนึ่งแล้วสร้างเจดีย์กว้าง ๓ วา (๖.๐๐ ม.) สูง ๗ วา (๑๔.๐๐ ม.) บรรจุพระธาตุหัวใจแห่งพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง แล้วก็ใส่ชื่อว่าวัดพระเจ้าล้านทองแล

ระยะเวลาการสร้างวัดพระเจ้าล้านทองนั้น ตกราว พ.ศ. ๒๐๓๒ ซึ่งในระยะนี้ยังเป็นรัชสมัยของพระเจ้าติโบกราชกษัตริย์ผู้ทรงอานุภาพในบ้านนาอยู่ ดังนั้นพระธาตุเจดีย์วัดพระเจ้าล้านทองนี้ก็จัดได้ว่าเป็นศิลปกรรมอีกแบบหนึ่งเกิดขึ้นในช่วงระยะพุทธศตวรรษที่ ๒๑

พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้าน มีลักษณะที่รวบรวมเอาลักษณะต่าง ๆ ของพระธาตุเจดีย์ที่มีมาแต่เดิมเข้าไว้ในองค์ องค์เดียวกัน จึงเกิดเป็นลักษณะพระธาตุเจดีย์อีกแบบหนึ่งขึ้นกล่าวคือ ส่วนฐานท่อนล่างทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสสามชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ย่อมุมไม้ ๒๐ ถัดมาเป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบแบบวัดพระบวชแต่ย่อมุมมากกว่า เป็นย่อมุไม้ ๒๐ ไป ต่อจากนั้นจึงเป็นส่วนกลางนี้ก็ย่อมุมไม้ ๒๐ อีกเช่นกัน ส่วนบนเป็นเจดีย์ทรง ๑๖ เหลี่ยม มีทองจังโกหุ้มตลอด องค์ประกอบขององค์พระธาตุเจดีย์นั้นเพิ่มความยุ่งยากมากขึ้นยิ่งกว่าพระธาตุเจดีย์จอมกิตติ พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้านนี้ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะตามแบบสภาพรูปทรงเดิมทุกประการ และได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติแล้ว

ส่วนความเก่าแก่นั้น ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ว่า พระธาตุเจดีย์องค์นี้สร้างขึ้นในสมัยลาวเก้าแผ่นมาเมืองหรือลาวเก้าแก้มาเมือง โอรสของลวจังกราช ปราณ พ.ศ. ๑๓๐๔ ซึ่งหากการณ์เป็นเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นการขัดแย้งต่อศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่ในองค์พระธาตุเจดีย์ในทุกวันนี้ แต่ก็มีทางออกอยู่ว่าได้รับการซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์กันสืบ ๆ มาหลายยุคสมัยจนกระทั่งกลายมาเป็นรูปทรงที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ครั้งพิจารณาตามแบบอย่างขององค์พระธาตุเจดีย์ที่เห็นอยู่นี้ มีข้องน่าสังเกตว่าอาจจะสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับวัดพระธาตุจอมกิตติ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ๒๓

ในลำดับต่อนี้ไป จะได้พรรณนาถึงความวิวัฒนาการ ในแบบอย่างขององค์พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน เพราะเท่าที่กล่าวมาแล้วนั้น โดยมากหยิบยกขึ้นมาเพื่อสร้างความเข้าใจไปตามโบราณสถานกับเรื่องราวที่สัมพันธ์กันกับตำนานหรือประวัติศาสตร์เท่านั้น ฉะนั้นในตอนนี้ก็เป็นการกล่าวเฉพาะแต่ส่วนสัมพันธ์อันสืบเนื่องกันลงมาในทางศิลปกรรมโดยเฉพาะ

เมื่อเราวางพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักเป็นหลักใหญ่ต่อการที่จะสาวหาความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องกันลงมา ซึ่งเราอาจจะกล่าวได้ในที่นี้ว่า พระธาตุเจดีย์ทุกองค์ในเมืองเชียงแสนนั้น โดยมากมีพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักเป็นมูลฐานหรือเป็นแม่บท เรายอมรับกันแล้วว่า พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนั้นมี

อิทธิพลศิลปะแบบศรีวิชัย เพราะมีลักษณะอันเป็นแบบอย่างของศิลปะแบบปาละผสมอยู่ด้วย เป็นต้น ว่าเกียรติมุขปูนปั้น ลักษณะของนาคหลายเศียร และลวดลายต่าง ๆ ซึ่งประดับอยู่ตามซุ้มจระนำและองค์เจดีย์ สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ส่วนบน ซึ่งเป็นเจดีย์ ๕ ยอด มีองค์ใหญ่อยู่ตรงกลาง มีเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ลักษณะนี้เป็นแบบเดียวกันกับพระธาตุเจดีย์ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี คือ พระธาตุไชยา ความหมายของพระเจดีย์ ๕ องค์นั้น อาจจะหมายถึงพระธยานิพุทธทั้ง ๔ ก็ได้ ส่วนเจดีย์ใหญ่ตรงกลางก็หมายถึงพระอาทิพุทธ อันเป็นไปตามคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลักษณะของพระพุทธรูปปูนปั้นในซุ้มจระนำทั้ง ๔ ด้าน นั้น ก็อาจจะเป็นพระธยานิพุทธทั้ง ๔ พระองค์ก็ได้

พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักน้ามีอายุเวลาอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ส่วนพระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองก็มีลักษณะแบบอย่างใกล้เคียงกันกับพระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ผิดกันเพียงแต่ว่าไม่มีส่วนซุ้มพระประจำคูหาตอนส่วนล่างสลับกับเทวดาด้านละ ๓ องค์ ทั้ง ๔ ด้านเท่านั้น อันลักษณะนี้แม้ที่วัดป่าสักเองก็น่าจะได้อิทธิพลในแบบอ่างมาจากพระเจดีย์กู่กุฏิที่วัดจามเทวีจังหวัดลำพูนด้วย แต่เราไม่อาจยืนยันถึงพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ณ พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองได้ว่า จะมีเหมือนที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักหรือไม่ ทั้ง ๆ ที่ตรงส่วนกลางขององค์พระธาตุเจดีย์ก็เป็นสี่เหลี่ยมทรงสูงมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางเดียวกันกับที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักและพุทธลักษณะก็อย่างเดียวกัน เพราะตรงส่วนบนนั้นชำรุดเสียหายมาก เหลืออยู่แต่องค์ระฆังทรงกลมซีกเดียวจะอย่างไรก็ตามพระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองนี้ ต้องสร้างขึ้นภายหลังพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักเล็กน้อย และอาจจะอยู่ในรอบศตวรรษเดียวกัน

ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เกิดมีพระธาตุเจดีย์แบบวัดพระบวชขึ้น ในระยะนี้เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระธาตุเจดีย์แบบใหม่ ซึ่งจะเป็นแบบอย่างให้แก่พระธาตุเจดีย์ในสมัยต่อมาคือในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ๒๓ พระธาตุเจดีย์แบบน้ามีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายอย่า งกระนั้นก็ยังหาทิ้งร่องรอยเดิมเสียใหม่ เราคงวางหลักในการพิจารณาองค์พระธาตุเจดีย์ นี้ ออกเป็น ๓ ส่วนได้อยู่เช่นเดิม พระธาตุเจดีย์แบบนี้ไม่มีซุ้มจระนำตรงส่วนกลาง แต่ทำเป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมไม้สิบสองอย่างตื้น ๆ ทั้ง ๔ ด้าน เข้ามาแทนที่ซุ้มจระนำ เหนือส่วนนี้ขึ้นไปคือส่วนบนเป็นเจดีย์รูปทรงกลมลักษณะเจดีย์ในระยะนี้ค่อนข้างสูงเล็กน้อยแล้ว ประการที่สำคัญที่สุดก็คือไม่มีเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ในตอนนี้เราอาจจะเกิดข้อสงสัยขึ้นได้ว่า พระเจดีย์ประจำมุมนั้นหายไปไหนหรือว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงหายไป ในการที่เราจะตอบปัญหานี้ได้นั้น ก็จะต้องพิจารณาถึงการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักประกอบดังได้กล่าวมาแล้วว่า ลักษณะการมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศก็ดี ในการมีพระเจดีย์ ๕ ยอดก็ดี เป็นเรื่องที่นับเนื่องอยู่ในพระพุทธศาสนาคติมหายานทั้งสิ้น แต่พอมาถึงในระยะตอนปลา ยๆ ของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คือ ระยะของพระธาตุเจดีย์วัดพระบวชนี้การนับถือพระพุทธศาสนาหินยานลัทธิลังกาวงศ์ กำลังเจริญรุ่งเรืองในกรุงสุโขทัย และได้เผยแพร่ขึ้นไปทางเมืองเหนือ ในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา ซึ่งพระเจ้ากือนาก็ได้เป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์วัดพระบวช แม้ว่าใน

ตอนนั้นพระองค์ยังดำรงตำแหน่งรัชทายาทอยู่ก็ตามอาจเป็นไปได้ว่าพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แต่สุโขทัยได้เริ่มฟักตัวขึ้นบ้างแล้วทางเมืองเหนือ ฉะนั้น พุทธศิปคือ พระธาตุเจดีย์วัดพระบวชจึงไม่มีเจดีย์ ๕ ยอด และหรือซุ้มจระนำ เหตุผลอย่างนี้ก็อาจจะมีช่องทางที่น่าจะเป็นไปได้อยู่ ซึ่งเป็นการดีกว่าที่จะตั้งข้อสังเกตว่าเป็นเพราะฝีมือช่างเปลี่ยนแปลง

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงย่อมุมแบบพระธาตุเจดีย์วัดพระบวชนี้จะเป็นลักษณะประจำในองค์พระธาตุเจดีย์ตลอดมา แม้จะได้รับความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเหลือร่องรอยไว้ให้เห็นอยู่เสมอ เป็นต้นว่า พระธาตุเจดีย์ที่วัดปงสนุก พระธาตุเจดีย์ธาตุเขียว และแม้แต่พระธาตุเจดีย์ที่วัดแสนเมืองมา ตรงแนวเดียวกับวัดเจดีย์หลวง ไปทางทิศเหนือของเมืองเชียงแสน ริมถนนสายที่ ๑ แม้ว่าส่วนบน จะเป็นเจดีย์รูปทรงแปดเหลี่ยมเหนือวัดเจดีย์หลวง แต่ส่วนกลางยังคงรักษาแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมแบบพระธาตุเจดีย์วัดพระบวชอยู่ ไม่มีซุ้มจระนำ และเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ด้วย พระธาตุเจดีย์ที่มีแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมไม่มีซุ้มจระนำตรงส่วนกลาง และเหนือส่วนนี้ขึ้นไปคือ ส่วนบนเป็นเจดีย์รูปทรงแปดเหลี่ยมแบบพระธาตุเจดีย์วัดเจดีย์หลวงนั้น มีอยู่อีกองค์หนึ่งบนดอยลูกเดียวกันกับพระธาตุเจดีย์จอมกิตติตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกขององค์พระธาตุเรียกกันว่า วัดจอมแจ้ง

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีพระธาตุเจดีย์วัดพระเจ้าล้านทองขึ้นอีกแบบหนึ่ง ถึงแม้ว่าในจะเป็นแบบใหม่ในศตวรรษนี้ แต่เราย่อมเห็นได้อย่างชัดเจนว่า แท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงทึบย่อมุมนั้นถูกลดฐานะลงไปให้เป็นส่วนฐาน รองรับองค์เจดีย์ส่วนบนเสียแล้ว พร้อมกันนั้นก็ขยายให้กว้างออก และกลับมีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่ประจำมุมทั้ง ๔ มีองค์เจดีย์ใหญ่อยู่ตรงกลาง ลักษณะพระธาตุเจดีย์แบบนี้เราอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการทวนกลับไปสู่ตอนต้น คือเอาลักษณะพระธาตุเจดีย์แบบเดิมมาปรับปรุงขึ้นใหม่ในสมัยของตน แต่กระนั้นก็ไม่มีซุ้มจระนำประดิษฐานองค์พระพุทธรูปเลย ประกอบกับในระยะนี้ พระเจ้าติโลกราชทรงส่งเสริมพระบวรพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นในทางเมืองเหนือเป็นอันมาก พระองค์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ การฟื้นฟูพุทธศิลปะในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชะนี เห็นได้ว่า พระองค์ทรงนิยมพุทธศิลป์แบบเดิมคือพุทธศิลปะที่มีอิทธิพลปาละนั่นเอง เราอาจกล่าได้ว่า รัชสมัยของพระองค์นั้นเป็น RENAISSSANCE ศิลปกรรมทางเมืองเหนือ ลักษณะพระธาตุเจดีย์เป็นต้นว่า พระธาตุเจดีย์วัดเจ็ดยอด หรือพระธาตุเจดีย์วัดเจดีย์หลวงที่เมืองเชียงใหม่นั้นก็ได้แบบอย่างมาแต่ประเทศอินเดีย โดยพระองค์ส่งนายช่างไปถ่ายแบบมาทำขึ้น ฉะนั้น ย่อมไม่เป็นปัญหาเลยว่า ทำไมพระธาตุเจดีย์วัดพระเจ้าล้าทองจึงมีพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ รวมเป็น ๕ องค์กับทั้งเจดีย์ที่อยู่ตรงกลาง การฟื้นฟูศิลปะในสมัยพระเจ้าติโลกราชนั้น มิใช่มีเฉพาะเพียงแต่โบราณสถานอย่างเดียวก็หาไม่ ในเรื่องของพระพุทธรูปเองเราก็จะพบเห็นพระพุทธรูปที่นั่งขัดสมาธิเพชร ชายจีวรนั้นเหนือพระถัน พระรัศมีเป็นต่อมกลมหรือดอกบัวตูมและฐานก็เป็นบัวคว่ำบัวหลายมีเกสรรองรับ ซึ่งลักษณะแบบนี้ก็คืออิทธิพลศิลปะแบบปาละอันมีอยู่แต่เดิมนั่นเอง แต่พร้อมกันนั้น

ลักษณะของความเป็นพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์อันสืบต่อมาจากกรุงสุโขทัย ก็มิได้ศูนย์หายสลายตัวไปแต่อย่างใดเลย ยังคงมีความเจริญควบคู่กันไปเช่นกัน

นับตั้งพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นต้นไป พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสนมีความเปลี่ยนแปลงรูปทรงไปสู่ความยุ่งยากมากขึ้น ทั้งนี้อาจจะเป้ฯการสืบเนื่องมาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือความก้าวไปอย่างไม่หยุดยั้งของช่างศิลปะที่จะผลิตศิลปะอันเป็นผลงานของตนออกมาให้วิจิตรพิสดารยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงทำให้พระธาตุเจดีย์มีองค์ประกอบของเส้นในทางสถาปัตยกรรมยุ่งยากยิ่งขึ้น อีกประการหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่าในระยะนี้ทางเมืองเหนือได้ตกอยู่ในอำนาจของพม่าการได้รับอิทธิพลภายนกเข้ามาสู่ในฝีมือช่างของตนนั้นทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปก็ได้ ด้วยเหตุทั้งสอประการนี้เองทำให้เราอาจจะกล่าวไว้ว่าศิลปกรรมในเมืองเชียงแสนราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ล่วงมานั้นปราศจากความเป็นเอกเทศในความเป็นตัวของตัวเองหรือว่าปราศจากความเป็นอิสระ พระธาตุเจดีย์อันเป็นประจักษ์พยานต่อผลงานทำนองนี้ก็คือ พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้านและพระธาตุเจดีย์วัดพระยืนเป็นต้น บางทีอาจจะเป็นพระธาตุเจดีย์จอมกิตติด้วยก็ได้[๑๑]

๓.๒.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านจิตรกรรม

จิตรกรรมฝาผนังล้านนา แบ่งผลงานออกได้เป็น ๓ ระยะ คือ ระยะที่ ๑ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑ เป็นจิตรกรรมยุคแรก พบที่วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ เพียงแห่งเดียว ระยะที่ ๒ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๔ พบที่เขตจังหวัดลำปางเท่านั้น ลักษณะภาพจิตรกรรมฝาผนังของทั้ง ๒ ระยะ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า ระยะที่ ๓ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นผลงานในยุคปลายลักษณะโดยทั่วไปของจิตรกรรมอยู่ในแบบกึ่งคลาสสิค(แบบเก่า)กึ่งพื้นบ้าน มีความนิยมรูปแบบภาพเล่าเรื่องเป็นหลัก เรื่องราวที่เขียนเป็นคตินิยมเฉพาะของชาวล้านนา โครงสีที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสีแดงและสีน้ำเงินนิยมเขียนขึ้นภายในวิหารต่างจากจิตรกรรมภาคกลางที่นิยมเขียนในอุโบสถ[๑๒]

ผลงานจิตรกรรมที่พบส่วนใหญ่ในระยะหลัง ของช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ที่ปรากฏในกลุ่มวัดวาอารามในจังหวัดเชียงราย เป็นที่น่าสังเกตว่าเราได้พบเห็นอยู่เป็นจำนวนมาก สิ่งที่ได้ศึกษาจากงานจิตกรรมในช่วงนี้คือ กลุ่มฝีมือช่างพื้นบ้านล้านนาโดยรวมแล้วอาจแบ่งได้ตามอิทธิพลที่ปรากฏในงาน เช่น กลุ่มล้านนาที่มีอิทธิพลมาจากกรุงเทพฯ กลุ่มช่างไทยใหญ่ กลุ่มช่างไทยลื้อ รวมทั้งกลุ่มที่มีอิทธิพลพม่าปรากฏอยู่ด้วย เป็นต้น เรื่องราวที่เขียนเท่าที่ได้ประมวลได้คือ พุทธประวัติและชาดก ที่นิยมอย่างมากคือ ทศชาติและนิทานชาดก (ปัญญาสชาดก) รวมทั้งชาดกนอกนิบาต เช่น สังข์ทองสุวรรณส์ เป็นต้น ซึ่งนับเป็นเรื่องที่นิยมในศิลปะล้านนาที่แตกต่างจากจิตรกรรมในแหล่งอื่นๆ ยุค

---

[๑๑] **พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน**,(ออนไลน์),แหล่งที่มา:**www.**museum.mfu.ac.th/download-pdf/article.htm,(๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐).

[๑๒] ภาณุพงษ์ เลาหสม. **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา.**กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๑.

เดียวกัน โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ น่าจะเป็นความนิยมในการนำเรื่องดังกล่าวมาเทศน์สั่งสอนผู้คนในยุคนั้น เพราะเหตุว่าได้พบคัมภีร์ที่ใช้เทศนาสั่งสอนในยุคล้านนายุคนี้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวอย่างมาก และสิ่งสำคัญที่ควรศึกษาในงานจิตกรรมล้านนาคือ ฉากวิถีชาวบ้านอันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสมัยนั้น เช่น เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่นเป็นต้น[๑๓]

๓.๒.๓ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านประติมากรรม

การสร้างพระพุทธรูปสามารถสร้างด้วยวัสดุหลายอย่างคือ ก่อด้วยอิฐหล่อด้วยทองสำริด แกะสลักจากหิน แกะสลักจากหิน แกะสลักด้วยไม้ แกะสลักจากงาช้าง ปั้นด้วยดินเหนียว และปั้นด้วยผงมุก การสร้างพระพุทธรูปยังเป็นการผสมผสานระหว่างเรื่องของฤกษ์ยาม พิธีกรรม วิธีการหล่อ และการตกแต่ง อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ธรรมชาติ และสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ การอุทิศสร้างพระพุทธรูปนับเป็น ๑ ในอานิสงส์สำคัญ ๖ ประการ คือ อานิสงส์ของการสร้างหรือถวายทาน อานิสงส์ของการบวช อานิสงส์ของการรักษาศีล อานิสงส์ของการทำศพอานิสงส์ของการบำเพ็ญกุศลในวันสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา และอานิสงส์ของการบำเพ็ญกุศลต่างๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว เช่น อานิสงส์ปลูกไม้สรี (ต้นโพธิ์) อานิสงส์ของการเลี้ยงดูพ่อแม่ เป็นต้น[๑๔]

พระเจ้าล้านทอง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

พระเจ้าล้านทอง เป็นพระพุทธรูปสมัยล้านนา วัสดุทองปัญจโลหะ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๒.๑๐ เมตร สูง ๓ เมตร ประดิษฐานเป็นพระพุทธปฏิมาประธานเก่าแก่โบราณในพระวิหารหลวง วัดพระเจ้าล้านทอง อำเภอเชียง แสน จังหวัดเชียงราย วัดพระเจ้าล้านทองพระยาศิริรัชฎ์ ทองเงิน เจ้าเมืองเชียงแสนเป็นผู้สร้าง เมื่อพุทธศักราช ๒๐๓๒ชื่อวัดสืบเนื่องมาจากการหล่อ "พระเจ้าล้านทอง" ซึ่งประกอบไปด้วยวัสดุเป็นทองปัญจโลหะ ขนาดหน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ กำ น้ำหนักล้านทองเท่ากับ ๑๐ หาบ หรือ ๑,๐๐๐ ชั่ง ได้พรรณนาพุทธลักษณะละเอียดไว้คือ ห่มเฉียง เส้นจีวรเป็นเริ้ว เปิดพระอังสาขวา เบื้องซ้ายพาดสังฆาฏิยาวปลายแฉกจรดพระนาภี นิ้วพระหัตถ์ยาเสมอกัน พระวรกายอวบ พระพักตร์กลม พระหนุปม พระโอษฐ์บาง พระนาสิกและพระโขนงโก่ง พระเนตรอูมเหลือบต่ำ พระเกศาเป็นก้นหอย พระรัศมีเปลว พระกรรณยา ประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญหลักชัยของพุทธศาสนิกชนตลอดมา

---

[๑๓] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศาสตราจารย์ ดร., **ศิลปะล้านนา**, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๖),หน้า ๓๓๐.

[๑๔] ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ, **พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธศาสนามหายานแบบตันตระนิกายวัชรยาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐), หน้า ๓๗.

พระพุทธรัตนากร วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

พระพุทธรัตนากร หรือ พระแก้วหยก เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ฐานเขียง พระเมาลีเป็นต่อมกลม สร้างด้วย หินหยกสีเขียว จากประเทศแคนนาดา ขนาดหน้าตักกว้าง ๔๗.๙ เซนติเมตร สูง ๖๕.๙ เซนติเมตรศิลปะแบบ เชียงแสนนำไปแกะสลักที่โรงงานหยกวาลินนานกู เมืองปักกิ่ง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

วัดพระแก้ว ถนนไตรรัตน์ เป็นวัดที่ค้นพบพระแก้วมรกต หรือพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระแก้ว กรุงเทพฯในปัจจุบัน ตามประวัติเล่าว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๗ ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่นั้น ฟ้าได้ผ่าเจดีย์ร้างองค์หนึ่ง และได้พบพระพุทธรูปลงรักปิดทองอยู่ภายในเจดีย์ ต่อมารักกะเทาะออกจึงได้พบว่าเป็นพระพุทธรูปสีเขียวสร้างด้วยหยก คือพระแก้วมรกตนั่นเองชาวเชียงรายได้สร้างพระแก้วมรกตองค์ใหม่ขึ้นแทน โดยสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ดุสิตวนาราม ให้คณะสงฆ์หนเหนือ ๑๖ จังหวัด จัดเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระชนมายุ ครบ ๙๐

พรรษา และได้สร้างพระแก้วหยกเชียงรายขึ้น มิสเตอร์เหยน หวุนหุ้ย นายช่างจีนผู้แกะสลัก ได้นำเข้าประกอบพิธีพุทธาภิเษก ณพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จมาร่วมพิธี พระมหาเถระจำนวน ๓๗ องค์ ปรกบริกรรมเจริญภาวนา ในพิธีเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๔ อัญเชิญประดิษฐานในบุษบกเป็นศรีสง่า ณ วัดพระแก้ว เมืองเชียงรายเรียกนามพระพทธรูปองค์นี้ว่าพระหยกเชียงราย หรือ พระพุทธรตนากร นวุติวัสสานุสรณ์มงคล[๑๕]

๓.๒.๓ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านวรรณกรรม

พุทธศิลปกรรมด้านวรรณกรรมในจังหวัดเชียงรายมีอยู่มากมาย สำหรับในบทนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอเรื่องที่เป็นตำนานที่รู้จักกันดี ก็คือ ตำนานพระธาตุดอยตุง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ชาวเชียงรายให้ความเคารพ นับถือ จะได้นำเสนอดังนี้

ตำนานพระธาตุดอยตุง เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงที่มาของพระธาตุดอยตุง (หากปริวรรตตามต้นฉบับภาษาถิ่นล้านนาจะเขียนด้วยตัว ท เป็น "ดอยทุง" ที่แปลว่า ธง หรือดอยธง คือธงตะขาบ ดังปรากฏมีรูหินที่ในบริเวณใกล้กับพระธาตุ อันเป็นที่ปักเสาธงมาก่อน ภาษาไทยกลางเขียนตามเสียงอ่านเป็น "ดอยตุง") ประดิษฐานบนดอยตุง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย บนความสูง ๑,๓๖๔ เมตรจากระดับน้ำทะเล

---

[๑๕] **พระพุทธรูปภาคเหนือ**,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.danpranipparn.com/web/praput/praputta๖.html ,(๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐).

หนังสือ "ประวัติพระธาตุดอยตุง"(๒๕๓๖) ที่รวบรวมโดยคณะกรรมการค้นคว้าวิจัยประวัติพระธาตุดอยตุง ระบุถึงแหล่งข้อมูลลายลักษณ์ของตำนานพระธาตุดอยตุงว่า มีตำนาน ๒ ตำนาน ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระธาตุดอยตุงและถ้ำต่าง ๆ คือ

๑) ตำนานพระธาตุดอยตุง

๒) ตำนานถ้ำปุ่ม ถ้ำเปลวปล่องฟ้า

เรื่องราวบางส่วนของตำนานพระธาตุดอยตุงและตำนานถ้ำปุ่มฯ ยังปรากฏในตำนานอื่น ๆ เช่น ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติ และพบว่าไม่ปรากฏต้นฉบับเดิมของทั้งสองตำนานนี้ คงเหลือเพียงฉบับคัดลอกในใบลาน ปกติมักจะพบตำนานทั้งสองนี้อยู่ในฉบับเดียวกัน โดยจะเขียนตำนานดอยตุงก่อน แล้วตามด้วยตำนานถ้ำปุ่มฯ บางฉบับนอกจากจะมีตำนานทั้งสองเรื่องแล้ว ยังมีเรื่องอื่นรวมอยู่ด้วย

เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วยคาถาภาษาบาลี กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ ที่ล่วงมาแล้วในภัทรกัปนี้ หลังจากบิณฑบาตที่เมืองราชคฤห์ และเมืองมิถิลาแล้ว ทุกพระองค์ก็ได้เสด็จมายังภูเขานี้ และประทับนั่งบนยอดเขา ในอนาคตพระศรีอริยเมตไตรยก็จะทรงมีพระจริยวัตรอย่างนี้เช่นกัน

จากนั้นกล่าวถึงครั้งสมัยพุทธกาลว่า ยังมีภูเขาอยู่ ๓ อัน ตั้งอยู่ปัจฉิมทิศแห่งชยบุรี (ต้นฉบับใบลานใช้คำว่าภูเขา ลักษณะนามคือ อัน) อันหนึ่งชื่อว่า ภูเขาท่า ตั้งอยู่ทางทิศอุตตรกล้ำเหนือ (ตะวันออกเฉียงเหนือ) อันหนึ่งชื่อว่า ภูเขาย่าเจ้า อยู่ท่ามกลาง อันหนึ่งชื่อว่า ภูเขาปู่เจ้า ตั้งอยู่ทางทักขิณะ ลำดับกันเป็นก้อนเส้าประสุมกัน

มีนิทานของภูเขา ๓ ก้อนนี้ ว่าในสมัยพุทธกาล ยังมีมิลักขุผัวเมียคู่หนึ่ง ผัวชื่อว่า ปู่เจ้าลาวจก เมียชื่อ ย่าเจ้าลาวจก ทั้งสองมีจกเจา (จอบ) คนละ ๕๐๐ ลูก จึงได้ชื่อว่าลาวจก ปลูกถั่วปลูกงาไปขายแก่ชาวเมืองหาเลี้ยงชีพ ทั้งสองเป็นใหญ่แก่มิลักขุทั้งหลาย ปู่เจ้าอยู่ในดอยมหาธาตุแห่งนั้น จึงเรียกชื่อดอยนั้นว่า ดอยปู่เจ้า ส่วนเมียอยู่ดอยทางเหนือถัดไป จึงเรียกว่าดอยย่าเจ้า นั่นแล

สองผัวเมียมีลูกชาย ๓ คน ชื่อ ลาวหม้อ ลาวล้าน และลาวกลิ่นรส อาศัยอยู่ดอยลูกทางเหนือ จึงมีคนเอาของไปค้าขายกันที่นั่น จึงได้ชื่อว่า ดอยท่า เพราะเป็นท่าค้าขายของ นั่นแล จากนั้นกล่าวถึงเรื่องที่มาของชื่อตลาด และชื่อเมือง ว่ามาจากชื่อที่เกิดจากการค้าขาย เช่น กาดไล่ เมืองบวบ เป็นต้น จากนั้นกล่าวถึงการให้ลูกทั้งสามไปครองเมืองต่าง ๆ คือ เมืองสี่ตวง เมืองคว้าน และเมืองเอก ตามลำดับ

ในครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเดินจงกรมอยู่ที่ตีนเขาคิชฌกูฏ พระเทวทัตเถระคิดจะกำจัดทำร้ายพระองค์ เพื่อจะได้ขึ้นเป็นพระพุทธเจ้าแทน จึงกลิ้งหินก้อนใหญ่ลงจากเขาใส่พระองค์ แต่พระพุทธเจ้ามีบุญสมภารมาก จึงมีหินอีกก้อนหนึ่งกลิ้งมาบังไว้ แต่ด้วยมีความเมตตาไม่ให้พระเทวทัต อกแตกตาย พระองค์จึงเหยียดเท้าให้ถูกหินก้อนหนึ่งเป็นแผลจ้ำเลือด หมอชีวกกุมารจึงมารักษาให้พระองค์

จากนั้นพระพุทธองค์ก็เสด็จออกจากเขาคิชฌกูฏ ลงสู่แม่น้ำนทีแม่ของ (แม่น้ำโขง) ทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันตก เห็นภูเขา ๓ ลูกนั้น จึงเสด็จมาทางอากาศพร้อมพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ประทับอยู่บนหินใหญ่ก้อนหนึ่งที่มีสัณฐานเหมือนมะนาวผ่าครึ่ง พระองค์ทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออก แล้วทำนายว่าเมืองนี้จะเป็นเมืองอันใหญ่รุ่งเรืองในภายภาคหน้า เป็นที่ตั้งแห่งศาสนาตราบเท่า ๕,๐๐๐ วรรษา และรับสั่งแก่พระอานนท์ว่า เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้ว ให้นำเอาสรีรธาตุกระดูกด้ามมีดเบื้องซ้าย มาประดิษฐานไว้ที่ก้อนผาอันเหมือนมะนาวผ่าครึ่งนี้[๑๖]

อุปกรณ์ที่นิยมใช้ในการจารึกในสมัยโบราณมีการบันทึกวรรณกรรมต่างๆลงบนแผ่นทอง แผ่นหิน หนังสัตว์ ปั๊บสา ต่างๆ สำหรับในการเขียนคัมภีร์ล้านนาในสมัยโบราณนิยมเขียนบนใบลาน ปั๊บสา กระดาษต่างๆ จึงเป็นผลงานวรรณกรรมที่มีคุณค่าให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้

๓.๓ พุทธศิลปกรรมร่วมสมัยในจังหวัดเชียงราย

ในปัจจุบันในจังหวัดเชียงรายได้มีการอนุรักษ์งานพุทธศิลปกรรมอย่างหลากหลายวิธี โดยที่เห็นได้ชัดคือการจัดตั้งหอแสดงนิทรรศการศิลปะในสถานที่ต่างๆในที่นี้จะขอกล่าวถึงสถานที่อันสำคัญและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในเชียงรายเพื่อเป็นแนวทางได้ศึกษาพอสังเขปต่อไป

๓.๓.๑ ขัวศิลปะ

คำว่า “ขัว” ทางภาคเหนือ หมายถึง สะพาน เมื่อได้มารวมกับคำว่าศิลปะแล้ว “ขัวศิลปะ”จึงได้ให้ความหมาย หมายถึง สะพานที่จะเชื่อมศิลปะสู่สังคม

ขัวศิลปะ เป็นแหล่งท่องเที่ยวของเชียงรายที่ เหมาะสำหรับผู้ที่ชอบงานศิลปะ เมื่อมาสถานที่แห่งนี้จะได้ชมงานผลงานศิลปะของศิลปินเชียงรายหลายท่าน ภายในสถานที่แห่งนี้จะมีการจัดนิทรรศการจัดแสดงผลงานศิลปะอยู่บ่อยครั้ง ผลงานศิลปะมีหลากหลายแนวไว้ให้ศึกษาและชื่นชม ในบางครั้งก็จะเป็นงานศิลปกรรมงานพุทธศิลป์ งานศิลปะร่วมสมัย และศิลปะสมัยใหม่[๑๗]

ย้อนกลับไป เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ กลุ่มสล่าไตยวน เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของศิลปินเชียงราย ได้แสดงผลงานศิลปะร่วมกัน ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๕๔๖ กลุ่มศิลปินเชียงรายรวมตัวกันแสดงนิทรรศการศิลปะอีกครั้งเพื่อเทิดพระเกียรติในหลวง โดยใช้ชื่อนิทรรศการว่า “สล่าเชียงรายเฉลิมพระเกียรติในหลวง ๗๕ พรรษา” ที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเชียงราย และในปีถัดมา พ.ศ.๒๕๔๗ ศิลปินรวมตัวกันเรียกร้องการสร้างหอศิลปะร่วมสมัยบนเกาะกลางแม่น้ำ

---

[๑๖] **วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา – ตำนานพระธาตุดอยตุง www.**ich.culture.go.th/ ออนไลน์ สืบค้นข้อมูล ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

[๑๗] สัมภาษณ์,คุณพุทธรักษ์ ดาษดา, วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

กกที่เชียงราย โดยการจัดนิทรรศการศิลปะ “เชียงรายศิลป์เพื่อหอศิลป์” ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ และนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา กลุ่มศิลปินเชียงรายได้ก่อตั้งเป็นสมาคมศิลปินเชียงรายขึ้น เพื่อดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงรายอย่างต่อเนื่อง

ลักษณะ : หอศิลป์ ครัวศิลปิน ร้านค้า

วิสัยทัศน์ : สะพานเชื่อมศิลปะสู่สังคม

พันธกิจของขัวศิลปะ ๒๕๕๖-๒๕๕๘

๑. สร้างรายได้เข้าสู่กองทุนศิลปินเชียงราย

๒. พัฒนาด้านการศึกษาศิลปะให้แก่สังคม

๓.ฐานข้อมูลศิลปินเชียงราย

บริเวณด้านหน้า ขัวศิลปะ

ประวัติความเป็นมา

ย้อนกลับไปถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กลุ่มสล่าไตยวน เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของศิลปินเชียงราย ได้แสดงผลงานศิลปะร่วมกัน ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ กลุ่มศิลปินเชียงรายรวมตัวกันแสดงนิทรรศการศิลปะอีกครั้งเพื่อเทอดพระเกียรติในหลวง โดยใช้ชื่อนิทรรศการว่า “สล่าเชียงรายเฉลิมพระเกียรติในหลวง ๗๕ พรรษา” ที่ศูนย์ศิลปหัตถกรรมเชียงราย และในปีถัดมา พ.ศ.๒๕๔๗ ศิลปินรวมตัวกันเรียกร้องการสร้างหอศิลปะร่วมสมัยบนเกาะกลางแม่น้ำกกที่เชียงราย โดยการจัดนิทรรศการศิลปะ “เชียงราย ศิลป์เพื่อหอศิลป์” ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ และนับตั้งแต่ปี ๒๕๔๗ เป็นต้นมา กลุ่มศิลปินเชียงรายได้ก่อตั้งเป็นสมาคมศิลปินเชียงรายขึ้นเพื่อดำเนินงานทางด้านศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงรายอย่างต่อเนื่อง

เดือนเมษายน ปี ๒๕๕๕ อ.เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ มอบเงินทุนตั้งต้น ๕๐๐,๐๐๐ บาทสำหรับก่อตั้งกองทุนศิลปินเชียงราย เพื่อสนับสนุนส่งเสริมการทำงานของศิลปินและการศึกษาของนักศึกษาศิลปะใน เชียงราย โดยการเลือกตั้งคณะกรรมการ ขึ้นมาบริหารกองทุน

จากการประชุมของคณะกรรมการ

๑. มีความประสงค์ให้กองทุนศิลปินเชียงราย มีความงอกงามและยั่งยืน จึงจำเป็นต้องหารายได้ คณะกรรมการจึงมีมติว่า จะทำธุรกิจร่วมกัน โดยใช้ระบบการแบ่งปันหุ้น ในหมู่พี่น้องศิลปินและผู้ที่รักศิลปะทุกท่าน คณะกรรมการได้เลือกทำเลที่ตั้งของอาคารให้เช่าแห่งหนึ่งเป็นเพื่อลงทุนทำธุรกิจที่เป็นธุรกิจ เพื่อส่วนรวม เราตั้งชื่อโครงการว่า “ขัวศิลปะ” ซึ่ง ขัว ในภาษาเหนือ แปลว่าสะพาน “ขัวศิลปะ” คือ สะพานที่จะเชื่อมศิลปะสู่สังคม

๒. โครงการขัวศิลปะเกิดมาเพื่อ ขัวศิลปะเป็นโครงการที่เชื่อมศิลปะกับสังคม มีความเชื่อว่าศิลปะสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ที่ผ่านมาศิลปะแยกตัวอยู่อย่างโดดเดียว เป็นที่รู้จักกันในกลุ่มเล็กๆ เนื่องจากพื้นที่ของศิลปะมักจะเป็นพื้นที่เฉพาะ เช่น พิพิธภัณฑ์ และ แกลลอรี่ ซึ่งทำให้เกิดปัญหายากต่อ “การเข้าถึง” ใครที่ไม่คุ้นเคยก็ไม่กล้าเข้า ไม่กล้าถาม ไม่กล้าสัมผัส ศิลปินเองก็ถูกแยกออกมาว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบุคลิกพิเศษ ยากต่อการเข้าถึงเช่นกัน ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ศิลปินก็คือมนุษย์ทั่วไปและเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความงามอยู่แล้วในหัวใจ ขัวศิลปะ เชื่อมช่องว่างการเข้าถึงศิลปะ ด้วยกิจกรรมง่ายๆ ทานอาหาร ดื่มกาแฟ ซื้อของฝาก ในบรรยากาศศิลปะ มีผลงานของศิลปินเชียงรายจัดแสดงให้ชม และ จำหน่าย มีห้องสมุด มีโรงเรียนสอนทักษะศิลปะเบื้องต้น ตั้งแต่การวาดเส้น สีน้ำ ไปจนถึงวิชาสุนทรียศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลป์ขัวศิลปะ ไม่ใช่องค์กรธุรกิจ แต่คือองค์กรการศึกษาที่ทำธุรกิจเล็กๆ เพื่อจะเลี้ยงดูตนเอง คือบ้านของศิลปิน ที่เปิดประตูต้อนรับทุกท่าน ขัวศิลปะ ก่อตั้งโดยกลุ่มศิลปินเชียงราย เรารวมตัวกันได้ เรามีความพร้อมมีกำลังใจ พี่น้องศิลปินเราช่วยเหลือกัน สิ่งนี้เองเป็นสิ่งที่จะทำให้เมืองเชียงรายเป็นเมืองน่าอยู่ มาร่วมกับเรา ร่วมกับศิลปินเชียงราย สานสะพานเชื่อมศิลปะกับสังคม

๓. สิ่งที่เราจะทำในขัวศิลปะ ขัวศิลปะจะทำธุรกิจร้านอาหาร และ ร้านกาแฟ ที่มีศิลปะร้านขายผลงานหัตถศิลป์ชั้นเยี่ยม และ ของฝากจากเชียงราย เราจะทำโรงเรียนสอนศิลปะสำหรับเด็กและบุคคลทั่วไป สอนโดยศิลปินผู้เชี่ยวชาญโดยตรง ขัวศิลปะจะมีห้องแสดงผลงานศิลปะแบบหมุนเวียน ของศิลปินเชียงรายทั้งรุ่นใหญ่และรุ่นใหม่ๆ และ ศิลปินนานาชาติ เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ภายใน ๒ ปี หลังจากการรวมตัวกันของประชาคมอาเซียน ขัวศิลปะแห่งนี้ มีโครงการที่จะแลกเปลี่ยนศิลปินกับเพื่อนบ้านในพม่า ลาว เวียดนาม และ จีน จัดโครงการศิลปินในพำนัก และ การสัมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อการพัฒนาการศึกษาศิลปะต่อไป

๔. ความฝัน ความหวัง อนาคต หวังว่าเชียงรายจะเป็นเมืองที่น่าอยู่ แต่หากชาวเชียงรายไม่ร่วมมือกัน ไม่ลงมือทำ มันก็จะเป็นแค่ความฝัน การรวมตัวกันของศิลปินเชียงรายในนามขัวศิลปะ

จะเป็นตัวอย่างของความพยายามจากคนกลุ่มหนึ่ง เพื่อเปลี่ยนแปลงเมืองเชียงรายให้เป็นเมืองศิลปะ จากมุมเล็กๆ เพื่อสร้างประชาสังคมที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดสิ่งที่เราอยากจะทำและ อยากจะเป็นในชุมชนของเราเอง เราเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลง เราเชื่อว่าเราทำได้ ถ้าเราร่วมมือ และ รวมใจกัน

ยุคปัจจุบัน เชียงรายได้ปรับตัวเข้าสู่ความเป็นเมืองศิลปิน โดยมีการสร้างศิลปกรรมร่วมสมัยที่ปรับเปลี่ยนจากแนวความคิดเดิมทั้งในงานพุทธศิลป์และงานศิลปะแขนงอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศิลปกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ภายในจังหวัดได้ถูกการบูรณะให้มีสภาพที่ดีเพื่อรองรับความเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัยเพื่อตอบสนองถึงธุรกิจการท่องเที่ยวด้วย[๑๘]

๓.๓.๒ วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

วัดพระแก้ว เชียงราย ตั้งอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นวัดอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ มาตั้งแต่ปี ๒๕๒๑ ได้ถูกจารึกไว้บนแผ่นทองเหลืองภายในวัด ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษดังนี้ (เฉพาะภาษาไทย)

"ประวัติวัดพระแก้ว วัดพระแก้ว แต่เดิมชื่อวัดป่าเยี้ยะ(ป่าไผ่) เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๗ (ค.ศ. ๑๔๓๔) ฟ้าผ่าพระเจดีย์จึงได้พบพระแก้วมรกต (ปัจจุบันประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง) ชาวเมืองเชียงรายจึงได้เรียกชื่อวัดนี้ว่า "วัดพระแก้ว" จนกระทั่งปัจจุบัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะขึ้นเป็น พระอารามหลวงชั้นตรี " วัดพระแก้วมีเนื้อที่ ๖ ไร่ ๒ งาน[๑๙]

พระแก้วมรกต

ได้ถูกจารึกไว้บนแผ่นทองเหลืองภายในวัด ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษดังนี้ (เฉพาะภาษาไทย)

"ตำนานรัตนพิมพ์วงศ์ กล่าวไว้ว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ เทวดาได้สร้างพระแก้วมรกตถวายพระนาคเสนเถระที่เมืองปาฏลีบุตร (ปัจจุบันเรียก ปัตนะ) ประเทศอินเดีย ต่อมาได้อัญเชิญไปไว้ที่เมืองลังกา

ในสมัยพระเจ้าอโนรธามังฉ่อ (พระเจ้าอนุรุทธะ) แห่งเมืองพุกามได้ส่งพระสมณทูตไปขอจากเจ้าเมืองลังกา ซึ่งถูกพวกทมิฬรุกราน จึงมอบพระแก้วมรกต และพระไตรปิฎกให้ แต่สำเภาที่บรรทุกพัดหลงไปเกยอยู่ที่อ่าวเมืองกัมพูชา พระแก้วมรกตจึงตกเป็นของกัมพูชา และต่อมาได้ถูกนำไปไว้ ที่เมืองอินทาปัฐ(นครวัด) กรุงศรีอยุธยา และกำแพงเพชร ตามลำดับ

---

[๑๘] ศูนย์ศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, **เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเชียงราย** (ตอนที่ ๕ ลือเลื่องรานศิลป์), จังหวัดเชียงราย, วัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ๒๕๕๖, หน้า ๑๔๐.

[๑๙] วิรุณสิริ ใจมา ผศ.ดร.และคณะ, **วัดเก่าแก่ในเทศลาลนครเชียงราย**,เทคโนปริ้นติ้งเซ็นเตอร์ ๒๕๕๖, หน้า ๑๓.

เมื่อประมาณพ.ศ. ๑๙๓๓ พระเจ้ามหาพรหม เจ้าเมืองเชียงราย ได้ไปอัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากเมืองกำแพงเพชร และนำมาซ่อนไว้ที่เจดีย์วัดป่าเยียะ เมืองเชียงราย กระทั่ง พ.ศ. ๑๙๗๗ อสนีบาต (ฟ้าผ่า)เจดีย์ จึงได้ค้นพบพระแก้วมรกต ต่อมาได้ถูกอัญเชิญไปไว้เมืองต่างๆ ดังนี้

เมืองเชียงราย พ.ศ. ๑๙๓๔-๑๙๗๙

เมืองลำปาง พ.ศ. ๑๙๗๙-๒๐๑๑

เมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๑๑-๒๐๙๖

เมืองลาว พ.ศ. ๒๐๙๖-๒๓๒๑

กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๑-ปัจจุบัน"

พระอุโบสถ

เป็นพระวิหารทรงเชียงแสน มีลักษณะฐานเตี้ย เชิงหลังคาลาดต่ำ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓ มีขนาดกว้าง ๙.๕๐ เมตร ยาว ๒๑.๘๕ เมตร ต่อมาได้ขอพระราชทาน วิสุงคามสีมา ประกอบพิธีผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๘๕

พระประธานในอุโบสถ ชื่อพระเจ้าล้านทอง ชื่อนี้ได้มาเพราะเดิมเป็นของวัดล้านทอง ซึ่งต่อมาวัดถูกรื้อทิ้งไป จึงถูกอัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดดอยงำเมือง หรือดอยงามเมือง ก่อนจะมาเป็นพระประธานที่วัดพระแก้วเมื่อปี ๒๕๐๔ เป็นพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๒ เมตร สูงจากฐานถึงพระรัศมี ๒.๘๐ เมตร รอบพระเศียร ๑.๖๐ เมตร นั่งขัดสมาธิราบ ยอดพระศกเป็นดอกบัวตูมอยู่ในเปลวเพลิง ชายสังฆาฏิสั้นเหนือรายพระถัน เม็ดพระศกใหญ่ พระหนุ(คาง)เป็นปมใหญ่และชัดมาก นับเป็นพระพุทธรูปในสกุลช่างศิปปาละที่ใหญ่ และสวยงามที่สุดในประเทศไทย

พระเจดีย์

เป็นพระเจดีย์ฐานรูปแปดเหลี่ยมแต่ละเหลี่ยมกว้าง ๕.๒๐ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง ๙.๕๐ เมตร ห่อหุ้มทองแผ่นทองแดง ลงรักปิดทองทั้งองค์ กรมศลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนองค์พระเจดีย์เป็น โบราณสถานสำคัญของชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

หอพระหยก

เป็นอาคาร ค.ส.ล. ทรงล้านนาโบราณประกอบด้วยไม้ชั้นเดียว ใต้ถุนสูง ขนาดกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒ เมตร เป็นที่ประดิษฐาน "พระพุทธรตนากร นวุติวัสสานุสรณ์มงคล" หรือ "พระหยกเชียงราย" แปลว่า "พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นอากรแห่งรัตน เป็นมงคลอนุสรณ์ ๙๐ พรรษา" เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บนผนังอาคาร แสดงกิจกรรม จากตำนานพระแก้วมรกต และภาพวาดการสร้าง และพิธีอัญเชิญพระหยกเชียงรายสู่พระอารามในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๓๔

พระหยกเชียงราย

สร้างด้วยหยกจากประเทศแคนาดา (มร.ฮูเวิร์ด โล ผู้บริจาค) ขนาดหน้าตักกว้าง ๔๗.๙ ซม. สูง ๖๕.๙ ซม. เนื่องในมหามงคลสมัย สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเจริญพระชนมายุ ๙๐ พรรษา ในปี ๒๕๓๔ จังหวัดเชียงรายได้จัดสร้างพระพุทธรูปหยก แกะสลักโดยโรงงานหยกวาลินนาน มหานครปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน พระพุทธรูปหยกองค์นี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นองค์แทนพระแก้วมรกตองค์จริง ที่ได้ถูกอัญเชิญไป

โฮงหลวงแสงแก้ว

เป็นอาคารทรงล้านนาประยุกต์ เริ่มสร้างเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๘ ภายในเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงพระพุทธรูปสำคัญ เช่นพระพุทธสิหิงค์ (จำลอง) รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัย

ประวัติความเป็นมา คุณแม่อมรา มุนิกานนท์ ผู้มีความศรัทธาในวัดพระแก้ว มีความประสงค์จะสร้างอาคารถวายเป็นพุทธบูชา ได้เริ่มสร้างสถานที่แห่งนี้ในปี ๒๕๓๘ จากนั้นจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นพิพิธภัณฑ์ของวัด จากนั้นจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นพิพิธภัณฑ์ของวัด เพื่อเป็นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุของวัดและของที่ศรัทธานำมาถวาย รวมทั้งข้อมูลทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมล้านนาและชีวประวัติของบุคคลสำคัญ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมล้านนา โดยทางวัดได้ขอพระราชทานพระปรมาภิไธยย่อ ‘สธ’ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี อันเชิญมาประทับไว้หน้าอาคารและพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดป้ายพิพิธภัณฑ์โฮงหลวง แสงแก้ว ในวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐ ภายในอาคารประกอบไปด้วย เครื่องปั้นดินเผา และโบราณวัตถุ รวมถึงเครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องเขิน และคัมภีร์ใบลาน ที่บอกเล่าเรื่องราวของพุทธศาสนาได้อย่างละเอียด[๒๐]

ในปัจจุบันทุกวันจะมีกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และชาวไทย แวะเวียนมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากอันดับแรกจะไปนมัสการพระหยกเป็นอันดับแรกและจากนั้นก็เดินชมสถานที่สำคัญของวัด อาทิ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพิพิธภัณฑ์โฮงหลวงแสงแก้ว ส่วนในพิพิธภัณฑ์จะมีการจัดแสดงวัตถุโบราณ ศิลปวัฒนธรรมของชาวล้านนา และเรื่องราวคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของชาวเชียงราย[๒๑]

---

[๒๐] **วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย** – วิกิพีเดีย,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.wikipedia.org/wiki,(๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐).

[๒๑] สัมภาษณ์,พระเพี๊ยก (แซ่มัว),วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

๓.๓.๒ อุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง (ไร่แม่ฟ้าหลวง) เชียงราย

บริเวณ ๑๕๐ ไร่ของ ไร่แม่ฟ้าหลวง เป็นที่จัดแสดงงานศิลปะ วัฒนธรรม ดนตรี ละคร ทั้งยังเหมาะสำหรับ จัดงานเลี้ยงรับรองรูปแบบต่างๆ การประชุมสัมนา หรือการประกอบพิธีกรรมพื้นเมืองเหนือ ในท่ามกลางบรรยากาศอันสงบศักดิ์สิทธิ์ล้านนาในปัจจุบัน หมายถึง ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน อาณาจักรล้านนานั้นร่ำรวยด้วยประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมมาแต่โบราณ ศิลปวัฒนธรรมล้านนา นอกจากเกิดตามจารีตและความเชื่อของคนในท้องถิ่นแล้ว ยังได้รับอิทธิพลบางส่วน จากรัฐฉานของพม่า สิบสองปันนาของจีน และจากล้านช้างของลาวอีกด้วยไร่แม่ฟ้าหลวงอยู่บริเวณพื้นราบทางตะวันตก ของตัวเมืองเชียงราย ครั้งหนึ่งเคยเป็นสถานที่อบรม เยาวชนชาวเขาจากหมู่บ้านต่างๆ ในภาคเหนือปัจจุบันเป็นอุทยานศิลปะและวัฒนธรรม อันรื่นรมย์ด้วยหมู่ไม้นานาพันธุ์ เหมาะสำหรับผู้แสวงหา ความสงบเงียบ และแรงบันดาลใจ อันเกิดจากธรรมชาติ และศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นอุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง คือส่วนหนึ่งของการตั้งต้นชีวิตใหม่ชาวเขาไทยใต้ร่มพระบารมีแม่ฟ้าหลวง หรือสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในฐานะสถานที่กำเนิดโครงการผู้นำเยาวชนชาวเขา ก่อนจะพัฒนามาเป็นอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง ซึ่งมีภูมิทัศน์อันน่ารื่นรมย์ใจยากจะหาสถานที่ใดเสมอเหมือน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง มูลนิธิส่งเสริมผลผลิตชาวเขาไทยฯ ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ และเผยแพร่งานฝีมือชาวเขาจนหัตถกรรมชาวเขาเป็นที่นิยมทั้งในและต่างประเทศแล้ว

มูลนิธิฯ ได้ร่วมกับสำนักงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกา (USAID-United States Agency for International Development) ทำโครงการผู้นำเยาวชนชาวเขา (Hill Tribe Youth Leadership) ขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ โดยนำเยาวชนชาวเขาจากหมู่บ้านห่างไกลคมนาคมอยู่รวมกันแบบครอบครัวที่ไร่แม่ฟ้าหลวง มอบทุนพระราชทานเพื่อเล่าเรียนและอบรมเรื่องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น พึ่งพาตนเอง รับผิดชอบในการงาน ตรงต่อเวลา และมีความซื่อสัตย์

ที่นี่เองคือ “บ้าน” ใหม่ของเยาวชนชาวเขาไทยผู้มาอยู่รวมกันเพื่อเรียนรู้การใช้ชีวิตและฝึกงานตามแนวพระราชดำริ ก่อนจะเติบโตแยกย้ายกันไปประกอบสัมมาชีพตามอัธยาศัย โครงการสิ้นสุดลงเมื่อการศึกษาได้ขยายเข้าไปในพื้นที่ห่างไกลเยาวชนได้มีโอกาสเรียนในโรงเรียนใกล้หมู่บ้าน ไร่แม่ฟ้าหลวงจึงเปลี่ยนเป็น อุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง สถานที่เก็บรักษาและให้ความรู้เกี่ยวกับมรดกล้านนา ในราวปี พ.ศ.๒๕๔๖

หอคำ ณ อุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง (ไร่แม่ฟ้าหลวง)

หอคำ

เป็นสถาปัตยกรรมล้านนาซึ่งมีหลังคามุงด้วยแผ่นไม้สัก ชาวเชียงรายร่วมกันสร้างเพื่อ “ไหว้สาแม่ฟ้าหลวง” ถวายเนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเจริญพระชนมายุ ๘๔ พรรษาเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๗ อันเป็นฝีมือช่างไม้พื้นบ้านในจังหวัดเชียงราย และแพร่ ภายในหอคำเป็นที่เก็บรวบรวม ศิลปวัตถุและงานพุทธศิลป์ มีทั้งพระพุทธรูปแบบล้านนา พม่า และ เครื่องไม้แกะสลักที่ใช้ในการพระศาสนา เช่น สัตภัณฑ์ (เชิงเทียนไม้เก่าแก่) ตุงกระด้าง (ตุงหรือธงไม้) ขันดอก (ภาชนะใส่ดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระ) บรรยากาศภายในหอคำศักดิ์สิทธิ์ และขรึมขลัง ให้ความรู้สึกที่อธิบายได้ยากแสงเทียนที่วับแวมอยู่ในความสลัวชวนให้เกิดความปิติจับใจ พระพุทธรูปองค์สำคัญในหอคำ คือพระพร้าโต้ ซึ่งมีจารึกว่าสร้างในปี พ.ศ.๒๒๓๖ โดยชาวบ้านซึ่งเพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ และยังไม่มีเครื่องมือที่เหมาะสมในการสลักเสลาพระพุทธรูปไม้ให้ปราณีต จึงใช้เพียงมีดโต้เป็นเครื่องมือแกะสลัก พระพุทธรูปมีลักษณะแข็งแรง และสง่า บรรยากาศภายในหอคำศักดิ์และขรึมขลัง ให้ความรู้สึกที่อธิบายได้ยาก แสงเทียนที่วับแวมอยู่ในความสลัวชวนให้เกิดความปีติจับใจ พระพุทธรูปองค์สำคัญในหอคำ คือ พระพร้าโต้ ซึ่งมีจารึกว่าสร้างในปี พ.ศ. ๒๒๓๖ โดยชาวบ้านซึ่งพึ่งย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่และยังไม่มีเครื่องมือที่เหมาะสมในการสลักเสลาพระพุทธรูปไม้ให้ประณีตจึงใช้เพียงมีดโต้เป็นเครื่องมือแกะสลัก พระพุทธรูปมีลักษณะแข็งแรง และสง่างาม

“หอคำหลวง” เป็นผลงานแห่งความรักความศรัทราของบุคคลหลายหน่วยหลายฝ่าย ซึ่งพยายามสร้างที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อันเป็นการเจริญตามรอยพระยุคลบาทของพระองค์ท่าน สถาปนิกของหอคำ มีอยู่ คือคุณ ทรงศักดิ์ ทวีเจริญ , คุณครองศักดิ์ จุฬามรกต, คุณเผ่า สุวรรณศักดิ์ศรีและคุณธีรพล นิยม , คุณมนัส รัตนสัจธรรม และคุณจรูย กมลรัตน์ เป็นวิศวกร นายช่างชลประทานเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างโดยใช้ช่างไม้พื้นบ้านจากจังหวัดเชียงรายและแพร่ เสาไม้ใหญ่

และลำไม้สักที่เกิดจากการซอยป่า ได้รับการเอื้อเฟื้อจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ นอกเหนือจากจากไม้ของบ้านเก่า จำนวน ๓๒ หลัง ซึ่งทางมูลนิธิฯ เป็นผู้จัดซื้อ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมช่วยในด้านงานศิลปะตกแต่ง ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านป่างิ้วเป็นเป็นผู้ช่วยดูแลรักษาสาธารณสมบัติอันมีค่าของจังหวัดเชียงรายชิ้นนี้

ศิลปวัตถุชิ้นแรกที่นำมาแสดงในโอกาสอันเป็นมงคลยิ่งนี้คือ การแสดงเครื่องสัตภัณฑ์ และพระพุทธรูปไม้สักล้านนาไทย

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๐ มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งยิ่งใหญ่ในภาคเหนือของประเทศไทย มีการปรับปรุงเรื่องการไฟฟ้าและคมนาคม ชาวบ้านมีฐานะดีขึ้นโดยเฉพาะในหมู่บ้านที่มีการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ วัดวาอารามเก่าแก่หลายแห่งถูกรื้อลง เพื่อสร้างขึ้นมาใหม่ตามแบบฉบับสมัยนิยม สัตภัณฑ์หรือแท่นเชิงเทียนถูกย้ายถ่ายเทไปตามที่ต่างๆ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเห็นควรจะถนอมรักษาศิลปวัตถุที่งดงามนี้ไว้ จึงได้จัดซื้อเครื่องสัตภัณฑ์เหล่านี้มารวบรวมดูแลรักษาไว้ และในขณะเดียวกันก็มีผู้บริจาคสมทบเป็นจำนวนมาก สัตภัณฑ์เป็นสิ่งหนึ่งที่มีประโยชน์ใช้สอย ช่วยให้เกิดความสว่าง ความสงบ ความสวยงาม และความหวังมาหลายชั่วอายุคนในล้านนา หวังว่าการแสดงสัตภัณฑ์ จะช่วยให้ท่านผู้ชมได้เกิดความรู้สึกที่ดีงามดังกล่าวข้างต้นด้วย[๒๒]

พระพุทธรูปไม้สักทองสำคัญในหอคำหลวง วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดแพร่ได้มอบให้เป็นสิริมลคลพระพุทธรูปนี้มีพระนานมว่า “พระพร้าใต้” ซึ่งสร้างในปี พ.ศ. ๒๒๓๖ กล่าวกันว่าสร้างในสมัยที่บุกเบิกก่อสร้างบ้านเมือง ชาวบ้านซึ่งอพยพเข้าไปตั้งรากฐาน ณ บริเวณใกล้วัดนี้ยังขาดเครื่องมือใช้อันจะประดิดประดอยพระพุทธรูปให้ละเอียดประณีต จึงจำเป็นต้องสร้างพระพุทธรูปนี้โดยใช้มีดขนาดใหญ่หนา พุทธลักษณะจึงปรากฏในลักษณะที่เข้มแข็ง บึกบึน และสง่างาม หวังว่าพระพุทธรูปลักษณะนี้จะเป็นแรงบันดาลใจที่ดีของไร่แม่ฟ้าหลวง ที่พึ่งเริ่มบุกเบิกงาน และมีภาระที่ต้องฝ่าฟันอุปสรรอีกไม่น้อย

คำว่า “หอคำ” ในภาษาพื้นเมืองของเรานั้นหมายถึงที่อยู่ของเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน คำว่า “ คำ” นอกจากจะแปลว่า “ทองคำ”แล้วยังหมายถึงสิ่งที่ดีสิ่งที่งามอีกด้วย

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีหรือแม่ฟ้าหลวงของพวกเราทั้งหลายนั้นทรงเป็นตัวอย่างในเรื่องการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณชน พระราชกรณียกิจต่างๆหลากหลายและทรงคุณประโยชน์ที่สุดที่จะบรรยาย มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงซึ่งอยู่ในพระราชูปถัมภ์ใคร่จะเจริญตามรอยพระบาทองค์ท่าน แทนที่จะสร้างหอคำถวายไว้เป็นของพระองค์ท่านแต่เพียงผู้เดียว แต่กลับได้แบ่งปันให้เป็นประโยชน์ใช้สอยสำหรับมวลชนโดยทั่วไป

---

[๒๒] **หอคำ**,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.maefahluang.org,(๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๐).

หอคำมีโครงสร้างและวัสดุที่ใช้อย่างล้านนาไทย กล่าวคือ แบบหลังคาได้ความบันดาลใน จากวัดในจังหวัดลำปาง ตัวอาหารสอบเข้าเหมือนลักษณะเรือนล้านนาอย่างโบราณ ลวดประดับได้จาก จังหวัดอุตรดิตถ์ซึ่งเป็นจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง วัสดุใช้ไม้จากภาคเหนือทั้งหลังโดยที่มูลนิธิฯซื้อไม้ จากไม้เก่าในเขตจังหวัดเชียงราย และพะเยาจำนวน ๓๒ หลัง ไม้เสาใหญ่ได้รับความเอื้อเฟื้อจาก องค์การ อ.อ.ป.หลังคาเป็นหลังคาเก่าของบ้านในชนบท เป็นไม้แผ่นสักกว้างประมาณ ๔ นิ้ว ซ้อนๆกัน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “แป้นเกล็ด” นายช่างผู้ก่อสร้างเป็นนานช่างจากจังหวัดเชียงรายและจังหวัดแพร่ ช่างแกะสลักได้จากจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน วิศวกรโครงสร้างเป็นนายช่างจากกรมชลประทาน

มีไม้แกะสลักรูปสามเหลี่ยมใหญ่อยู่ ๕ ชิ้น ในหอคำนี้ซึ่งน่าในใจ ไม้ทั้ง ๕ ชิ้นนี้เป็นรูปสัตว์ ๕ ชนิด ซึ่งมาจากสัญลักษณ์ปีคล้ายปีประสูติของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม (สมเด็จพระบรมราชนก) และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอนันทมหิดล,พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช(รัชกาลปัจจุบัน)และสมเด็จพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลป์ยานวัฒนาเราได้ประดับไม้แกะสลักทั้ง ๕ ชิ้นฝีมือช่างพื้นบ้านนี้ไว้ในที่สูงสุด นอกเหนือไปจาก “หอคำหลวง”แล้ว ทางมูลนิธิยังใช้เวลาและทุนทรัพย์ในการปรับปรุงบริเวณรอบๆหอคำให้สะอาดและ รื่นรมย์ให้มีต้นไม้เป็นที่อาศัยของนกกาและมีความสงบเหมาะสมสำหรับเป็นที่เดินเล่นพักผ่อน เชื่อว่า เมืองเชียงรายซึ่งได้รับความเมตตาปราณีจากชาวบ้านเชียงรายโดยตลอดมา จึงเป็นทีน่ายินดีว่ามี โอกาสสร้าง “หอคำหลวง” ขึ้นเพื่อประโยชน์อย่างหนึ่งของแผ่นดินเชียงราย

หอแก้ว จากหอคำน้อย เมื่อเดินผ่านป่าสมุนไพรไปทางทิศใต้ จะพบอาคารหลังใหญ่ คือ “หอแก้ว” ซึ่งมีพื้นที่แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งใช้เป็นที่ทำกิจกรรม เช่น การประชุมสัมมนา จัดเลี้ยง ฯลฯ มีระเบียงยื่นลงไปในสระว่ายน้ำกว้างใหญ่ เหมาะแก่การสังสรรค์อันรื่นรมย์ และปลอด โปร่งใจ อีกส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่จัดนิทรรศการเกี่ยวกับไม้สัก ทั้งในด้านพฤกษศาสตร์ และในด้านเป็น วัสดุอันเลื่องชื่อสำหรับสร้างสรรค์งานศิลปะ อาคารสถาปัตยกรรมล้านนาประยุกต์ขนาดใหญ่ สร้าง เสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งใช้เป็นที่ทำกิจกรรม เช่น การประชุมสัมมนา จัดเลี้ยงฯลฯ มีระเบียงยื่นลงไปสระน้ำกว้างใหญ่เหมาะแก่การสังสรรค์อันรื่นรมย์แลละปลอดโปร่งใจ อีกส่วนหนึ่งเป้าพื้นที่จัดนิทรรศการ ซึ่งขณะนี้ได้จัดนิทรรศการถาวรเรื่อง “ไม้สัก” และนิทรรศการ เรื่องหมุนเวียน “หอคำในอาณาจักรล้านนา”[๒๓]

อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวงเปิดให้บริการ วันอังคาร – วันอาทิตย์ ภายในสถานที่ แห่งนี้ภายในระยะเวลาการเปิดบริการจะมีกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ชาวไทย และกลุ่มเรียน นักศึกษาเข้ามาเยี่ยมชมสถานที่แห่งนี้ เพราะเนื่องจากที่ได้กล่าวมาจากข้างต้นในกรณีการเยี่ยมชมและ

---

[๒๓] **มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระราชูปถัมภ์**,จุลสาร,Mae Fah Luang Art& Cultural Park, ๒๕๖๐

การศึกษาไปพร้อมๆกัน ภายในสถานที่แห่งนี้มีงานพุทธศิลปกรรมอย่างหลากหลายให้ได้ศึกษา จึงนับได้ว่าเป็นแหล่งรวมรวมและส่งเสริมงานการอนุรักษ์งานพุทธศิลปกรรมของล้ำค่าอันสำคัญควรแก่การรักษาและสืบทอดต่อไป[๒๔]

[๒๔] สัมภาษณ์,คุณอำพร คำยี, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

ในบทนี้ ผู้วิจัย จะทำการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย ซึ่งผู้ศึกษาวิจัย ค้นพบดังจะมีรายละเอียดประเด็นสำคัญดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านหลักธรรมคำสอน
๔.๒ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านประวัติศาสตร์
๔.๓ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสุนทรีย์
๔.๔ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสังคม
๔.๕ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านเศรษฐกิจ

๔.๑ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านหลักธรรมคำสอน

๔.๑.๑ สืบทอดพระพุทธศาสนา

การสร้างพุทธศิลปกรรมขึ้นมาชิ้นหนึ่งของศิลปินพุทธศิลปกรรมชิ้นนั้นเป็นตัวแทนทางพระพุทธศาสนา เพราะพุทธศาสนิกชนจะให้ความเคารพนับถือบูชากราบไหว้ มิให้ตกหรือเก็บไว้สถานที่ไม่ควร ในบริเวณที่ต่ำชั้น พุทธศิลปะอย่างปฏิมากรรม เช่นพระพุทธรูป ถือว่าเป็นสิ่งทดแทนเทียบเท่ากับพระพุทธเจ้า องค์ศาสนดาของพุทธศาสนิกชน ซึ่งแม้แต่ศิลปินที่สร้างขึ้นเพื่อตนเองหรือได้เงินค่าตอบแทนในการสร้าง สิ่งหนึ่งที่ชาวล้านนา แม้แต่สืบทอดมาตลอดก็คือการ การระบุความปราถรนาความต้องการ หวังอานิสงส์จากการสร้างพระพุทธรูปไว้หน้าฐานพระพุทธรูป หลัง หรือแม้แต่ใต้ฐาน หรือจะสร้างโบสถ วิหาร เจดีย์ ก็ยังมีการจารึกถึงความปรารถนา ดังข้อความอันหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธา และสืบต่อพระพุทธศาสนา บนฐานพระพุทธสิหิงค์ วัดพระเจ้าเม็งราย เป็นอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี และภาษาไทยยวน ว่า ผู้สร้างเป็นพระสังฆราชนามว่า พระสรีสัทธัมมไตรโลกรัตนจุฬามหาสังฆราช สร้างในปี พ.ศ. ๒๐๑๒ ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช ขนานนามว่าพระพุทธสิหิงค์ จารึกที่เป็นบาลี แปลความว่า “ สรีสัทธัมมะมหาสังฆราช ให้สร้างพระพุทธสิหิงค์ขึ้นประทับนั่งเหนือบัลลังก์อันประเสริฐเหมือนพระอาทิตย์ปรากฏเหนือเขายุคันธรและเหมือนพระจันทร์งามเด่นบนท้องฟ้าง... ส่วนที่เป็นภาษาไทยยวน แปลความว่า...ศรีสัทธัมมะไตรโลกรัตนจุฬามหาสังฆราช..ให้หล่อพระพุทธสิหิงค์องค์นี้ เพื่อเป็นไม้ใต้แก่โลก และ(เพื่อ) คนทั้งหลายบูชา เป็นส่วนบุญอันจักไปเกิดในเมืองฟ้าและนิพพาน ที่ไม่รู้จักแก่เถ้า และไม่รู้ตาย..มีน้ำหนัก ๒๔๐๐[๑]

---

[๑] ฮันส์ เพ้นธ์,**คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**,(กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๙), หน้า ๙๕-๙๗.

พระครูโสภณศิลปาคม วัดมิ่งเมืองอำเภอเมือง เชียงราย ได้กล่าวถึงคุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปเชียงรายว่า “พุทธศิลปที่สร้างขึ้นมาเป็นตัวแทนทางพระพุทธศาสนา แทนพระพุทธเจ้า แทนพระธรรมเจ้า แทนพระสังฆเจ้า เป็นการสร้างที่เปี่ยมไปด้วยพลังศรัทธา สื่อถึงจริต ความรัก ความศรัทธาที่ผู้กราบไหว้มีต่อพระพุทธศาสนา พุทธศิลปกรรมเหล่านั้นถือว่าเป็น สาธารณะวัตถุ เมื่อสาธารณะวัตถุอยู่ได้ สาธารณธรรมก็อยู่ได้ สาธารณบุคคลก็ย่อมอยู่ได้ เมื่อมีการสร้างขึ้นก็ย่อมต้องมีคนรักษา และต้องมีการสืบทอดเป็นมรดกควบคู่กันไป ตามหน้าที่ของชาวพุทธ ทำให้รวมกันได้เป็นสาธาณะวัตถุ ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจเหมือนเป็นส่วนประกอบกันเมื่อมีวัดก็ต้องมีพุทธศิลปกรรมที่นายช่างประดิษฐ์ขึ้นเป็นอัตลักษณ์[๒]

นอกจากนี้คุณค่าทางพระพุทธศาสนาก็ยังปรากฏในรูปแบบของพุทธศิลป์ไม่ว่าจะเป็น งานสถาปัตยกรรม ที่ได้ถ่ายทอดมาจากจักรวาลทีปนี หลักธรรมคำสอน พุทธประวัติ ที่แสดงออกมาทั้งในงานจิตกรรมฝาผนัง พระพุทธรูปปางต่างๆ โดยจะทำให้เกิดความทรงจำที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น จนมีการถ่ายทอด จากความ พุทธประวัติ สู่ความเชื่อ สู่การปฏิบัติ กลายมาเป็นพิธีกรรมทางศาสนา[๓] ที่มีอัตลักษณ์ประจำถิ่น อันเกิดจากพุทธศิลป โดยเคารพนับถือพุทธศิลปดังกล่าวเป็นเสมอเหมือตัวแทนคือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ที่ชาวพุทธต้องให้ความความรพ มีการบูชา กราบไหว้เคารพ เช่น มีการกล่าวขอขมาพระพุทธรูป ขอขมาพระเจดีย์ วิหาร ฯลฯ ซึ่งการขอขมา ที่มีการลำนำกล่าวเป็นวรรณกรรมเรียกว่า ร่ายกระด้าง ในถิ่นอื่นๆ ไม่ปรากฏจะพบก็ในถิ่นภาคเหนือล้านนาเท่านั้น

๔.๑.๒ สืบทอดพระธรรมคำสอนพระพุทธศาสนา

การสร้างพุทธศิลปในแต่ละประเภทแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนบางครั้ง การสร้างปฏิมากรรมที่ใช้ประดับโบราณสถานในวัดจังหวัดเชียงราย ศิลปินย่อมมีความรอบรู้ทางพระพุทธศาสนาทางหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง ถึงได้ถ่ายทอดออกมาอย่างมีความหมายในหลักธรรม เช่น

๑) การสร้างฐานเจดีย์ ที่เป็นฐานสี่เหลี่ยม ศิลปินสร้างจากฐานแห่งอริยสัจจ์ ๔ หรือ ฐาน ๘ เหลี่ยม คือ มรรคมีองค์ ๘ ความสูง ๗ เมตร คือหลักธรรมโพธิปักขิยธรรม ๗ เป็นต้น

๒) การสร้างพระพุทธรูป ศิลปินมิได้สร้างแต่งให้งดงามเท่านั้น แต่มีความหมายแห่งพุทธลักษณะของพระพุทธรูปแห่งอัตลักษณ์ล้านนา หรือเชียงราย ดังนี้

---

[๒] สัมภาษณ์, พระครูโสภณศิลปาคม, วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

[๓] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, **โบราณวัตถุขโบราณสถานในล้านนา**,(เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๙), หน้า ๙๔.

ก. พระเกศา เป็นขมวด เป็นปมขดหอย คือ เตือนสติว่า ปัญหาทั้งมวลที่เป็นอยู่เพราะตัวเขาขมวดไว้ ปล่อยวางไม่ได้ ปัญหา หรือทุกข์จึงเกิด

ข.พระเกตุเป็นเปลวเพลิง คือ ปัญหาสุดท้ายสูงสุดก็จะใช้ปัญญาหรือแสงสว่างเหมือนเปลวไฟให้แสงสว่าง ในการแก้ไขปัญหาให้หมดไป

ค. พระเนตร ลักษณะมองต่ำลง คือเตือนสติให้สำรวจ มองดูตัวเองก่อนเสมอ อ่านตนเองให้ออก บอกตนเองให้ได้ และใช้ตนเองให้เป็น ผู้รู้จักตนดีแล้ว ย่อมเบิกบานและเป็นสุข

ง. พระกรรณยาว ซ้อนเป็น ๒ ชั้น คือ เตือนให้สติให้หูหนัก รู้จักใช้ปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบมีสติ

จ. พระนาสิกเป็นสันนูน คือเตือนสติให้หายใจด้วยตนเอง คือการพึ่งตัวเอง

ฉ. พระโอษฐ์ ลักษณะ หุบมีลักษณะยิ้ม พระพักตร์ไม่บึ้งตึง คือเตือนสติว่าภายในจิตต้องสงบนิ่ง ใสสะอาด ตัดอารมณ์ขุ่นมัวทิ้งไปจึ่งจะมีสุขภาพดี

ช. พระบาทเรียบ เป็นลักษณะของผู้ไม่มีกิเลส ผิดมนุษย์ธรรมดา รอยเท้าวกระโหย่ง คือ เตือนสติให้ห่างไกลจากกิเลส ตัณหา และอาบายมุข ทั้งปวง มั่นในธรรม

นอกจากนั้นยังค้นพบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหาร โบสถ์ ยังเป็นการแสดงย้ำให้เห็นภาพแห่งการการทำบุญกิยาวัตถุ ๑๐ ผลกแห่งบุญ การทำบาป ผลการทำบาป ที่ตกนรก ในแต่ละขุมมีภาพ พระมาลัย ลงไปโปรดมนุษย์ในยมโลก โทษแห่งการทำผิด ๕ ข้อ มีผีเปรต อสูรกาย ที่ช่างน่าหวาดกลัว และ ภาพการบำเพ็ญทานบารมี ของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสันดร หรือ ภาพการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ เป็นต้น

๔.๑.๓ การถ่ายทอดพระพุทธศาสนาสู่งานพุทธศิลป์

พุทธศิลป์ที่เป็นอัตลักษณ์ของเชียงรายเกิดขึ้นเพื่อการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พระธรรมคำสอน พุทธประวัติ ซึ่งการอธิบายอะไรที่เกินเหนือประสบการณ์ของมนุษย์ให้ปรากฏเป็นรูปธรรมโดยสันนิฐานว่าเกิดขึ้นพร้อมกับการเผยแพร่พระธรรมคำสอนพระพุทธเจ้ามิได้แสดงแค่มนุษย์โลก แต่ทรงแสดง ให้สัตว์ เทวดา พรหม ต่างๆ ส่วนมนุษย์เอง ก็มีภูมิในการบรรลุธรรม ๔ จำพวก ได้แก่ อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจรู้หลักธรรมได้ทันที วิปจิตัญญู อาจรู้ได้เมื่อฟังอธิบาย ไนยยะ รู้ได้เมื่อฟังคำอธิบายต่อมา และ ปทปรมะ ผู้ไม่อาจรู้ได้แม้จะอธิบายอย่างไร

นอกจากนั้นยังได้พบว่า พุทธศิลป์เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวทางศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ ได้แก่ เรื่องราวพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ จักรวาล และเมตไตรยพยากรณ์ ให้เกิดเป็นรูปธรรม โดยกำหนดสร้างพุทธศิลป์ เพื่อมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เช่น งานสถาปัตยกรรม ได้แก่วิหาร ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ประทับอยู่ในอารามในมหาเชตวัน วิหารเมืองไพสาลี วิหารป่าอิสิปัตนะมฤคทายวัน ฯลฯ เจดีย์ ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ เป็นต้น

นอกจากนั้น ก็คืองานพุทธปฏิมากรรม คือพระพุทธรูป แน่นอนย่อแสดงถึงเป็นสื่อสัญญาลักษณ์ตัวแทนพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ พระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า นามว่า กัสสโป ๑ โตตโม๑ และ อริยเมตไตร๑ และพระอัครสาวก

๒. เพื่อเป็นสัญญลักษณของการกำหนดพื้นที่และสถานที่ศักสิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรม คือ การสร้างวัด เสนาสนะที่ประดับตกแต่งด้วยสัญลักษณ์ทางศาสนา

๓. เพื่อสร้างความเข้าใจในเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาที่มีความซับซ้อน เหนือประสบการณ์ โกยการสร้างเป็นสัญลักษณ์ที่มีการประดับตกแต่งด้วยสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่นพวกลายปูนปั้น สร้าง สวรรค์ นางฟ้า เทวดา เป็นต้น

๔. เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้หมั่นทำบุญ รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา เพื่อที่จะได้เกิดทันในยุคอริยเมตไตรย ที่จะมาถึงในภายภาคหน้า อันเป็นการสร้าง ประเพณี คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา[๔]

๔.๒ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านประวัติศาสตร์

คุณค่าของงานพุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บอกเรื่องราว และแสดงความเป็นมาพัฒนาการของประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ทั้งประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ชาติการเมืองการปกครอง ที่ปรากฏงานพุทธศิลปกรรมได้ศึกษาร่องรอย อารยธรรมสกุลช่างในสมัยต่างๆ ที่มีอัตลักษณ์ของตน และมีการศึกษาค้นพบทุกครั้งเมื่อมีการขุดค้นพบโบราณสถาน โบราณวัตถุนั้นๆ แล้วสามารถบอกอายุ เวลาในการสร้าง วิธีการสร้าง วัตถุ ทั้งๆที่กาลเวลาได้กลืนกินเรื่องราวผ่านไปที่ไม่ได้มีการบันทึก ขาดหายการเล่าสืบต่อกัน แต่ก็สามารถบอกเรื่องราว อายุ ประวัติศาสตร์ ได้จากวัตถุโบราณ โบราณสถาน งานปฏิมากรรมได้ เช่นในการสร้างวัดตั้งชื่อตามท้องถิ่น เช่น วัดสันโค้ง วัดกิ่วพร้าว วัดพระแก้ว ซึ่งชื่อวัดสามารถบอกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์การสร้าง ท้องถิ่นได้ หรือพระพุทธรูปตั้งชื่อตามยุคสมัยศิลปะ ถิ่นที่อยู่ หรือพุทธลักษณะ เช่นพระพุทธรูปเชียงแสน ซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้สร้าง สกุลช่างของพุทธศิลปยุคนั้นอย่างแท้จริง[๕] เช่นงานปฏิมากรรม พระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยเชียงแสน บอกถึงอายุ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ

พระพุทธรูปเชียงแสนทรงเครื่อง (Crown Buddha Image) พุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๐ ลักษณะทางศิลปะ องค์พระเป็นพระพุทธรูปที่จัดสร้างตามความเชื่อของศาสนาพุทธ ปรากฏเป็นปาง

---

[๔] สุวิภา จำปาวัลย์ และ ชัปนะ ปิ่นเงิน, **การศึกษาสัญลักษณ์ล้านนา**,(เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๓. หน้า ๒๒.

[๕] สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, **วิเคราะห์ประวัติการนับถือศาสนาพุทธและศิลปะพุทธรูปในเอเชีย**, หน้าปกใน.

มารวิชัยในรูปแบบศิลปะแบบเชียงแสนยุคต้น ราวรัชสมัยพ่อขุนเม็งรายมหาราช แห่งนครเชียงราย ด้วยเครื่องทรงองค์ประกอบที่บอกถึงระดับชั้นแห่งผู้สร้าง ทำให้พระองค์นี้ถือได้ว่าไม่ธรรมดาเลยทีเดียว (คนธรรมดาในสมัยโบราณจะไม่นิยมสร้างพระที่มีเครื่องทรงแม้เป็นขุนนางก็ยังไม่ปรากฏ ต้องเป็นชั้นกษัตริย์ผู้ครองนครเท่านั้น และการสร้างมักมีพิธีใหญ่ มีการเชิญเทวดาลงมาสถิตย์ปกป้องค์พระและอำนวยชัยแก่พุทธศาสนิกชนที่กราบไหว้บูชา) ลักษณะทางกายภาพ องค์พระหล่อด้วยโลหะผสมประเภทสำริด (Bronze) ผิวขัดมีการตบแต่งผิวภายหลังจากชิ้นงานสำเร็จ อันเป็นลักษณะของเชิงช่างที่สูงในสมัยนั้น มีรักประปราย พระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะทรงเครื่องเต็มองค์ และสิ่งที่บ่งบอกถึงความหายากได้แก่ ปางของพระพุทธรูปองค์นี้ที่เป็นปางสะดุ้งมาร หน้าตักองค์พระขนาด ๒๐ นิ้ว สูงราวเมตรเศษ จากธรรมชาติขององค์พระพิจารณาได้ว่า องค์พระไม่ผ่านการฝังดินมาก่อน องค์พระถูกเก็บรักษาในที่อันรโหฐานเรื่อยมา ปรากฏรอยหยิบจับตามสัดส่วนเช่น แนวพระกร ลำพระองค์เป็นต้น แววพระเนตรไม่มีการตบแต่งเพื่อฝังอัญมณีใดใด อันเป็นลักษณะทางช่างที่สำคัญของช่างเชียงแสนล้านนาโบราณในยุคต้นๆที่ไม่นิยมตบแต่งพระเนตรด้วยแก้วหรืออัญมณีใดใด (โดยมากที่ใช้แก้วตบแต่งพระเนตรมักพบในพระพุทธรูปในศิลปะอยุธยาตอนต้น กลางและปลาย หรือตรงกับศิลปะเชียงแสนยุคสิงห์หนึ่งลงมา)

๔.๓ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสุนทรีย์

การวิเคราะห์คุณค่าพุทธศิลปทางสุนทรียศาสตร์ เป็นความซับซ้อนเกิดจากลำดับความงดงามทั่วไป ซึ่งสามารถเรียนรู้และรับได้ทุกคน ซึ่งเป็นความงามขั้นพื้นฐานที่จะมีประสบการณ์ การเรียนรู้ การฝึกฝน การปฏิบัติ เพื่อสร้างความคุนเคย จึงสามารถเกิดความซาบซึ้งในความงานนั้นได้ ซึ่งการวิเคราะห์ทางสุนทรียศาสตร์นั้นจำเป็นต้องมีเกณฑ์ในการวิเคราะห์ ซึ่งพอที่จะจำแนกเกณฑ์ได้ดังนี้

๑. ปริยัติ คือการศึกษาทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับพุทธศิลป ในทรวทรง รูปร่าง ท่าทาง ลีลา การกำเนินเส้น สีสัน อารมณ์ ได้รับการถ่ายทอดมาจากองค์ความรู้ องค์ความรู้ที่สำคัญก็คือการศึกษาเล่าเรียนในเชิงทฤษฎี ที่มีมาในพระไตรปิฎก ประกอบที่ถ่ายทอดออกมา กลายมาเป็น งานปฏิมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม อันเป็นอัตลักษณ์ของศิลปเชียงราย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ศิลปินผู้สร้างงานปัจจุบันมีความรอบรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนาอย่างมาก

๒. ปฏิบัติ คือการลงมือทำจริง สร้างสรรค์งานพุทธศิลป์

๓. ปฏิเวธ คือการเข้าถึงคุณค่าหรือแก่นแท้ในงานพุทธศิลป์จนบรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาคือการตรัสรู้[๖]

คุณค่าของการสร้างสันงานพุทธศิลปที่ใช้ศิลปะรับใช้งานศาสนา เป็นส่วนหนึ่งในการบันทึกประวัติศาสตร์งานศิลปะ และอีกส่วนหนึ่งเป็นครูหรือแม่แบบในงานศิลปะ ที่ส่งผลถึงจิตใจของผู้สร้าง

---

[๖] กระทรวงศึกษาธิการ, **ศาสนศิลป์ด้านการอนุรักษ์ศิลปะ**, ๑, ๒๕๒๔, หน้า ๓๘.

และผู้พบเห็น เราจะสังเกตว่างานพุทธศิลป์ที่พบปะในเชียงแสนหรือเชียงรายตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นงานรับใช้ศาสนา งานปฏิมากรรม งานสถาปัตยกรรม งานจิตกรรม และงานวรรณกรรม มีความงดงามทางด้านสุนทรียศาสตร์ ที่ตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ เป็นพุทธศิลป์ที่ชาวพุทธให้ความเคารพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งอันควรสักการบูชา ความงดงามของพุทธศิลป์ ที่แสดงถึงรูปแบบ ลีลา สี่ถึงความรู้สึกที่ศิลปินได้สอดแทรกพุทธปรัชญา เป็นงานพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าที่ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความเป็นสุขใจ และเป็นที่พึงทางใจได้ สามารถมองคุณค่าในด้านต่างๆ ทางสุนทรียศาสตร์ดังนี้

๑. การมองในความงดงาม ด้านสุนทรียศาสตร์ คือมองด้วยความรู้สึก ความงาม ความรู้สึกชอบ พอใจในส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือทั้งหมดของพระพุทธปฏิมาเป็นสื่อทำให้เกิดความรู้สึกศรัทธาเป็นส่วนหนึ่งของที่ยึดเหนี่ยวในชีวิต เพื่อให้เกิดความดีงามต่อความรู้สึกแห่งตนและสังคม

๒. การมองด้านศิลปะวิจารณ์ คือการมองอย่างใช้วิจารณญาณ มีเหตุมีผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินคุณค่าของพุทธศิลป์ ทั้งกระบวนการสร้าง พิธีกรรม อันเกิดงานพุทธศิลป์ก็ขึ้นอยู่กับปัจเจกชน

๓. การมองด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ คือการมองศึกษาเปรียบเทียบ รูปแบบเนื้อหาเรื่องราวความเป็นมา อันจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และการคาดคะเนถึงความเป็นไปได้ในอนาคต

๔. การมองด้านศิลปะปฏิบัติ คือ การมองโดยใช้ประสบการณ์ตรงทางศิลปะ[๗]

คุณค่าทางด้านพุทธศิลปกรรม เป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์งานทั้งทางด้านสิ่งปลูกสร้าง การประดับตกแต่ง วัดวาอาราม ต่อเนื่องจากการสร้างพระพุทธปฏิมา เพื่อเป็นพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา และสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องสักการะตามบ้านเรือน เป็นการสืบทอดทางพระพุทธศาสนา ดังพระครูโสภณศิลปาคม ได้กล่าวถึงคุณค่าทางพุทธศิลป์ว่า “พุทธศิลป์ เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ เป็นภูปัญญาของบรรพบุรุษ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแสดงถึงความเป็นอริยชนของคนแต่ละยุคสมัย จรรโลกไว้ซึ่งความสำคัญของวัฒนธรรมของคนล้านนาที่ไม่มีใครเหมือน และความสำคัญอีกประการหนึ่งคือ พุทธศิลป์ในยุคโบราณ ได้ส่งอิทธิพลกับศิลปะยุคต่อมาหลายยุคหลายสมัย เป็นงานต้นแบบที่ทรงคุณค่า โดยเฉพาะพุทธศิลป์ล้านนาเต็มไปด้วยพลังแห่งความศรัทธาที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ โดยเฉพาะพระพุทธรูปสิงห์ ๑ เชียงแสน มีความคลาสสิค สวยงามที่สุด ได้รับการยอมรับมากที่สุดยุคหนึ่ง ที่มีความสมบูรณ์ทุกสัดส่วน สร้างชื่อเสียงให้กับล้านนา เชียงแสน เชียงรายมาตลอด

ประติมากรรมไทยสมัยเชียงแสนเป็นประติมากรรมในดินแดนสุวรรณภูมิที่นับว่าสร้างขึ้นโดยฝีมือช่างไทยเป็นครั้งแรกเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๑ มีปรากฏแพร่หลายอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ทางภาคเหนือของไทย แหล่งสำคัญอยู่ที่เมืองเชียงแสนวัสดุที่นำมาสร้างงานประติมากรรมที่ทั้ง

---

[๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

ปูนปั้นและโลหะต่างๆที่มีค่าจนถึงทองคำบริสุทธิ์ประติมากรรมเชียงแสนแบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ เชียงแสนยุคแรก มีทั้งการสร้างพระพุทธรูปและภาพพระโพธิสัตว์หรือเทวดาประดับศิลปสถาน

พระพุทธรูปโดยส่วนรวมมีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรูปอินเดียสมัยราชวงปาละ มีพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระโอษฐ์แคบเล็ก พระห นุเป็นปมพระรัศมีเหนือเกตุมาลาเป็นต่อมกลม ไม่นิยมทำไรพระสก เส้นพระสกขมวดเกษาใหญ่ พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น ตรงปลายมีลักษณะเป็นชายธงม้วนเข้าหากัน เรียกว่า เขี้ยวตะขาบส่วนใหญ่นั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัยฐานที่รององค์ พระทำเป็นกลีบบัวประดับ มี ทั้งบัวคว่ำบัวหงาย และทำเป็นฐานเป็นเขียงไม่มีบัวรองรับ ส่วนงานปั้นพระโพธิสัตว์ประดับเจดีย์วัดกู่เต้าและภาพเทวดาประดับหอไตรวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ มีสัดส่วนของร่างกาย สะโอดสะองใบหน้ายาวรูปไข่ทรงเครื่องอาภรณ์เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ในศิลปะแบบปาละเสนะของอินเดียหรือแบบ ศรีวิชัย เชียงแสนยุคหลัง มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีแบบของลัทธิลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาปะปนรูปลักษณะโดยส่วนรวมสะโอดสะ องขึ้น ไม่อวบอ้วนบึกบึน พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่มากขึ้นพระรัศมีทำเป็นรูปเปลว พระศกทำเป็นเส้นละเอียดและมีไรพระศกเป็น เส้นบาง ๆชายสังฆาฏิ ยาวลงมาจรดพระนาภี พระพุทธรูปโดยส่วนรวมนั่งขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่นับว่าสวยที่สุดและถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปที่นับว่าสวยที่สุดถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปที่นับว่าสวยที่สุดพระพุทธสิหิงค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯพระพุทธรูปเชียงแสนนี้มักหล่อด้วยโลหะทองคำ และสำริด

ลักษณะทางศิลปะ องค์พระเป็นพระพุทธรูปที่จัดสร้างตามความเชื่อของศาสนาพุทธปรากฏเป็นปางมารวิชัยในรูปแบบศิลปะแบบเชียงแสนยุคต้น ราวรัชสมัยพ่อขุนเม็งรายมหาราช แห่งนครเชียงราย ด้วยเครื่องทรงองค์ประกอบที่บอกถึงระดับชั้นแห่งผู้สร้าง ทำให้พระองค์นี้ถือได้ว่าไม่ธรรมดาเลยทีเดียว (คนธรรมดาในสมัยโบราณจะไม่นิยมสร้างพระที่มีเครื่องทรงแม้เป็นขุนนางก็ยังไม่ปรากฏ ต้องเป็นชั้นกษัตริย์ผู้ครองนครเท่านั้น และการสร้างมักมีพิธีใหญ่ มีการเชิญเทวดาลงมาสถิตย์ปกป้ององค์พระและอำนวยชัยแก่พุทธศาสนิกชนที่กราบไห้บูชา)

ลักษณะทางกายภาพ องค์พระหล่อด้วยโลหะผสมประเภทสำริด (Bronze) ผิวขัดมีการตบแต่งผิวภายหลังจากชิ้นงานสำเร็จ อันเป็นลัษณะของเชิงช่างที่สูงในสมัยนั้น มีรักประปรายพระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะทรงเครื่องเต็มองค์ และสิ่งที่บ่งบอกถึงความหายากได้แก่ ปางของพระพุทธรูปองค์นี้ที่เป็นปางสะดุ้งมาร หน้าตักองค์พระขนาด ๒๐ นิ้ว สูงราวเมตรเศษ

จากธรรมชาติขององค์พระพุทธรูป พิจารณาได้ว่า องค์พระพุทธรูปไม่ผ่านการฝังดินมาก่อน องค์พระถูกเก็บรักษาใรที่อันรโหฐานเรื่อยมา ปรากฏรอยหยิบจับตามสัดส่วนเช่น แนวพระกร ลำพระองค์เป็นต้น แววพระเนตรไม่มีการตบแต่งเพื่อฝังอัญมณีใดใด อันเป็นลักษณะทางช่างที่สำคัญของช่างเชียงแสนล้านนาโบราณในยุคต้นๆที่ไม่นิยมตบแต่งพระเนตรด้วยแก้วหรืออัญมณีใดใด (โดยมากที่

ใช้แก้วตบแต่งพระเนตรมักพบในพระพุทธรูปในศิลปะอยุทธยาตอนต้น กลางและปลาย หรือตรงกับศิลปะเชียงแสนยุคสิงห์หนึ่งลงมา)[๕]

๔.๔ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสังคม

งานพุทธศิลปกรรมด้านสถาปัตยกรรม ด้านจิตรกกรม ด้านประติมากรรม ด้านวรรณกรรม ของล้านนาและจังหวัดเชียงรายได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตในล้านนา ความเป็นอัตลักษณ์ของชาวเชียงรายว่ามีความเป็นอยู่อาศัยกันอย่างไรมีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนามากน้อยเพียงใดโดยระยะเวลาในอดีตตลอดมา ทุกคนในชุมชนร่วมกันบูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆตลอดมาจนได้เห็นงานพุทธศิลป์ที่สมบูรณ์งดงามมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในฐานะที่เราเป็นชาวเชียงรายควรภาคภูมิใจที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างงานพุทธศิลป์ด้านสถาปัตยกรรม ด้านจิตรกรรม ด้านประติมากรรม ด้านวรรณกรรม ล้านนาเก่าแก่ให้เราได้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และยังเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาทางงานพุทธศิลป์ไว้อีกด้วย

สังคม ชุมชน ของตนเองมีความภาคภูมิใจที่ได้เกิดเป็นชาวล้านนา ชาวเชียงราย เนื่องเนื่องจากมีเอกลักษณ์งานศิลปะที่สวยงามเป็นของตนเอง ทั้งงานสถาปัตยกรรมอันสวยงาม และอาศัยอยู่ได้จริง งานจิตรกรรมต่างๆที่ใช้ผลงานศิลปะในการเล่าเรื่องในอดีตผ่านผลงานเขียนรูปภาพหลากหลายประเภท เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งแสดงให้เห็นความเลื่อมใส ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาในอดีต รวมไปจนถึงการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมต่างๆอันเก่าแก่ ที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้แต่เดิมมา ก็นับว่าเป็นอัตลักษณ์ที่ดีมีความเป็นตัวเองและมีคุณค่าเป็นอย่างมาก จึงนับได้ว่างานพุทธศิลป์เป็นงานที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ต่อสังคมและชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

---

[๕] หมายเหตุ ๑. ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นต้นมา ล้านนาพบกับการแตกแยกภายในการแก่งแย่งชิงอำนาจกันเอง ภัยจากภายนอกที่เข้ามาแทรกแซงทั้งจากพม่ากรุงศรีอยุธยาและล้านช้าง ทำให้ อำนาจอิสระที่คงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของแคว้นล้านนาล่มสลายลง

หมายเหตุ ๒. เมื่อแคว้นล้านนาในภาคเหนือได้สถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นนครหลวงเมื่อ พ.ศ.๑๘๓๙ หลังจากได้รวมเอาแคว้นหริภุญไชยเข้าไว้ด้วยแล้ว ได้มีการสร้างสรรค์ศิลปะไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเดิมเรียกว่า “ศิลปะเชียงแสน” ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น “ศิลปะล้านนา” อันหมายถึงรูปแบบศิลปะที่กระจายอยู่ในภาคเหนือตอนบนตั้งแต่จังหวัดตาก แพร่ น่าน ขึ้นไปพระพุทธรูปเชียงแสนทรงเครื่อง (Crown Buddha Image)พุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๐

ในส่วนการสร้างพระพุทธรูปยังเป็นส่วนที่สำคัญแก่สังคมเพราะแสดงถึงความสามัคคีของกลุ่มชุมชนเพราะการสร้างพระพุทธรูปถือว่าเป็นงานที่มีความสำคัญและไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้งนักเพราะเนื่องจากต้องใช้อุปกรณ์ในการสร้างรวมถึงการใช้ช่างฝีมือดีในการสร้าง ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้เห็นว่าการสร้างพระพุทธรูปมีความสำคัญต่อสังคม และชุมชน เป็นอย่างมาก เพราะเป็นงานประติมากรรมที่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คนได้หลากหลายจึงเหมาะกับการสร้างไว้ภายในวัดหรือชุมชนที่มีคนหลากหลายคนขึ้นไป การสร้างพระพุทธรูปมีความเกี่ยวเนื่องหลายประการด้วยกัน เช่น การผสมผสานระหว่างเรื่องของฤกษ์ยาม พิธีกรรม วิธีการหล่อ และการตกแต่ง อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ธรรมชาติ และสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้คนในชุมชนยังมีความสมัครสมานสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกันระหว่างคนในครอบครัว และชุมชนอีกด้วย มีความภาคภูมิใจในบ้านเกิดที่มีประติมากรรมที่งดงามและมีชื่อเสียง เช่น พระพุทธรูปเชียงแสน ซึ่งมีความงดงามสมบูรณ์ทางด้านรูปแบบและกรรมวิธีการหล่อสำริด เป็นต้น

งานจิตกรรม หรือ ภาพวาดฝาผนัง ที่ถูกเขียนขึ้นนั้นยังช่วยสะท้อนวิถีชีวิตชาวพุทธของชาวเชียงรายได้เป็นอย่างดี และยังมีส่วนทำให้พุทธศาสนิกชนที่ได้ช่วยทำนุบำรุงพุทธศาสนา มีความเลื่อมใส ศรัทธา และแฝงไปด้วยอัตลักษณ์งานจิตกรรมของชาวเชียงราย หรือเรียกว่า “อัตลักษณ์พุทธศิลปด้านจิตกรรม” เลยก็ว่าได้ พุทธศาสนาถือว่ามีบทบาทสำคัญที่ทำหน้าที่กล่อมเกลาจิตใจของคนในสังคม ให้รู้จักความดีงาม ความเจริญทางด้านจิตใจ ด้วยหลักพุทธธรรม เรื่องราวที่เขียนเท่าที่ได้ประมวลได้คือ พุทธประวัติและชาดก ที่นิยมอย่างมากคือ ทศชาติและนิทานชาดก (ปัญญาสชาดก) รวมทั้งชาดกนอกนิบาต เช่น สังข์ทอง สุวรรณส์ เป็นต้น ซึ่งมีคุณค่าทางสังคมและจิตใจอย่างมาก โดยภาพงานศิลปะเหล่านั้นเกิดจากช่างฝีมือดี หรือศิลปินในการสรรค์สร้างผลงานเหล่านั้นให้มีความสวยงามลงตัว และถูกถ่ายทอดมนต์เสน่ห์ต่างๆลงบนชิ้นงาน และแพงไปด้วย อัตลักษณ์ความเป็นอยู่วิถีชีวิตต่างๆ ของสังคมและชุมชนในสมัยนั้นๆ

๔.๕ วิเคราะห์คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านเศรษฐกิจ

คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมทางด้านเศรษฐศาสตร์ พบว่า ในการสร้างพุทธศิลป์ งานที่มีคุณค่า ต้องอาศัยเชิงช่างผู้มีความรู้ความสามารถ ซึ่งได้รวมเอาไว้หลายช่าง ทางล้านนนา หรือเชียงราย เรียกว่า “สล่า” สล่าหล่อ สล่าทำหุ่นขี้ผึ้ง สล่าขัด สล่าเชื่อม สล่าทำผิว สล่าปูน สล่าปั้นลายดอก สล่าออกแบบ ฯลฯ ช่างเหล่านี้สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้ บางส่วนก็ทำงานเป็นทีม บ้างก็รับจ้างรายวันเหล่านี้เป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่ง ซึ่งก็เป็นอาชีพที่สุจริต เป็นสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอาชีพที่ไม่สุจริต ไว้ ๕ ประการ ได้แก่ อาชีพค้ามนุษย์ อาชีพค้าศัตราวุธ อาชีพค้าสิ่งมีชีวิต อาชีพค้าสุราเมรัย และอาชีพค้ายาพิษ[๙]

[๙] องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๔๖๘/๑๖๒.

สถาปัตยกรรมล้านนาเป็นสิ่งที่เก่าแก่ เป็นมรดกของชาติและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่คงอยู่ในปัจจุบัน ในปัจจุบันจึงมีผู้สนใจทั้งชาวต่างชาติและชาวไทยในประเทศให้ความสำคัญทางด้านสถาปัตยกรรมล้านนา ทำให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวภายในจังหวัดเชียงราย อาทิ เช่น วัดร่องขุ่น วัดร่องเสือเต้น พิพิธภัณฑ์บ้านดำ และอุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง (ไร่แม่ฟ้าหลวง) และสถานที่สำคัญอื่นๆ จึงเป็นเหตุนำมาให้มีการเกิดผลกระทบในด้านดีทางธุรกิจแก่ผู้ทำธุรกิจในระดับใหญ่ระดับกลางและระดับเล็กทำให้มีเงินสะพัดไหลเวียนภายทั่วภาคเหนือ และที่สำคัญภายในจังหวัดเชียงรายมากขึ้นอีกด้วย

แหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวก็คือสถานที่ที่สวยงามอันได้แก่วัดวาอารามต่างๆ จึงทำให้การใช้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวการกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นอันดับต้นๆภายในจังหวัด โดยวัดหลายวัดที่เป็นวัดที่มีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม งานพุทธศิลป์ต่างๆ โดยการสร้างพระพุทธรูปเป็นศิลปะทางด้านประติมากรรมอีกแขนงหนึ่ง ที่มีการจัดประดับเครื่องทรงพระพุทธรูปให้มีความสวยงาม ซึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับประติมากรรมล้านนาเพราะมีความละเอียด อ่อนช้อยในผลงานรูปปั้นต่างๆที่สร้างขึ้นก็สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ไม่น้อย ทำให้ชาวต่างชาติมีความสนใจในการชมพระพุทธรูปและรูปปั้นต่างๆ ทำให้เกิดเป็นรายได้ของชาวบ้านจากฝีมือการปั้นแกะสลักต่างๆในจุดขายของที่ระลึกได้และยังนำรายได้เข้ามาสู่ชุมชนในอนาคตได้เป็นอย่างดี

ส่วนในด้านงานพุทธศิลปกรรมด้านจิตกรรมก็มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อนักท่องเที่ยวและระบบเศรษฐกิจภายในจังหวัดมีการจัดทำภาพที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอาทิ เช่น ภาพการสร้างพระแก้วมรกต วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย ถูกเขียนไว้ภายในหอพระหยก จังหวัดเชียงราย บนผนังอาคาร แสดงจิตกรรมจากตำนานพระแก้วมรกต ภาพวาดการสร้างและพิธีอัญเชิญพระหยกเชียงรายสู่พระอารามในวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๔ ปัจจุบันมีการจัดทำ พิพิธภัณฑ์ และแกลเลอลี่ขึ้นเพื่อสร้างรายได้ขึ้น เช่น

๑.ขัวศิลปะ โดยมีการจัดนิทรรศการศิลปะ “เชียงรายศิลป์เพื่อหอศิลป์” โดยเริ่มและนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา เพื่อสร้างรายได้ให้แก่กองทุนศิลปินเชียงราย และพัฒนาศิลปะให้แก่สังคมอีกด้วย ในปัจจุบันมีการจัดนิทรรศการแสดงผลงานของศิลปินหลายท่านหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามฤดูกาล จึงทำให้กลุ่มประชาชนทั่วไปที่สนใจงานศิลปะได้เข้ามาเยี่ยมชมงาน ที่ขัวศิลปะกลุ่มคนรักผลงานศิลปะก็ให้ความสนใจในการประมูลซื้อผลงานจากศิลปิน และภายในขัวศิลปะก็ยังมีร้านค้า จำหน่ายของที่ระลึก งานศิลปะต่างๆ หนังสือ และมีร้านอาหาร ภายในบริเวณนั้น จึงเห็นได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่มีผู้คนจำนวนมากให้ความสนใจเหมาะกับชาวไทยและชาวต่างชาติทั่วไป ได้เข้าไปเที่ยวเยี่ยมชมและรวมไปถึงการจับจ่ายใช้สอยก็เป็นสถานที่ที่สำคัญแห่งหนึ่งที่มีผลงานศิลปะทั้งงานพุทธศิลป์งานศิลปะสมัยใหม่ซึ่งมีอิทธิพลและเป็นแรงผลักดันให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในจังหวัดได้เป็นอย่างดี

๒. วัดพระแก้ว วัดอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่บนถนนไตรรัตน์ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ได้รับการยกฐานะเป็นพระอารามหลวง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นแห่งนี้เป็นวัดที่เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ และจังหวัดเชียงราย ในปัจจุบันทุกๆวันจะมีชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาเยี่ยมชมที่วัดทุกวัน ภายในวัดมีพิพิธภัณฑ์ที่สำคัญเป็นอย่างมาก โดยใช้ชื่อเรียกว่า โฮงหลวงแสงแก้ว วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นพิพิธภัณฑ์ของวัด เพื่อเป็นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุของวัดและของที่ศรัทธานำมาถวาย เช่น เครื่องปั้นดินเผา และโบราณวัตถุ รวมถึงเครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องเขิน และคัมภีร์ใบลาน ที่บอกเล่าเรื่องราวของพุทธศาสนาได้อย่างละเอียด รวมทั้งข้อมูลทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมล้านนา และชีวประวัติของบุคคลสำคัญ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมล้านนา เหมาะสำคัญนักท่องเที่ยวนักศึกษาผู้ที่สนใจได้มาเยี่ยมชมและใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล ได้เป็นอย่างดี จึงทำให้จังหวัดเชียงรายในทุกๆปีทุกๆเทศกาลมีกลุ่มนักท่องเที่ยวและชาวต่างชาติเดินทางมายังจังหวัดเชียงราย มาพักผ่อน มาศึกษาหาข้อมูล เพื่อการศึกษา เพื่อการทำธุรกิจ ดังนั้น งานพุทธศิลป์ด้านต่างๆก็ยังมีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงราย

๓. อุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง (ไร่แม่ฟ้าหลวง) เชียงราย เป็นสถานที่จัดแสดงงานศิลปะ วัฒนธรรม ดนตรี ละคร ทั้งยังเหมาะสำหรับ จัดงานเลี้ยงรับรองรูปแบบต่างๆ การประชุมสัมนาหรือการประกอบพิธีกรรมพื้นเมืองเหนือ ในท่ามกลางบรรยากาศอันสงบศักดิ์สิทธิ์ล้านนาในปัจจุบันหมายถึง ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน อาณาจักรล้านนานั้นร่ำรวยด้วยประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมมาแต่โบราณ ปัจจุบันเป็นอุทยานศิลปะและวัฒนธรรม อันรื่นรมย์ด้วยหมู่ไม้นานาพันธุ์ เหมาะสำหรับผู้แสวงหาความสงบเงียบ และแรงบันดาลใจ อันเกิดจากธรรมชาติ และศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีกด้วย สถานที่แห่งนี้เปิดให้บริการแก่บุคคลทั่วไปและนักท่องเที่ยวที่สนใจเดินทางมาเยี่ยมชม ผลงานศิลปะต่างๆของทางภาคเหนือ และส่วนใหญ่ผลงานเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างแน่นอน งานพุทธประติมากรรมหลายชิ้น งานแกะสลักไม้ต่างๆ เปิดบริการตั้งแต่วันอังคาร-วันอาทิตย์ หยุดให้บริการทุกวันจันทร์ การเข้าเยี่ยมชมสถานที่แห่งนี้จะต้องซื้อตั๋วเข้าเยี่ยมชม บริเวณด้านหน้าทางเข้าและเป็นสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจเข้าไปเยี่ยมชมงานศิลปะต่างๆ นับว่ายังเป็นสถานที่ที่สนับสนุนด้านเศรษฐกิจต่อจังหวัดได้เป็นอย่างดงาม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติพัฒนาการและลักษณะพุทธศิลป์ในเชียงราย (๒) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร โดยเน้นค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ ตำรา บทความ เอกสารวิชาการและรายงานวิจัย ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการวิจัยเพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงสนับสนุนในการเขียนงานวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังจะสรุปผลการศึกษาวิจัยและเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประวัติพัฒนาการและลักษณะพุทธศิลป์ในเชียงราย

พุทธศิลปกรรมเมืองเชียงราย หมายถึงงานพุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงรายประกอบไปด้วยงานสถาปัตยกรรม งานประติมากรรม งานจิตรกรรม และงานวรรณกรรม

การนับถือพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม คงเป็นสิ่งที่มีมาก่อนแล้ว ทั้งในแคว้นหริภุญชัยและในแคว้นโยนก และยังคงสืบทอดต่อมาในสมัยพญามังรายมหาราช โดยมีหลักฐานชัดเจนพ่อขุนเม็งรายทรงเลื่อมใสและศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์และทรงนำหลักธรรมทางศาสนามาใช้ในการปกครองราษฎรและ ได้ผสมผสานความเชื่อดังเดิมที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับความเชื่อของพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องรุกขเทวดาศักดิ์สิทธิ์อยู่รักษาไม้เดื่อ เทวดานั้นมักให้คุณแก่คนทั้งหลาย พญามังรายจึงสร้างวัดและปลูกต้นโพธิ์บริเวณไม้เดื่อ ซึ่งถือว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่

งานพุทธศิลปกรรมในล้านนามีการผสมผสานงานศิลปะอย่างหลากหลายและได้รับอิทธิพลงานศิลปะต่างๆจากพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาประยุกต์ผสมผสานกันไปแต่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ตามยุคตามสมัย ดังที่ได้เห็นกันในอดีตจนถึงปัจจุบัน งานพุทธศิลป์ยังคงมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้างเพราะเกิดจากการนำเอาอัตลักษณ์รูปแบบในการสร้างมาประยุกต์ใช้ในกลุ่มงานพุทธศิลป์

งานพุทธศิลป์ที่สำคัญของจังหวัดเชียงรายที่เห็นได้ชัดก็คือ งานพุทธศิลป์เมืองเชียงแสน โดยมีหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลืออยู่หลายอย่างเช่น

งานประติมากรรมได้แก่ พระพุทธรูปเชียงแสน ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปเชียงแสนเป็นงานศิลปะล้านนา ซึ่งมักเรียกว่า แบบเชียงแสน คือ องค์พระมีลักษณะพระวรกายอวบอูม

พระพักตร์อิ่ม กระเกตุมาลาเป็นรูปต่อมกลม และดอกบัวตูม พระศกเป็นแบบก้นหอย พระขนงโก่งรับพระนาสิกงุ้มเล็กน้อย ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน พระอุระนูนดังราชสีห์ อยู่ในท่านั่งขัดสมาธิเพชร

งานสถาปัตยกรรม ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ หอไตร มีลักษณะเด่น เช่น โบสถ์ วิหาร อาคารมีการทำในลักษณะก่ออิฐถือปูน หลังคาโบสถ์ วิหารสมัยเชียงแสนมีเอกลักษณ์ คือ “เป็นหลังคาที่แสดงโครงสร้าง” คือไม่มีฝ้าเพดาน เมื่อเข้าไปข้างในแล้วสามารถมองเห็นเครื่องหลังคาได้ทุกชิ้น การตกแต่งนิยมการตกแต่งด้วยเครื่องไม้แกะสลักและลายรูปปั้น องค์พระเจดีย์ทรงระฆังถูกบีบให้เล็กลง มีบัลลังก์ปล้อง และที่ยอดมีฉัตรกั้น เจดีย์บางองค์เป็น ๘ เหลี่ยม บางองค์เป็นเจดีย์ทรงกลม เจดีย์เชียงแสนส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลงานพุทธศิปกรรมมาจากสุโขทัย

งานจิตกรรมพุทธศิลปกรรมเชียงราย ผลงานส่วนใหญ่ในระยะหลังของช่วงพุทธสตวรรษที่ ๒๕ ที่ปรากฏในกลุ่มวัดวาอารามในจังหวัดเชียงราย เป็นที่น่าสังเกตว่าเราได้พบเห็นอยู่เป็นจำนวนมาก สิ่งที่ได้ศึกษาจากงานจิตกรรมในช่วงนี้คือ กลุ่มฝีมือช่างพื้นบ้านล้านนาโดยรวมแล้วอาจแบ่งได้ตามอิทธิพลที่ปรากฏในงาน เช่น กลุ่มล้านนาที่มีอิทธิพลมาจากกรุงเทพฯ กลุ่มช่างไทยใหญ่ กลุ่มช่างไทยลื้อ รวมทั้งกลุ่มที่มีอิทธิพลพม่าปรากฏอยู่ด้วย เป็นต้น เรื่องราวที่เขียนเท่าที่ได้ประมวลได้คือ พุทธประวัติและชาดก ที่นิยมอย่างมากคือ ทศชาติและนิทานชาดก (ปัญญาสชาดก) รวมทั้งชาดกนอกนิบาต และภาพวิถีชีวิต ประเพณี ของทางภาคเหนือที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

งานจิตรกรรมพุทธศิลปกรรมที่เห็นได้ชัดและหาดูได้ง่าย อาทิ ภาพจิตรกรรมฝาผนังบนหอพระหยกเชียงราย วัดพระแก้ว เป็นงานจิตรกรรมไทยเขียนเรื่องราวประวัติการสร้างวัดพระแก้วองค์ปัจจุบัน และอีกหนึ่งวัดแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอีกแห่งคือ วัดร่องเสือเต้น ภาพจิตกรรมฝาผนังภายในอุโบสถเป็นภาพ เขียนเล่าเรื่องราวพุทธประวัติ เป็นต้น

๕.๑.๒ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

ความเป็นอัตลักษณ์ของงานพุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย เป็นรูปแบบงานศิลปะที่มีลักษณะ รูปแบบปะปนผสมผสานกับศิลปะอื่น โดยการได้รับอิทธิพลเข้ามาทำให้การสร้างงานศิลปะเกิดการนำศิลปะหลายแห่งมาประยุกต์ผสมผสานกันทำให้เกิดงานพุทธศิลปะแบบล้านนา หรือพุทธศิลปกรรมเชียงราย

งานประติมากรรมได้แก่ พระพุทธรูปเชียงแสน เนื่องจากเป็นงานประติมากรรมที่มีการกล่าวถึงมากที่สุดเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะอันโดดเด่นลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป มีพระ/วรกายอวบอูม พระพักตร์อิ่ม กระเกตุมาลาเป็นรูปต่อมกลมและดอกบัวตูม ชายผ้าสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน ท่านั่งขัดสมาธิเพชร อุปกรณ์ที่ใช้ในการพระพุทธรูปได้แก่การด้วยสำริด เป็นส่วนมาก และการปั้นจากปูนในปัจจุบันได้รับความนิยมสูงเพราะเนื่องจากใช้ทุนทรัพย์ในการสร้างต่ำกว่า และใช้เวลารวดเร็วกว่า

งานสถาปัตยกรรม ที่เห็นได้โดยทั่วไปได้แก่ โบสถ์ วิหาร หอไตร มีเอกลักษณ์เด่นต่างจากงานศิลปะอื่น โบสถ์ วิหาร อาคารก่ออิฐถือปูน มีขนาดเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่ ไม่นิยมสร้างให้สูงมากนักเน้นพื้นที่ใช้สอยภายใน ลักษณะของหลังคา คือ “เป็นหลังคาที่แสดงโครงสร้าง” เมื่อเข้าไปข้างในจะสามารถมองเห็นเครื่องหลังคาได้ทุกชิ้น การตกแต่งอาคารนิยมตกแต่งด้วยเครื่องไม้สลักและลายรูปปั้น

งานจิตกรรมพุทธศิลปกรรม แบ่งผลงานออกได้เป็น ๓ ระยะคือ ระยะที่ ๑ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑ เป็นจิตกรรมยุคแรก ระยะที่ ๒ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๔ ลักษณะภาพจิตกรรมเหล่านั้นได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า เป็นการเขียนภาพเน้นไปทางลายเครือดอก ลายเถาไม้ต่างๆ ซึ่งใช้สีในการเขียนเป็นการลงลักปิดทอง การใช้สีธรรมชาติในการเขียนงานจิตกรรม ระยะที่ ๓ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นผลงานในยุคปลายลักษณะโดยทั่วไปของจิตกรรมอยู่ในแบบผสมผสานพื้นบ้านนิยมเขียนภาพเชิงเล่าเรื่องเป็นหลัก เรื่องราวที่เขียนเป็นคตินิยมเฉพาะชาวล้านนา

๕.๑.๓ คุณค่าของอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงรายเป็นศิลปะแบบล้านนาที่มีความงดงามเป็นอย่างมากเป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบต่างๆ เข้ามาประยุกต์ร่วมด้วย อาธิศิลปะลาว ศิลปะสุโขทัย ศิลปะพม่า งานสถาปัตยกรรมเป็นงานที่มีลักษณะรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ เรียบง่ายสวยงาม งานประติมากรรม คือ กลุ่มพระพุทธรูป ที่มีลักษณะจำเพาะหรือเรียกกันว่า พระสิงห์เชียงแสน เป็นพระพุทธรูปที่มีความงดงาม ในการสร้างพระพุทธรูปยังมีการผสมผสานระหว่างเรื่องของฤกษ์ยามพิธีกรรม วิธีการหล่อ และการตกแต่ง อันสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ธรรมชาติและนอกเหนือธรรมชาติ และกลุ่มผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา งานจิตรกรรมพุทธศิลปกรรมก็เป็นงานศิลปะที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเพราะมีการสร้างขึ้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้คนของชาวเชียงราย ที่มีความศรัทธาและเลื่อมใสพระพุทธศาสนา งานจิตรกรรมเหล่านั้นเป็นเสมือนส่วนเหนือในการสืบทอดและรักษาศิลปะพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป เพื่อเป็นประโยชน์แก่เยาวชนรุ่นหลังที่ต้องการศึกษาเรียนรู้งานพุทธศิลปกรรมเชียงรายยังสามารถบ่งบอกถึงเรื่องราวของพระพุทธศาสนาและสะท้อนวิถีชีวิตของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านหลักธรรม ประกอบไปด้วยการสืบทอดพระพุทธศาสนาและการสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอน โดยใช้หลักธรรม และการนำหลักธรรมถ่ายทอดในการสรรค์สร้างผลงานพุทธศิลป์ เช่น ธรรมจักร หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ ในทางพระพุทธศาสนาหรือรวมไปถึง สัญลักษณ์แทนวัฏจักรเวียนว่ายตายเกิด

คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าของงานพุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บอกเรื่องราว และแสดงความเป็นมาพัฒนาการของประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ทั้งประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ชาติการเมืองการปกครอง ที่ปรากฏจาก

งานพุทธศิลปกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงในหอพระหยกเชียงราย วัดพระแก้ว เป็นการเขียนภาพบรรยายเรื่องราวประวัติการสร้างพระแก้วมรกต เป็นต้น

คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสุนทรีย์ งานพุทธศิลป์ทุกชิ้นถูกสร้างขึ้นให้เกิดความสวยงามอยู่เสมอ จึงมีคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์แผงอยู่ในชิ้นงาน ที่เห็นได้ชัดคือ งานพุทธศิลปกรรมวัดร่องขุ่น ผลงานเหล่านั้นถูกสร้างให้มีความสวยงาม ลงตัวตามแบบแผนงานพุทธศิลปกรรม และยังแผงคุณค่าไปด้วยปรัชญาต่างๆ เมื่อดูแล้วจะทำให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ต่อผู้ที่ได้พบเห็นอย่างแน่นอน

คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านสังคม งานพุทธศิลปกรรมของล้านนาและจังหวัดเชียงรายได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นมาและความเป็นอัตลักษณ์ของชาวเชียงรายว่ามีความเป็นอยู่อาศัยกันอย่างไรมีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนามากน้อยเพียงใดโดยระยะเวลาในอดีตตลอดมาจนได้เห็นงานพุทธศิลป์ที่สมบูรณ์งดงามมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านเศรษฐกิจ ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดเชียงรายโดยเฉพาะวัดวาอาราม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความนิยมเป็นอย่างมาก และยังเป็นแหล่งหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑. ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. จากผลการวิจัยพบว่างานพุทธศิลป์มีพัฒนาการเกิดขึ้นต่อเนื่องหลายยุคสมัยและมีการนำอิทธิพลศิลปะอื่นเข้ามาประยุกต์จึงทำให้งานพุทธศิลป์มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามยุคและสมัย ดังนั้นควรมีการทำการวิจัยอย่างต่อเนื่องภายในช่วงเวลาระยะหนึ่ง

๒. ควรมีการวิจัยพุทธศิลป์เชิงอนุรักษ์ เพื่อเป็นการสืบทอดให้งานศิลปะเหล่านี้ให้คงอยู่และเป็นแหล่งเรียนรู้ รวมรวมข้อมูลแก่ผู้ที่สนใจศึกษา

๓. เมื่อทำวิจัยสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์แล้วควรนำงานวิจัยพุทธศิลป์ไปจัดนิทรรศการแสดงเผยแพร่ข้อมูลให้แก่ผู้ที่สนใจได้เรียนรู้ต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป ผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่าควรที่จะศึกษาในประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดอื่นๆในภาคเหนือ

๒. ควรศึกษาอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมเฉพาะด้าน อาทิ เช่น ศึกษาอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านงานจิตรกรรม ด้านงานประติมากรรม ด้านงานสถาปัตยกรรม เป็นต้น

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย.ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานครฯ : โรงพิพม์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

ข้อมูลทุติยภูมิ

ก.ภาษาไทย

๑.หนังสือ

คงเดช ประพัฒน์ทอง. **โบราณคดีประวัติศาสตร์**,กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร ๒๕๒๙.

เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์. **แรงบันดาลใจในการสร้างวัดร่องขุ่น**,อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง ๒๕๕๙.

ไมตรี ลิมปิชาติ, **มนุษย์ต่างดาว ถวัลย์ ดัชนี**,วสี คิเอชั่น,พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๖.

ธนิต อยู่โพธิ์, “ **สถานจิตรกรรมฝาผนัง**,” ใน วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของของไทย สถานจิตรกรรมฝาผนัง และสารบาญภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอศิลป์,กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร๒๕๐๒.

ปิ่น มาลากุล ม.ล.,“**การเปิดแสดงจิตกรรมฝาผนังในเทศกาลเข้าพรรษา**”,วารสารศิลปกร ๒๕๐๒.

พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุญนาค),ผู้เรียบเรียง,**พงศาวดารโยนก,** ศรีปัญญา: ๒๕๕๗.

พระยาอนุมานราชธน, งานนิพนธชุดสมบูรณ **เรื่องของคนไทย**, กรุงเทพมหานคร : องคการคาของคุรุสภาและมูลนิธิเสฐียร โกเศศ –นาคะประทีป

พิเศษ เจียนจันทร์พงษ์, “**วัดสะดือเมือง**” :การบูรณะและความรู้จากข้อมูลใหม่ในล้านนาไทย ๒๕๕๓.

เฟื้อ หริพิทักษ์, “ **จดหมายจากลำปาง จิตรกรรมในวิหารแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง**,” ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๘-กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙.

ภาณุพงษ์ เลาหสม. **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา**.กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ ๒๕๔๑.

มาดเลน จีโต้.**ประวัติเมืองพระนคร (Angkor)** ของขอม,ม.จ.สุภัคคิศ ดิศกุล,ทรงแปล,พิพม์เนื่องในงานฉลองครบ ๕ รอบของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระราชูปถัมภ์.จุลสาร.**Mae Fah Luang Art& Cultural Park**.๒๕๖๐.

ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. ทรงแปลและทรงนิพนธ์หมายเหตุประกอบ, “จดหมายเรื่อง **ศิลปะแบบเชียงแสน**,” ใน วารสารศิลปากร (ม.ป.ท.: ม.ป.ป)

ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์, ศาสตราจารย์เกียรติคุณ, **พระพุทธรูปล้านนากับคติพระพุทธศาสนา**

มหายานแบบตันตระนิกายวัชรยาน,เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๖๐.

วิรุณสิริ ใจมา ผศ.ดร.และคณะ.**วัดเก่าแก่ในเทศลาลนครเชียงราย**, เทคโนปริ้นติ้งเซ็นเตอร์ ๒๕๕๖.

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาการท่องเที่ยวมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. **เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเชียงราย** (ตอนที่ ๕ ลือเลื่องรานศิลป์), จังหวัดเชียงราย, วัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ๒๕๕๖

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศาสตราจารย์ ดร. **ศิลปะล้านนา**, กรุงเทพฯ : มติชน ๒๕๕๖.

ศิลปะ พีระศรี. **พระบฏในกรุเจดีย์วัดดอกเงิน**" ใน สมบัติศิลปะจากเขื่อนภูมิพล, กรุงเทพฯ:กรมศิลปากรม, ๒๕๕๓.

สุภัทรดิศ ดิศกุล ศาสตราจารย์. **ศิลปะในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ,๒๕๓๕.

สมเด็จพระเจ่าบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธเจดีย,** (กรุงเทพมหานคร : องคการคาคุรุสภา, ๒๕๑๘.

สิริวัฒน คำวันสา. **ประวัติศาสตรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔.

สมพร ไชยภูมิธรรม. **ปางพระพุทธรูป**,กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพตนธรรม ,๒๕๔๓.

สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. **วิเคราะห์ประวัติการนับถือศาสนาพุทธและศิลปะพุทธรูปในเอเชีย**, หน้าปกใน.(ม.ป.ท.: ม.ป.ป)

สน ศรีมาตรัง.**โครงสร้างจิตรกรรมฝาผนังล้านนา**, กรุงเทพฯ;มหาวิทยาลัยศิลปากร มูลนิธิโตโยต้า, ๒๕๐๒.

สันติ เล็กสุขุม ศ.ดร. :**หริภุญชัย ล้านนา**,พิมพ์ครั้งที่ ๓,กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

_____. **ลายประจำยามก้ามปู;ทวารดีถึงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์**,'' ใน วารสารศิลปวัฒนธรรม,ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ มกราคม ๒๕๓๓.

สุรพล ดำริหกุล. **ลานนา สิ่งแวดลอม สังคม และวัฒนธรรม**,บริษัท รุงอรุณ พับลิชิ่ง จำกัด ๒๕๔๒.

สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ ๒๕๔๔.

สามารถ ศิริเวชพันธุ์. **สถาปัตยกรรมล้านนา**, เอกสารสัมมนาเลขที่ ๐๑๐๓, ๑-๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ณ สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ / เล่มที่ ๑๔ / **เรื่องที่ ๓ ประติมากรรมไทย**, (ม.ป.ท.)๒๕๓๓

เสถียร โพธินันทะ. **ประวัติศาสตรพระพุทธศาสนา** (ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑) , กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

เสนอ นิลเดช.**ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา**, กรุงเทพฯ: สำนักพิพม์เมืองโบราณ, ๒๕๒๖.

แสง มนวิทูร.ผู้แปล,**ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. **โบราณวัตถุขโบราณสถานในล้านนา**,เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๙.

อำนาจ เย็นสบาย. **ประวัติศาสตร์ศิลปกรรมร่วมสมัยรัตนโกสินทร์**, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป)

ฮันส์ เพนธ์. "**ความเป็นมาของล้านนาไทย**" ใน ล้านนาไทย, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป)

_____. **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**,(กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๙.

วิทยานิพนธ์

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ **การศึกษาวิหารล้านนา**, กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.

วิภา จำปาวัลย์ และ ชัปนะ ปิ่นเงิน. **การศึกษาสัญลักษณ์ล้านนา**, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓.

ภานุวัฒน์ เนียมบาง,**การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรณีศึกษา : วัดร่องขุ่น ต.ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย** บัณฑิตวิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑.

ข้อมูลออนไลน์

เจดีย์ – วิกิพีเดีย,(ออนไลน์),แหล่งที่มา:www.wikipedia.org ,(๒ ธันวาคม ๒๕๖๐).

พระธาตุจอมกิตติ โบราณสถานสำคัญของเมืองเชียงแสน | Chiang Mai News ,(ออนไลน์), แหล่งที่มา: www.chiangmainews.co.th ออนไลน์,(๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐).

พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน ,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.museum.mfu.ac.th ออนไลน์,(๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐).

พระพุทธรูปภาคเหนือ,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.danpranipparn.com/web/praput/praputta ๖.html ,(๑๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐).

วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา – ตำนานพระธาตุดอยตุง www.ich.culture.go.th/ ออนไลน์ สืบค้นข้อมูล ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

วิหาร - ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.lanna-arch.net/art/sculpture.com,(๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐).

วัดร่องขุ่น www.วัดร่องขุ่น.com (ออนไลน์) สืบค้นข้อมูล ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๖๐

วัดร่องเสือเต้น ออนไลน์ www.chiangraifocus.com/เที่ยวเชียงราย/253/วัดร่องเสือเต้น สืบค้นข้อมูล ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย – วิกิพีเดีย,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.wikipedia.org/wiki,(๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๐).

หอคำ,(ออนไลน์),แหล่งที่มา: www.maefahluang.org,(๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๐).
อุโบสถ - วิกิพีเดีย,(ออนไลน์),แหล่งที่มา:www..wikipedia.org ออนไลน์,(๒๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๐).

ข้อมูลสัมภาษณ์

สัมภาษณ์, พระครูโสภณศิลปาคม, วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์,พระเพี๊ยก ภทฺทธีโร (แซ่มัว),วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์,อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์,คุณพุทธรักษ์ ดาษดา, วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์,คุณอำพร คำยี, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์,นางหน่อ สุขสวัสดิ์, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์,เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์บ้านดำ, วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

(ว่าด้วยแบบสัมภาษณ์)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พะเยา โทร. ๐ ๕๔๘๗ ๐๑๔๒

ที่ ศธ ๖๑๕๑ / ว.๖๗ **วันที่** ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน/นมัสการ

ด้วย **นายอนุพงษ์ ดาวทอง** เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๑๐๔๐๕๐๑๙ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "**อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย**"

ในการนี้ บัณฑิตศึกษา จึงเรียน/นมัสการมาเพื่อขออนุญาตให้ **นายอนุพงษ์ ดาวทอง** ได้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ แล้วแต่ท่านและนิสิตจะกำหนด

จึงเรียน/นมัสการมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ดร.ชูชาติ สุทธะ)
เลขานุการบัณฑิตศึกษา

แบบสัมภาษณ์

โครงการวิทยานิพนธ์

เรื่อง อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ-สกุล.....อายุ.....ปี

๑.๒ การศึกษา.....

๑.๓ อาชีพ.....ภูมิลำเนาเดิม.....ภูมิลำเนาปัจจุบัน.....

๑.๔ ตำแหน่งของผู้ให้สัมภาษณ์.....

๑.๕ วัน/เวลาที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ ประวัติพัฒนการ

.....

.....

.....

.....

๑) ด้านสถาปัตยกรรม

.....

.....

.....

.....

๒) ด้านปฏิมากรรม

.....

.....

.....

.....

๓) ด้านจิตกรรม

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย

.....

.....

.....

.....

๑) ด้านสถาปัตยกรรม

.....

.....

.....

.....

๒) ด้านปฏิมากรรม

.....

.....

.....

.....

๓) ด้านจิตกรรม

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ คุณค่า และแนวคิดการผสมผสานศิลปะร่วมสมัย

.....

.....

.....

.....

๑) ด้านสถาปัตยกรรม

.....

.....

.....

.....

๒) ด้านปฏิมากรรม

.....

.....

.....

.....

๓) ด้านจิตกรรม

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๕ ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

นายอนุพงษ์ ดาวทอง
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ภาคผนวก ข

(สรุปสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ)

สัมภาษณ์

พระเพี๊ยก ธีรภทฺโท (แซ่มัว)

เจ้าหน้าที่ ณ โฮงหลวงแสงแก้ว (วัดพระแก้ว)

สรุปได้ว่า

วัดพระแก้ว ตั้งอยู่ที่ถนนไตรรัตน์ ใจกลางเมืองเชียงราย วัดพระแก้วแห่งนี้ได้ค้นพบ พระแก้วมรกต หรือพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ ณ วัดศรีรัตนศาสดาราม(วัดพระแก้ว) กรุงเทพฯ ตามประวัติเล่าว่า เมื่อราวปี พ.ศ. ๑๘๙๗ ในสมัย พระเจ้าสามฝั่งแกน เป็นเจ้าเมืองครองเชียงใหม่ เกิดปรากฏการณ์ฟ้าได้ผ่า เจดีย์ร้างองค์หนึ่ง และได้พบ พระพุทธรูปลงรักปิดทองอยู่ภายในเจดีย์ ต่อมาได้ทำการกะเทาะออก จึงได้พบว่า เป็นพระพุทธรูป มีลักษณะสีเขียวสร้างด้วยหยก ซึ่งก็คือ พระแก้วมรกต วัดพระแก้ว เชียงราย เป็นสถานที่ประดิษฐาน พระหยก ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในวาระที่ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระชนมายุครบ ๙๐ พรรษา ภายในวัดพระแก้วแห่งนี้ปัจจุบัน ประกอบไปด้วยสถานที่สำคัญ ดังนี้ คือ

พระเจดีย์ เมื่อราวปี พ.ศ. ๑๙๗๗ ได้เกิดฟ้าผ่า ลงองค์พระเจดีย์พังทลายลง และในคราวนั้นได้พบพระแก้วมรกตซ่อนไว้ในพระเจดีย์องค์ดังกล่าว หลังจากนั้นได้ทำการอัญเชิญพระแก้วมรกตไปประดิษฐาน ณ เมืองต่างๆ คือ ลำปาง เชียงใหม่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ กรุงธนบุรี และกรุงเทพมหานคร ตามลำดับ ต่อมากรมศลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนองค์พระเจดีย์ เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘

พระอุโบสถ มีลักษณะเป็นพระวิหารทรงเชียงแสน สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๓ ได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ.๒๔๙๕ พระประทานในอุโบสถ (พระเจ้าล้านทอง) เป็นพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย นับเป็นพระพุทธรูปในสกุล ช่างศิลปะปาละ

หอพระหยก มีลักษณะอาคารทรงล้านนาโบราณ เป็นสถานที่ประดิษฐาน "พระพุทธรตนากรนวุติวัสสานุสรณ์มงคล" หรือ "พระหยกเชียงราย" ผนังภายอาคาร แสดงภาพจิตกรรม จากตำนานพระแก้วมรกต และภาพวาดการสร้างและพิธีอัญเชิญพระหยกเชียงรายสู่พระอาราม

พิพิธภัณฑ์โฮงหลวงแสงแก้ว มีลักษณะอาคารทรงล้านนาประยุกต์ ภายในเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงพระพุทธรูปสำคัญ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัย

ในปัจจุบันทุกวันจะมีกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และชาวไทย แวะเวียนมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากอันดับแรกจะไปนมัสการพระหยกเป็นอันดับแรกและจากนั้นก็เดินชมสถานที่สำคัญของวัดอาทิ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพิพิธภัณฑ์โฮงหลวงแสงแก้ว ส่วนในพิพิธภัณฑ์จะมีการจัดแสดงวัตถุโบราณ ศิลปวัฒนธรรมของชาวล้านนา และเรื่องราวคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของชาวเชียงราย

สัมภาษณ์

อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์

ผู้ออกแบบสร้างวัดร่องขุ่น

สรุปได้ว่า

วัดร่องขุ่นได้รับการออกแบบและสร้างโดยอาจารย์เฉลิมชัยโฆษิตพิพัฒน์ศิลปินแห่งชาติ ที่มีชื่อเสียงของไทยวัดร่องขุ่นสร้างขึ้นด้วยแรงปณิธานที่มุ่งมั่นรังสรรค์งานพุทธศิลปกรรมที่งดงามผสมผสานวัฒนะธรรมล้านนา อย่างกลมกลืนและสวยงาม ทั้งลวดลายงานประติมากรรมปูนปั้นประดับกระจกและจิตรกรรรมฝาผนังอันวิจิตร เอกลักษณ์อันโดดเด่นของวัด คือ พระอุโบสถประดับตกแต่งด้วย งานประติมากรรมปูนปั้นผสมกับลวดลายกระจกสีเงินแวววาว บริเวณหน้าอุโบสถประดับไปด้วยงานประติมากรรม อันผสมไปด้วยปรัชญาและเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ผลงานภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถเป็นฝีมือภาพเขียนของอาจารย์เอง

ปณิธานของอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ต่องานพุทธศิลปกรรมชิ้นเอกของอาจารย์เอง “ผมหวังที่จะสร้างงานพุทธศิลปกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของผม ให้ปรากฏเป็นผลงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่ชิ้นหนึ่งของโลกมนุษย์นี้ให้ได้เพื่อ ประกาศความยิ่งใหญ่ของประเทศชาติของผมไปสู่มวลมนุษยชาติทั้งโลก ผมจึงต้องตั้งความปรารถนาที่จะถวายชีวิตใช้ช่วงเวลาที่ดีที่สุดของตนเอง สร้างงานพุทธศิลปกรรมเพื่อเป็นงานประจำรัชกาลที่ ๙ ให้ได้และจะถวายชีวิตไปจนตายคาวัด ” คือคำกล่าวของ อ.เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ศิลปินชื่อดังผู้ออกแบบและก่อสร้างวัดร่องขุ่นแห่งนี้ อาจารย์ได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ว่าในการสร้างวัดร่องขุ่นในครั้งนี้ได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างวัดร่องขุ่นแห่งนี้อยู่ ๓ ประการ คือ เพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

สัมภาษณ์

คุณอำพร คำยี

เจ้าหน้าที่ อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

สรุปได้ว่า

อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานของมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ภายในสถานที่แห่งนี้มี หอคำ ได้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ในบริเวณอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง หอคำจัดสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์เก็บรวบรวมศิลปวัตถุ และงานพุทธศิลปกรรมให้คนกลุ่มชนรุ่นหลังได้เป็นแหล่งค้นคว้าศึกษาหาความรู้ การสร้าง หอคำหลังนี้เมื่อคราวในการสร้าง ซึ่งได้ใช้ไม้จากบ้านเก่าถึง ๓๒ หลัง โดยเฉพาะแป้นเกล็ดไม้สักที่ใช้ในการมุงหลังคามีจำนวนถึง ๓ แสนแผ่นและต้องใช้เวลาสร้างนานหลายปี

หอคำมีความงดงามเป็นอย่างมากโดยงานสถาปัตยกรรมแบบล้านนา จะเน้นเรื่องความสวยงาม อลังการ และเน้นถึงความเรียบง่าย ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้เก่าที่มีความทนทานต่อสภาพอากาศสูง ส่วนรอยไม้แตกรอยปุปะที่เห็นจากชิ้นไม้ต่างๆ มองแล้วรู้ได้ทันทีว่าใช้ไม้บ้านเก่าในการสร้างและต้องการการใช้ไม้เก่าและประโยชน์ของไม้อย่างคุ้มค่า

ภายในบริเวณพื้นที่กว่าร้อยไร่ของของสถานที่แห่งนี้ ถูกจัดและออกแบบไว้ให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติ ป่าไม้ สร้างงานสถาปัตยกรรมต่างๆให้อยู่ในท่ามกลางป่าไม้ โดยเฉพาะสถานที่สำคัญ หอคำ สร้างตั้งอยู่ริมน้ำ สร้างความชุ่มชื่นเย็นสบาย สงบเงียบเรียบง่าย ให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาชมสถานที่แห่งนี้ การเยี่ยมชมหอคำเป็นการเยี่ยมชมแบบแนวศึกษาย้อนรอยอดีตแห่งกาลเวลาของคนล้านนาที่มีความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา หอคำ จึงเป็นเสมือนศูนย์กลางแห่งการรวบรวมรักษาศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้เอาไว้ได้เป็นอย่างดี

อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวงเปิดให้บริการ วันอังคาร – วันอาทิตย์ ภายในสถานที่แห่งนี้ภายในระยะเวลาการเปิดบริการจะมีกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ชาวไทย และกลุ่มเรียนนักศึกษาเข้ามาเยี่ยมชมสถานที่แห่งนี้ เพราะเนื่องจากที่ได้กล่าวมาจากข้างต้นในกรณีการเยี่ยมชมและการศึกษาไปพร้อมๆกัน ภายในสถานที่แห่งนี้มีงานพุทธศิลปกรรมอย่างหลากหลายให้ได้ศึกษา จึงนับได้ว่าเป็นแหล่งรวมรวมและส่งเสริมงานการอนุรักษ์งานพุทธศิลปกรรมของล้ำค่าอันสำคัญควรแก่การรักษาและสืบทอดต่อไป

สัมภาษณ์

คุณพุทธรักษ์ ดาษดา

ศิลปินขัวศิลปะ

สรุปได้ว่า

คำว่า “ขัว” ทางภาคเหนือ หมายถึง สะพาน เมื่อได้มารวมกับคำว่าศิลปะแล้ว “ขัวศิลปะ” จึงได้ให้ความหมาย หมายถึง สะพานที่จะเชื่อมศิลปะสู่สังคม

ขัวศิลปะ เป็นแหล่งท่องเที่ยวของเชียงรายที่ เหมาะสำหรับผู้ที่ชอบงานศิลปะ เมื่อมาสถานที่แห่งนี้จะได้ชมงานผลงานศิลปะของศิลปินเชียงรายหลายท่าน ภายในสถานที่แห่งนี้จะมีการจัดนิทรรศการจัดแสดงผลงานศิลปะอยู่บ่อยครั้ง ผลงานศิลปะมีหลากหลายแนวไว้ให้ศึกษาและชื่นชม ในบางครั้งก็จะเป็นงานศิลปกรรมงานพุทธศิลป์ งานศิลปะร่วมสมัย และศิลปะสมัยใหม่

สถานที่แห่งนี้ บางโอกาสมีการจัดทำโครงการสอนศิลปะโดยศิลปินผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญให้แก่ผู้ที่สนใจและมีความต้องการศึกษาเรียนรู้งานศิลปะ จัดเป็นครอสเรียนตามระยะเวลาต่างๆ ประเภท งานศิลปะ งานเขียนภาพ การวาดภาพระบายสี ระดับพื้นฐาน จนถึงระดับสูง และในปัจจุบันทุกๆวันก็จะมีกลุ่มนักท่องเที่ยวแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชมและศึกษางานศิลปะอยู่มากมาย สถานที่แห่งนี้จึงเป็นเสมือนส่วนหนึ่งที่ทำให้จังหวัดเชียงรายเป็นเมืองแห่งศิลปะ และเป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป

สัมภาษณ์

นางหน่อ สุขสวัสดิ์

เจ้าหน้าที่ วัดร่องเสือเต้น

สรุปได้ว่า

วัดร่องเสือเต้นแห่งนี้ ถือว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งภายในจังหวัดเชียงราย ในปัจจุบันวัดแห่งนี้มีชื่อเสียงและเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นที่จดจำแก่นักท่องเที่ยวจึงทำให้กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและชาวไทยอยากมาเยือนจังหวัดเชียงราย

“วัดร่องเสือเต้น” ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยจากฝีมือของศิลปินชาวพื้นบ้านชาวเชียงราย นายพุทธา กาบแก้ว หรือเรียกกันว่า สล่านก ผู้ซึ่งเมื่อคราวจบการศึกษาใหม่ๆ ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาและได้ร่วมงานเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์เฉลิมชัย ในการสร้างวัดร่องขุน เมื่อมีโอกาสได้กลับมาสร้างวิหารวัดแห่งนี้ จึงได้นำวิชาที่ร่ำเรียนมารังสรรค์ให้เกิดประโยชน์ จนกลายเป็นวัดโดดเด่นในเรื่องสีสันและความสวยงาม วัดแห่งนี้ได้ใช้โทนสีน้ำเงิน สีฟ้า เป็นเอกลักษณ์ในการสร้างความแตกต่างจากวัดอื่นๆของจังหวัดเชียงราย

สำหรับภายในทุกๆวันจะมีกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและชาวไทยเข้ามาเยี่ยมชมสถานที่วัดแห่งนี้ มากราบนมัสการพระประธานในวิหาร มาเยี่ยมชมความสวยงามของงานสถาปัตยกรรมของวัด และรวมไปถึงทำให้ช่วยให้เศรษฐกิจภายในบริเวณวัดและสถานที่ใกล้เคียงดีขึ้น กลุ่มผู้ค้าขายของที่ระลึก อาหาร ฯลฯ สามารถทำธุรกิจได้ดีขึ้นและเกื้อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

สัมภาษณ์

เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์บ้านดำ

เจ้าหน้าที่ ณ จุดบริการนักท่องเที่ยวพิพิธภัณฑ์บ้านดำ

สรุปได้ว่า

พิพิธภัณฑ์บ้านดำ งานสถาปัตยกรรมที่ศิลปินออกแบบ ที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจาก งานศิลปะล้านช้าง ศิลปะล้านนา และศิลปะสุวรรณภูมิ อาจารย์ถวัลย์ ดัชนี ได้ถ่ายทอดงานศิลปะแสดงตัวตนอย่างชัดเจนผ่านทางงานศิลปะและงานสถาปัตยกรรม ของสะสมทั้งหมด ซึ่งผลงานของท่านมีทั้ง จิตกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ของสะสมทั้งหมดที่จัดวางอยู่ภายในบริเวณพิพิธภัณฑ์ก็ได้นำมาจากทั่วโลก แล้วก็นำสิ่งของเหล่านั้นมาสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะ ที่เห็นได้ชัดเช่นพวกกลุ่มเก้าอี้ที่ประดับตกแต่งไปด้วยกระดูกสัตว์ และของสะสมทั้งหมดอาจารย์ได้สะสมมาตลอดอายุของอาจารย์ถวัลย์ ดัชนี งานสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ก็เป็นเหมือนบ้านส่วนตัวของอาจารย์เอง ลักษณะเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมออกแนวล้านนาไทยประยุกต์ใช้สีโทนมืด มีความโดดเด่นเฉพาะตัว

มหาวิหาร (อาคารพิพิธภัณฑ์ศิลปะ) ลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียวขนาดใหญ่ภายในห้องโถงกว้างโล่ง ฐานของมหาวิหารได้ทำการสร้างยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ ๒.๘๐ เมตรบนฐานก่ออิฐถือปูน ลักษณะโครงสร้างอาคาร ใช้ไม้ในการทำโครงสร้างทั้งหมด มีเสาไม้รองรับโครงสร้างของอาคารอย่างมั่นคง ฐานของเสาแต่ละต้น มีฐานบัวปูนปั้นทุกต้น หลังคามีลักษณะทรงสามเหลี่ยม ลดระดับสี่ชั้นมุงด้วยกระเบื้องดินเผาชนิดไม่เคลือบสี บนหลังคาประดับด้วยฉัตร และบราลี ด้านล่างประดับด้วยหางหงส์ และค้ำยัน มีประตูขนาดใหญ่ข้างละสามบาน ด้านข้างเป็นบานเลื่อน ชื่อของมหาวิหารให้ความหมาย ดุจเดียวกันกับมหาวิหาร ซีสทีนชาเปล ที่เขียนคำพิพากษาของไมเคิล แองเจโล ในนครวาติกัน ใช้เวลาสร้าง ๗ ปี มหาวิหารหลังนี้สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ ในการจัดงานแสดงงานศิลปะถาวร ทัศนศิลป์ทุกสาขา ของถวัลย์ ดัชนี งานแสดงหมุนเวียนของศิลปิน ทั้งในและนอกประเทศ ประชุมสัมมนาทางศิลปะสุนทรียศาสตร์ ปรัชญา ตลอดจนกิจกรรมทางศิลปะ

ภายในสถานที่แห่งนี้มีการเปิดให้เข้าชมภายในบ้านเป็นบางหลัง มีการจัดนิทรรศการทางศิลปะพิเศษหมุนเวียน มีการแสดงศิลปะวัฒนธรรมทุกวันเสาร์และอาทิตย์ วันละ ๒ รอบ มีกิจกรรมทางศิลปะวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆที่น่าสนใจหมุนเวียนตลอดทั้งปี

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบการเก็บข้อมูล

ภาพถ่ายเจ้าหน้าที่ผู้ให้สัมภาษณ์ ณ วัดพระแก้ว สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย

ภาพถ่ายผู้ให้สัมภาษณ์ ณ วัดร่องขุ่น สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย

ภาพถ่ายผู้เจ้าหน้าที่ให้สัมภาษณ์ ณ อุทยานศิลปะวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง (ไร่แม่ฟ้าหลวง) สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย

ภาพถ่ายผู้ให้สัมภาษณ์ ณ ขัวศิลปะ สถานที่ท่องเที่ยวชมงานศิลปะของจังหวัดเชียงราย

ภาพถ่ายเจ้าหน้าที่ผู้ให้สัมภาษณ์ ณ วัดร่องเสือเต้น สถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย

ภาพถ่ายเจ้าหน้าที่ผู้ให้สัมภาษณ์ ณ พิพิธภัณฑ์บ้านดำ สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล : นายอนุพงษ์ ดาวทอง

เกิด : ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

การศึกษา : ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
คณะครุศาสตร์ เอกการสอนภาษาอังกฤษ
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปัจจุบันกำลังศึกษา : ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
คณะพุทธศาสตร์ เอกพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๙๘ หมู่ ๓ บ้านกล้วย ตำบลเจริญเมือง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย

ประวัติการทำงาน : ช่างภาพอิสระ

โครงร่างวิทยานิพนธ์
เรื่อง
อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย
THE IDENTITY OF BUDDHIST ARTS IN CHIANG RAI

โดย

นายอนุพงษ์ ดาวทอง

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย พลเมืองดี ประธานกรรมการ

๒. พระมหาพงษ์ปภากร วิสุทธิญาณเมธี, ดร. กรรมการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๙